

БИБЛИОТЕКА

PW
SP
КРАСНУ

2373

BIBLIOTEKA

Państwowej

Wyszejszej Szkoły

W KRAKOWIE

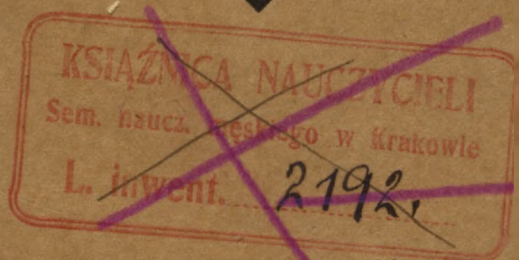
873

PAWEŁ SOSNOWSKI

DZIEJE
STOWARZYSZENIA
NAUCZYCIELSTWA
POLSKIEGO

(1905 — 1919)

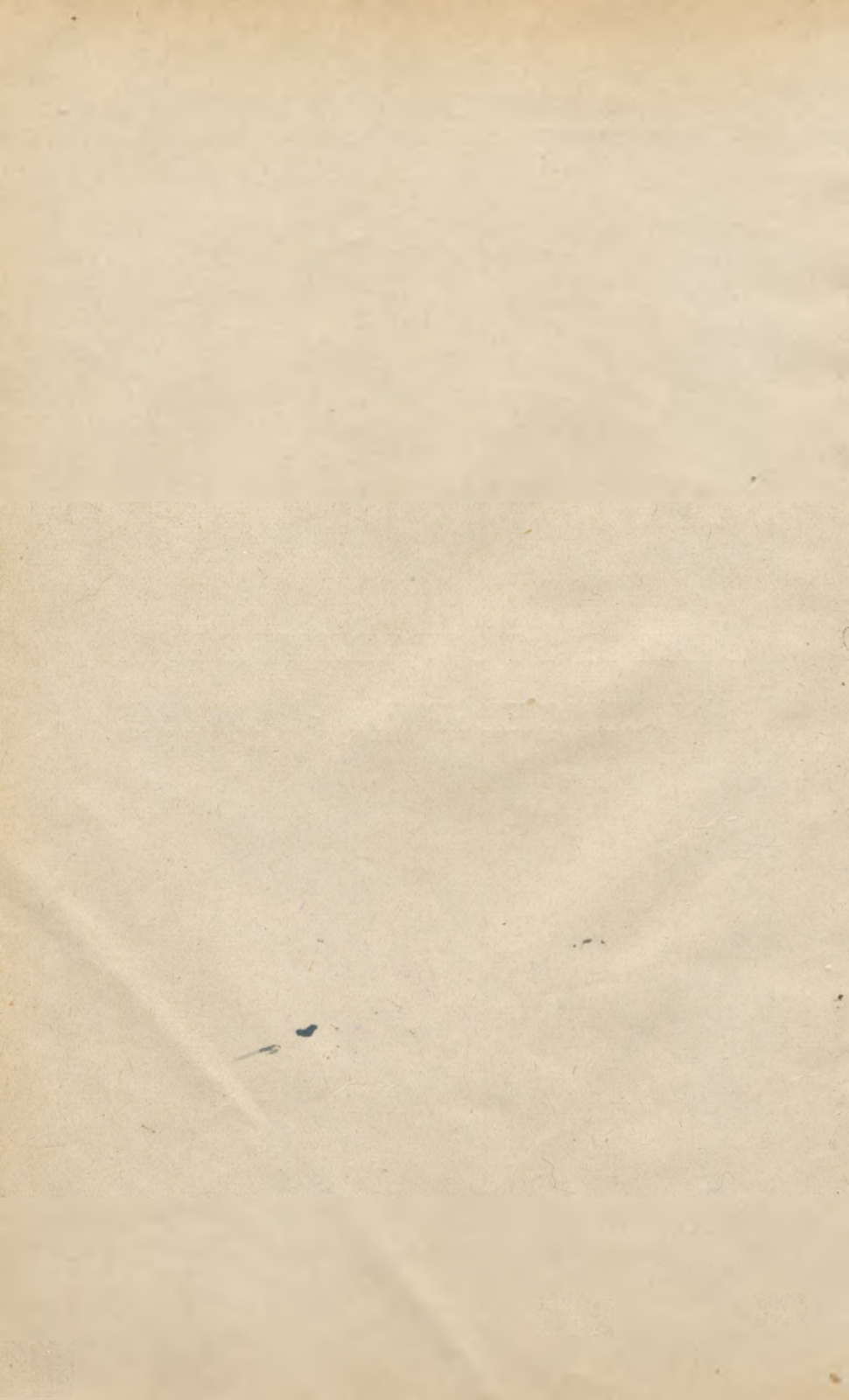
WARSZAWA

NAKŁADEM TOW. NAUCZYCIELI
SZKÓŁ ŚREDNICH I WYŻSZYCH

1930

DZIEJE STOWARZYSZENIA
NAUCZYCIELSTWA POLSKIEGO

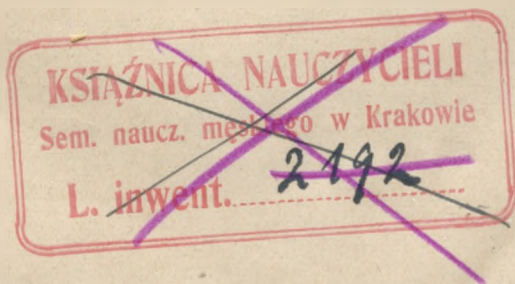

DZIEJE
STOWARZYSZENIA
NAUCZYCIELSTWA
POLSKIEGO

(1905 — 1919)

OPRACOWAŁ

PAWEŁ SOSNOWSKI

WARSZAWA

NAKŁADEM TOW. NAUCZYCIELI SZKÓŁ ŚREDNICH I WYŻSZYCH
1930

2373

~~2112~~

INFORMACJE WSTĘPNE.

Redaktor „Przeglądu Pedagogicznego“, p. H. Galle, zwrócił się do mnie w dniu 12/X r. 1928, Nr. 2743 z propozycją, abym napisał dzieje Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego od jego założenia w r. 1905 do końca r. 1919, gdyż Redakcja pragnie wydać taką pracę w celu uczczenia 10-letniego jubileuszu połączenia Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego w b. Królestwie Kongresowem i Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych w b. Galicji.

Miałem wątpliwości co do tego, czy to jest już pora na skreślenie dziejów tej korporacji i czy ja właśnie mam tę pracę podjąć, ale kolega H. Galle pomimo to skłonił mnie do niej.

Praca, zakreślona początkowo na mniejszą miarę, powoli się rozrosła do obecnych rozmiarów i stanowi, ściśle mówiąc, Kronikę Stowarzyszenia.

Niestety, ma ona braki, gdyż niektóre materiały zaginęły przy zmianach lokalu i w okresie niezwykłych warunków wojennych. Na końcu książki podaję spis materiałów, z których korzystałem, oraz te braki, które rzucają się w oczy.

Spis rzeczy ułożony jest bardzo szczegółowo w tym celu, aby czytelnik, pragnący poznać tę czy inną działalność Stowarzyszenia, nie potrzebował odczytywać wielu stronic, lecz mógł rozejrzeć się tylko w sprawie interesującej go w danej chwili.

P. S.

Warszawa, dn. 22 kwietnia 1929.

SPIS RZECZY.

	<i>Str.</i>
A. Wstęp	1
1. Nauczycielstwo polskie po rusyfikacji szkół	1
2. Pierwsze oficjalne organizacje	1
B. Powstanie Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego i zadania	2.
1. Cele St. N. P.	3
2. Pierwsze objawy działalności	4
3. Przymusowa przerwa w działalności	4
4. Legalizacja Ustawy St. N. P.	5
C. Liczebność St. N. P.	5
1. Przyjmowanie nowych członków	5
2. Liczba członków zapisanych w Warszawie	6
3. Oddziały Prowincjonalne	8
4. Wzmógłony rozwój zjednoczenia nauczycielstwa	11
D. Stanowisko Stowarzyszenia N. P.	12
1. Wytoczne działania i zmiany Statutu	12
2. Program p. Wł. Radwana	13
3. Wytoczne Zarządu St. N. P. po połączeniu z P. Zw. N.	15
4. Obowiązki stowarzyszonych	15
5. Wzmaganie się roli społecznej St. N. P.	16
6. Opinie o St. N. P.	16
E. Zarząd	17
1. Powoływanie Zarządu	17
2. Skład zarządów: warszawskiego i — prowincjonalnych	17
3. Stosunek do Zarządu członków i innych organów	24
F. Pomoc w samokształceniu członków St. N. P.	25
1. Biblioteka	25
a) Czytelnictwo	27
b) Bibliotekarze	27
c) Czytelnictwo na prowincji	30
2. Sekcje	30
a) Zadania Sekcyj	30
b) Praca Sekcyj	31
3. Kursy	32
4. Wykłady	33
5. Seminarja	33
6. Wieczory dyskusyjne	33
7. Pomoc na studia zagranicą	34
8. Pracownie	35

	Str.
9. Zjazdy sekcyjne	35
a) Zjazd geografów i przyrodników	35
b) Zjazd humanistów	36
10. Muzeum szkolne pedagog.-przyrodnicze	37
G. Wydawnictwa	37
1. Pismo — organ St. N. P.	37
a) Przejęcie „Przeglądu Pedagogicznego” i tytuł „Szkoła Polska”	37
b) Zawieszenie „Szkoły Polskiej”	39
c) „Sprawy Szkolne”	39
d) „Wychowanie w domu i szkole”	40
e) Wszyscy członkowie bez dopłaty otrzymują organ St. N. P.	41
f) Opinia prof. Karbowiaka o piśmie	41
g) Zmiana redakcji	42
h) Rozmiary czasopisma St. N. P.	43
i) Stemple cenzury i dalsze zmiany	44
j) Powrót do tytułu „Przegląd Pedagogiczny”	44
k) Pisma prowincjonalne	46
2. Inne wydawnictwa	46
a) Zapis Polskiej Macierzy Szkolnej	46
b) Komisja Wydawnicza	47
c) Plany Komisji Wydawniczej	47
d) Skład Komisji Wydawniczej	48
e) Spis wydawnictw Komisji	48
f) Wydawnictwa Sekcyj Naukowych	49
g) Odbitki z organu St. N. P.	50
h) Drugie wydania	50
H. Sprawy szkolne	50
1. Sprawa „stopni”	51
2. Egzaminami przejściowe	51
3. Warunki bytu szkół prywatnych	51
4. Wstęp maturzystów szkół prywatnych na uniwersytety zagran.	52
5. Statystyka szkolnictwa średn. prywatnego	53
6. Normowanie czynników pracy w szkole	54
7. Stosunek do strajku szkolnego	55
8. Szkolnictwo żeńskie	55
9. Linjatury	56
10. Opieka nad szkołami i kompletami w początkowym okresie wojny	56
11. Komisja Pedagogiczna i jej prace	57
12. Opieka nad szkołami w czasie okupacji niemieckiej	58
13. Stosunek do Wydziału Oświecenia	59
14. Egzamina maturalne	59
15. Próby wytworzenia władz szkolnych własnych po likwidacji Wydz. Oświecenia	60
16. Zjazdy w sprawach szkolnych	61
17. Egzamina maturalne w szkołach żeńskich 8-io klas.	63
18. Ustalenie pisowni języka polskiego	63
19. Wyjednanie dla nauczycielek wstępu na Uniwersytet	63
20. Stosunek St. N. P. do powstających władz polskich	64
21. Udział St. N. P. w Radach Ministerstwa W. R. i O. P.	64
I. Pomoc moralna	64
1. Sprawy rozjemcze	64
a) Komisja Rozjemcza i jej Regulamin	65
b) Komisja Apelacyjna	68
c) Zmiana instancji Apelacyjnej	68
d) Prawa autorów	69
2. Obrona publiczna zawodu	69

	Str
3. Udział delegatów St. N. P. w sądach publicznych	70
4. Uznanie zasług	70
5. Komisja Balotująca	73
6. Postulaty ogólne	73
J. Pomoc materialna	75
1. Pośrednictwo pracy	75
2. Ulgi w opłacie wpisów za dzieci nauczycieli	79
3. Ankiety w sprawie bytu materialnego	79
4. Przejrzystość	80
5. Ustępstwa na kupnie produktów	81
6. Normowanie spraw finansowych w szkołach i domach prywatnych	81
7. Komitet Opieki i Pomocy na czas wojny	82
8. Zasilki jednorazowe	86
9. Aprowizacja w czasie okupacji niemieckiej i później	88
10. Memorjały i zebrania o poprawę bytu nauczycielstwa	89
11. Komisja Reemigracyjna	90
12. Wnioski co do pracy St. N. P. w dziedzinie pomocy materialnej	91
13. Komisja 6-ciu	92
K. Życie towarzyskie: zabawy, chóry, zebrania towarzyskie, szachy	92
1. Produkcje artystyczne, przedstawienia teatralne, koncerty	93
2. Lokal	93
3. Inicjatywa budowy własnego domu	94
L. Komisje Rewizyjne	95
Ł. Stosunek do innych grup nauczycielskich	95
1. Zamiary St. N. P. włączenia wszystkich nauczycieli	95
2. Rozłam wśród nauczycieli szkół średnich i jego powody	95
3. Próby porozumienia	96
4. Opublikowanie sprawozd. Zarządów o stosunku obu korporacji	98
5. Projekt sądu	98
6. Nowe realne próby zespolenia w czasie wojny	98
7. Uchwały o połączeniu St. N. P. i P. Zw. N.	99
8. Warunki połączenia	100
9. Charakterystyka członków dawnych organizacyj	100
10. Nowy rozłam i powstanie Towarzystwa Naucz. szkół średnich	101
11. Uchwała Komisji w sprawie członków, którzy utworzyli T. N. Sz. Śr	101
12. Delegacja Rađ pedagogicznych szk. warszawskich	102
13. Związek Zawodowy Naucz. Szkół Średnich	102
14. Próby nowego zespolenia	103
15. Stosunki St. N. P. z T. N. S. W. w b. Galicji	103
16. Wniosek o połączeniu St. N. P. i T. N. S. W.	103
17. Stosunek do nauczycieli szkół powszechnych	104
18. Stosunek do Kół przełożonych	105
19. Stosunek do Tow. Naucz. Chrześ. w Łodzi	106
M. Udział St. N. P. w szerszym życiu społecznym	107
1. Wewnątrz kraju	107
2. Po za jego granicami	107
3. Stosunek do władz polskich w czasie okupacji niemieckiej	108
4. Przeciwstawianie się wpływowi niemieckim	108
5. Stosunek władz rosyjskich policyjnych	108
6. Stosunek władzy policyjnej niemieckiej	109
N. Zakończenie	109
1. Rola St. N. P.	109
2. Pożądania nauczycielstwa	110

	<i>Str.</i>
O. Załącznik	111
1. Ustawa St. N. P. z r. 1905	111
Spis członków założycieli	115
2. Regulamin Komisji Rozjemczej	117
3. Opinia Zarządu St. N. P. w sprawie szkol. kas oszczędnościowych	118
4. Skład jednorazowej Komisji życia towarzyskiego	118
5. Lista współpracowników organu Stowarzyszenia N. P.	119
P. Spis materiałów	123
R. Skorowidz	125
Tablica VII. Rozwój Sekcyj	
Tablica IX. Zmiany formalne organu St. N. P. w r. 1906/1919	

TABLICE.

	<i>Str</i>
Tablica I. Liczba członków St. N. P., zapisanych w Warszawie	7
„ II. Oddziały Prowincjonalne St. N. P.	10
„ III. Spis członków Zarządu St. N. P.	18, 19
„ IV. Spis osób działających w Kołach Prowincjonalnych	21—24
„ V. Spis ofiarodawców do Biblioteki St. N. P.	26
„ VI. Rozwój Biblioteki i czytelnictwa	29, 30
„ VII. Rozwój Sekcyj	na końcu ks.
„ VIII. Stan funduszków stypendjalnych	35
„ IX. Zmiany formalne w wydawnictwie organu St. N. P.	na końcu ks.
„ X. Członkowie Komitetów Redakcyjnych organu St. N. P. 1906/1919	45
„ XI. Spis szkół i nauczycieli w r. 1911 w Król. Kongr.	54
„ XII. Gatunki szkół średnich w r. 1913 w Król. Kongr.	54
„ XIII. Pierwsze egzaminy maturalne zorganizowane przez Delegację w r. 1916	60
„ XIV. Liczba spraw rozjemczych	66
„ XV. Członkowie Komisji Rozjemczych r. 1911/1919	67
„ XVI. Spis członków Komisji Balotujących r. 1905/1918	74
„ XVII. Liczba posad nauczycielskich w Biurze Pośrednictwa Pracy w latach 1907/1918	76/77
„ XVIII. Lista członków Komitetów Opieki nad pozbawionymi pracy nauczycielami r. 1914/1918	83
„ XIX. Zestawienie Sprawozdań rachunkowych Komitetu Opieki za 1914/1918 r.	84/85
„ XX. Sprawozdanie Komisji Rozdzielczej funduszu z Vevey	87
„ XXI. Lista członków Komisji Rewizyjnych	95

WYKRESY.

Wykres I. Krzywe zmian liczby członków St. N. P.	8
„ II. Liczba czasopism w Bibliotece	27
„ III. Liczba stron tekstu w rocznikach organu St. N. P.	43
„ IV. Liczba spraw rozjemczych w r. 1906/1918	69
„ V. Liczba posad w Biurze Pośredn. Pracy St. N. P. w latach 1907/1918	79

*Badajmy przeszłość, by lepiej pracować
dla przyszłości.*

A. Wstęp.

1. Nauczycielstwo polskie po rusyfikacji szkół. Warunki tworzenia się stanu nauczycielskiego i jego organizacji w d. Królestwie Kongresowem znacznie różniły się od tych, w jakich rozwijał się on w d. zaborze austriackim.

Od siódmego lat dziesiątka zeszłego stulecia, gdy ostatecznie wprowadzono do szkół tej dzielnicy wykład w języku rosyjskim i zaczęto usuwać kierowników szkół, a następnie nauczycieli Polaków, mianując na ich miejsce Rosjan, stan posiadania nauczycielstwa polskiego stale powoli topniał, a typ nauczyciela Polaka w szkołach rządowych zanikał.

Na ratunek w tej groźnej dla społeczeństwa polskiego sytuacji przyszły szkoły prywatne. Instytucje te były pozbawione wszelkich praw państwowych, a jednak miały dla społeczeństwa bardzo doniosłe znaczenie, jako schronienia wychowawczo - naukowego dla dziatwy i młodzieży, która nie mogła lub nie chciała korzystać ze szkół rządowych rosyjskich. Szkoły prywatne, dając właściwe schronienie dzieciom, stały się jednocześnie warsztatami pracy dla starszych, usuwanych ze szkół rządowych, nauczycieli lub kierowników Polaków i dla młodych sił nauczycielskich, które decydowały się wejść na tę ciernistą drogę.

Dzięki szkołom prywatnym nie tylko utrzymała się, lecz nawet poczęła rozrastać się i umacniać warstwa nauczycielstwa polskiego w czasie ciężkiego okresu wzmożonej rusyfikacji.

Nauczyciel prywatny Polak, pozbawiony praw państwowych, jako pracownik bez jutra, z konieczności odczuwał potrzebę organizowania się w celu zdobycia wśród kolegów pomocy, opieki, rady tak w sprawach natury moralnej, jak materialnej. Ale jako obywatel drugiego rzędu, stale podejrzewany o nieprawomyślność, spotykał nielada trudności na drodze zdobycia instytucyj samopomocy.

2. Pierwsze oficjalne organizacje. Dopiero w r. 1902, po długich i usilnych staraniach zatwierdzony został statut Kasy nauczycieli prywatnych wyzn. chrz. w Warszawie. A jakkolwiek była to tylko Kasa Oszczędnościowo - Zapomogowa, to jednak stała się ośrodkiem pracy społeczno - naukowej z powodu wspólnego

lokalu z wydawnictwem „Przeglądu Pedagogicznego” oraz organizowania zebrań towarzyskich i wieczorów, odczytów i t. p.

To jednak nauczycielstwu nie wystarczyło. To też Kasa Nauczycielska podjęła inicjatywę zawiązania jawnej korporacji nauczycielskiej w Warszawie ¹⁾.

Już w dniu 31.V. r. 1905 Komitet Kasy tej powziął myśl założenia Stowarzyszenia pedagogów, a po opracowaniu projektu statutu postanowił na posiedzeniu w dn. 4/X 1905 r. przekazać sprawę swemu Walnemu Zgromadzeniu. W dniu 21/X 1905 r. odbyło się to Ogólne Zebranie członków Kasy Nauczycielskiej, na którym wyłoniono specjalną Komisję dla ostatecznej redakcji statutu i zorganizowania Stowarzyszenia. Do komisji tej powołano pp.: Brzezińskiego Mieczysława, Dzierżanowską Marję, Heilperna Maksymiljana, Juraszyńskiego Jana, Kalinowskiego Stanisława, Koralewskiego Kazimierza, Kulwiecia Kazimierza, Męczkowską Teodorę, Sikorską Jadwigę, Sosnowskiego Pawła, ks. Szkopowskiego Marcina, Tosio Kacpra i Zydlera Jana. Przewodnictwo powierzono p. Zydlerowi, sekretarjat objął p. Juraszyński; p. Sikorska zrzekła się mandatu z powodu braku czasu.

Kto znał ówczesne stosunki wśród nauczycielstwa, rozumiał, że Walne Zgromadzenie Kasy dążyło do uwzględnienia w Komisji osób o różnych bardzo poglądach.

Wobec tego, że w dniu 30/X 1905 ogłoszono publicznie nadanie w Rosji konstytucji, a w związku z tem, swobody tworzenia stowarzyszeń, Komisja przyspieszyła swe narady.

B. Powstanie St. N. P. i zadania.

Już w dniu 9.XII 1905 r. po Walnem Zgromadzeniu Kasy Nauczycielskiej, o godzinie 10 wieczorem w sali Towarzystwa Wioślarskiego (Foksal 19) odbyło się zebranie organizacyjne *Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego*.

145 osób zapisało się w poczet członków założycieli Stowarzyszenia i dokonano wyboru 9 osób do Zarządu, 3 osób do Komisji Rewizyjnej i 15 osób do Komisji Balotującej.

W skład pierwszego Zarządu Stowarzyszenia weszły następujące osoby, w porządku liczby otrzymanych głosów:

1. Brzeziński Mieczysław,
2. Sosnowski Paweł,
3. Kulwieć Kazimierz,
4. ks. Szkopowski Marcin,
5. Tosio Kacper,
6. Konopczyński Emiljan,
7. Hewelke Paulina,
8. Sznuć Andrzej,
9. Jankowska Julja.

¹⁾ „Wychowanie”, r. 1909, str. 203 — 208 i Rękopiśmienne protokoły Komisji Redakcyjno-Organizacyjnej.

Na drugi dzień rano o 10-ej (10.XII 1905 r.) w lokalu Kasy Nauczycielskiej i „Przeglądu Pedagogicznego” (Aleje Jerozolimskie Nr. 25 ¹⁾), zebrał się Zarząd na pierwsze swe posiedzenie. Na pierwsze go przewodniczącym Stowarzyszenia obrano M. Brzezińskiego, który otrzymał na Zgromadzeniu Ogólnym mandat do Zarządu z największą liczbą głosów. Na skarbnika powołano p. Paulinę Hewelke, sekretarjat oddano pp. Kazimierzowi Kulwieciowi i Kacprowi Tosio.

Odrązu w r. 1905 wydrukowano Statut, który nosił tytuł „Ustawa ²⁾ Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego” wraz ze spisem 145 osób, które zapisały się na członków na organizacyjnym zebraniu ³⁾. Zdobyć to była nielada.

Kasa Nauczycielska działała tylko w Warszawie i była instytucją o charakterze oszczędnościowo - zapomogowym, gdy Stowarzyszenie mogło działać na całym obszarze d. Królestwa Kongresowego i obejmowało całość pracy społeczno-nauczycielskiej.

1. Cele St. N. P. Pierwszy ustęp Statutu (§ 1) rekomenduje nam to Stowarzyszenie, bo obejmuje cele jego.

Czytamy tam co następuje:

„Zważywszy, że tylko przy odpowiednim przygotowaniu i organizacji, nauczycielstwo polskie może spełnić wielkie zadanie narodowego wychowania i kształcenia młodzieży, Stowarzyszenie ma na celu:

1) Doskonalenie i rozwój sił nauczycielskich pod względem obywatelskim, pedagogicznym i naukowym.

2) Wzajemną pomoc stowarzyszonych tak moralną, jak i materialną.

3) Zabezpieczenie interesów ekonomicznych i obronę prawną stowarzyszonych”.

W tych kilku zdaniach znajdujemy całość zagadnień, które można stawiać organizacji nauczycielskiej, a z porządku, w jakim je podano, można wnioskować o chęci postawienia pewnych zadań przed innemi, by większą ich rolę zaakcentować.

Sprawa kształcenia obywatelskiego i pedagogicznego idzie przed naukowem, doskonalenie sił nauczycielskich poprzedza wzajemną pomoc stowarzyszonych, a zabezpieczenie interesów ekonomicznych umieszczono na ostatku.

Ludzie praktyczni nie tylko dziś, ale i wówczas żądali innego porządku w układzie zadań Stowarzyszenia, którego twórcy pragnęli zaakcentować, iż wymagania poprawy bytu można wysuwać wówczas, gdy się wartość nauczycielstwa da poznać społeczeństwu.

Takie były drogi postępowania, a czy i jakie dały one rezultaty, zobaczymy.

¹⁾ Obecny Nr. 11.

²⁾ Wówczas nie robiono różnicy pomiędzy ustawą a statutem.

³⁾ Ustawę tę i spis pierwszych 145 członków dajemy na końcu.

2. *Pierwsze objawy działalności.* Nabrzmiała długoletniem wyczekiwaniem energja do czynu koleżeńkiego i społecznego zaczęła się ujawniać odrazu w różnych kierunkach.

W ciągu grudnia Zarząd zdołał rozwinąć energiczną działalność.

Jak już wzmiankowaliśmy, wydrukowano statut Stowarzyszenia i listę członków, którzy na pierwszym posiedzeniu się doń zapisali.

Przejęto zgodnie z uchwałą współwłaścicieli „Przegląd Pedagogiczny”, który zrobiono organem Stowarzyszenia. Pragnąc jednak nadać mu bardziej aktualny charakter, dano mu tytuł „Szkoła Polska”, na redaktora powołano p. K. Kujawskiego.

Przyjęto grono warszawskich nauczycieli szkół elementarnych do Stowarzyszenia i zorganizowano Sekcję Nauczania Elementarnego, a jednocześnie postanowiono wprowadzić dział szkolnictwa elementarnego do „Szkoły Polskiej” i na redaktora tego działu powołano p. M. Brzezińskiego.

Zaczęto szerzyć wiadomości o Stowarzyszeniu na prowincji i ułożyć regulamin dla Oddziałów Prowincjonalnych.

Organizowano Sekcję Naukowe.

Rozważano sprawy rozjemcze.

Wreszcie utworzono Biuro Pośrednictwa Pracy.

Na doradcę prawnego obrano p. adwokata Oskara Szellera (Księga I protokółów rękopiśm. Zarządu Nr. 1).

3. *Przymusowa przerwa w działalności.* Aliści nie długo można się było cieszyć tą pracą otwartą organizacyjnie. W dniu 7 stycznia roku 1906 generał gubernator warszawski ogłosił zapowiedź surowych kar, grożących „nielegalnie istniejącym związkom i stowarzyszeniom”.

Zarząd Stowarzyszenia na swem posiedzeniu w dniu 7.I 1906 r. postanowił tymczasowo czynności zawiesić aż do czasu ukonstytuowania się na nowych zasadach prawnych.

Zawieszenie to jednak oficjalne nie powstrzymało rozpoczętej roboty, tylko ją nieco hamowało.

Organizowano konferencje publiczne, np. na temat potrzeb szkoły (dn. 10.I 1906 i 3.VI 1906) tak naukowo pedagogicznych, jak materalnych, korzystając z lokalów towarzystw dawniej zalegalizowanych.

Przeprowadzono dyskusję na temat zmian w Statucie Stowarzyszenia oraz sposobów jego legalizacji (5.V 1906 r.).

Powołano Komisję do opracowania programu seminarjum nauczycielskiego, który przekazano Macierzy (umieszczony w Nr. 6 „Szkoły Polskiej” z r. 1906, str. 198).

Zorganizowano pomoc dla nauczycieli szkół elementarnych, których rząd rosyjski poddał represjom za ich stanowisko co do unarodowienia szkół. Pomoc ta polegała: a) na wyszukiwaniu dla nich posad oraz b) na wyjednywaniu ulg w opłatach szkolnych dla ich dzieci, które uczęszczały do szkół średnich prywatnych.

Nie przerwano czynności w Wydziale Pośrednictwa Pracy, dalej rozważano sprawy rozjemcze, które prowadzili delegowani przez Zarząd pp. ks. M. Szkopowski i K. Tosio.

Organizowano prace w Sekcjach Naukowych.

Rozpoczęto formowanie Biblioteki i Czytelni, a dla umożliwienia rozwoju życia koleżeńsko - nauczycielskiego zdecydowano wynająć obszerniejszy lokal na Zgoda 8.

4. Legalizowanie ustawy St. N. P. Dzięki pomocy p. Marka Borkowskiego reagenta ustawa została zarejestrowana 25 czerwca 1906 r. Na założycieli były powołane przez Zgromadzenie z dn. 5.V 1906 r. następujące osoby:

1. Brzeziński Mieczysław,
2. Hewelkówna Paulina,
3. Jankowska Julja,
4. Konopczyński Emiljan,
5. Kujawski Kazimierz,
6. Kulwiec Kazimierz,
7. Sosnowski Paweł,
8. ks. Szkopowski Marcin,
9. Sznuk Andrzej,
10. Tosio Kacper,

a więc cały Zarząd, oraz redaktor pisma.

Ale był to już koniec roku szkolnego. Nadeszły wakacje i dopiero we wrześniu na dobre rozpoczęły się czynności Zarządu, a w październiku dn. 7 r. 1906 zwołano drugie Organizacyjne Zgromadzenie, na którem ogłoszono zdwojoną liczbę członków, sprawozdanie z pracy 6-iu Sekcyj Naukowych, z czytelnictwa w Bibliotece, 2 Oddziałów Prowincjonalnych we Włocławku i Piotrkowie ¹⁾.

Rozpoczęło się więc normalne funkcjonowanie Stowarzyszenia, którego rezultaty przedstawimy.

Idąc za porządkiem, przyjętym we wszystkich rocznych sprawozdaniach, omawiać będziemy kolejno liczebny rozrost Stowarzyszenia, czynniki doskonalenia naukowo - pedagogicznego, pomocy moralnej, materialnej i życia towarzysko-koleżeńskiego, władz towarzysstwa i stosunku jego do innych korporacyj nauczycielskich.

C. Liczebność St. N. P.

1. Formalności przy przyjmowaniu nowych członków. Zgodnie ze wskazówkami ustawy Stowarzyszenia obowiązek przyjmowania nowych członków należał nie do Zarządu, lecz do osobnego organu „Komisji Balotującej”, wybieranej przez zgromadzenie Ogólne, Kandydat, pragnący wejść w poczet członków St. N. P., składał podanie podpisane przez 2-ch członków tej korporacji,

¹⁾ Rękop. prot. Zgromadz. Ogóln., str. 55 — 62.

jako wprowadzających go. Dotyczyło to tak nauczycieli, mieszkających w Warszawie, jak na prowincji, stąd też na liście członków w Warszawie byli zapisani nietylko nauczyciele warszawscy, ale również i mieszkający na prowincji. Dopiero, gdy w danym mieście prowincjonalnym znalazło się członków St. N. P. więcej, np. 15, a nawet 10, wówczas tworzyli oni ośrodek, noszący nazwę oddziału, który już sam decydował o kandydatach, następnie zgłaszających się do korporacji. Komisja rozważała kandydatury, nie mając krępującego terminu i nie miała obowiązku motywować odmowy. To przewlekłe filtrowanie miało swe usprawiedliwienie w warunkach ówczesnych.

2. *Liczba członków, zapisanych w Warszawie.* Liczbę członków, zapisanych w Warszawie podaje Tablica I-a. Ogólne jej liczby nabierają większego interesu, gdy je rozważamy w związku z innymi czynnikami. Między innymi przytoczę uwagi umieszczone w sprawozdaniu za rok 1911 („Wychowanie“ r. 1912, str. 237, t. I).

„Za cały czas od r. 1905 — 1911 (lat 6) do St. N. P. przyjęto 757 członków, a ubyło 344, t. j. 45% ogólnej liczby członków, w tem zmarło osób 16-ie. Tak zmienny żywioł korporacyjny daje bardzo złe świadectwo ówczesnemu nauczycielstwu. Widocznie ludzie wchodzący na to pole pracy nie są w znacznej mierze i nie chcą być stałymi pracownikami tej niwy, ale są jej gośćmi, którzy przy zdarzonej sposobności szeregi nauczycielskie opuszczają“. I tak rzeczywiście było, że lekarze, a szczególnie prawnicy nim weszli w swój zawód, pełnili czasowo obowiązki nauczycieli.

Odsetek członków z prowincji, zapisanych w Warszawie, początkowo waha się od 10 — 13%, a w czasie wojny wzrasta i w 1915 r. dochodzi do 26%.

Stosunek kobiet do mężczyzn do roku 1915 włącznie nie dochodził do 50%, po roku zaś 1915 przewyższa 50%.

Całość tych cyfr jest dosyć charakterystyczna. W ciągu pierwszych lat dwu (od 9.XII 1905 — 31.XII 1907 r) liczba członków się potroiła (ze 145 do 438), następnie jednak zaczyna spadać i w ciągu lat trzech dosięga liczby 387. Da się to wytłumaczyć zwykłym u nas słomianym ogniem. Nauczycielstwo robiło sobie nadzieje, że Stowarzyszenie da mu wszystko, czego pragnęli, że będzie to panaceum na wszelkie dolegliwości, a ponieważ w tych przesadnych nadziejach zawiedli się, więc powoli zaczęli się usuwać (Wykres 1, patrz str. 8).

Z drugiej jednak strony Zarząd i członkowie, oddani korporacji, z takim trudem zdobytej, zaczęli robić wysiłki w kierunku podniesienia czynności Stowarzyszenia i uświadamiania nauczycielstwa co do wartości życia korporacyjnego.

Pod wpływem tej akcji zmienia się obojętność nauczycielstwa i od roku 1912 zaczyna się nieznaczny, ale wzmagający się przyrost liczby członków.

W połowie r. 1914 wybuchła wojna światowa, która bardzo korzystnie wpływa na stosunki liczebne Stowarzyszenia. I nic dziwnego.

TABLICA I

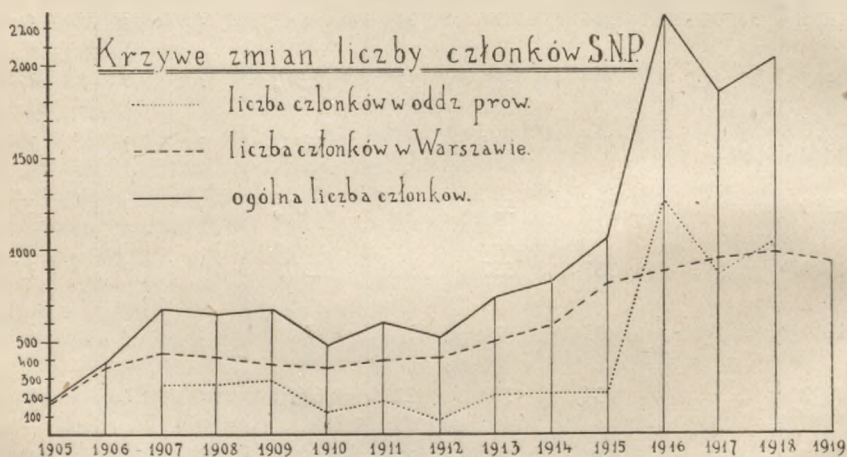
Liczba członków St. N. P. zapisanych w Warszawie p/g sprawozdań rocznych

Rok	Miesiąc dzień	Liczba zapisanych w War- szawie	W tem		% pro- wincjo- naln.	W mem		% kobiet
			z War- szawy	z pro- wincji		męż- czyzn	ko- biet	
1905	9. XII.	145	145	—	—	79	66	45%
1906	7. X.	292	292	—	—	175	117	40%
1906	31. XII.	364	?	?	?	?	?	?
1907	31. XII.	438	383	55	12.5%	?	?	?
1908	" "	419	365	54	13%	?	?	?
1909	" "	396	354	42	10,6%	?	?	?
1910	" "	387	337	50	13%	?	?	?
1911	" "	413	?	?	?	?	?	?
1912	" "	434	362	72	16.6%	?	?	?
1913	" "	509	438	77	15%	272	237	46%
1914	" "	598	474	124	20.7%	317	281	47%
1915	" "	816	602	214,)	26%	417	399	49%
1916	" "	882	?	?	?	441	441	50%
1917	" "	952 ¹⁾	?	?	?	453	499	52%
1918	" "	988	?	?	?	475	514	52%
1919	28. XII.	944 ²⁾	?	?	?	?	?	?

1) Odciętych od Warszawy, 2) po połączeniu z P. Z. N., 3) w chwili łączenia z T. N. S. W.

Ciężkie warunki bytu szkół polskich prywatnych, bieda w szeregach nauczycielskich pobudziły instynkt gromadny, który nakazuje wśród najbliższych towarzyszy pracy szukać pomocy i oparcia. Osoby nienależące do korporacji, zaczęły się do niej zapisywać. Liczby członków powiększają się znacznie tak, że gdy na początku wojny w końcu roku 1914 było zapisanych w Warszawie prawie 600 (598), to w końcu wojny 1918 r. niespełna 1.000 osób, a więc liczba członków w ciągu tych lat 4-ch podwoiła się bezmała.

Wprawdzie wszedł tu w grę jeszcze jeden czynnik. Obok Stowarzyszenia niemal od samego początku jego istnienia czynny był Polski Związek Nauczycielski. Na innym miejscu omawiam bardziej szczegółowo stosunki oby tych towarzystw nauczycielskich, tutaj tylko stwierdzam, iż warunki bytu, jakie wytworzyła wielka wojna niezawodnie przyspieszyły, a może nawet sprowadziły połączenie obu

Wykres I.

towarzystw koleżeńskich i dały w wynikach wzmoczenie się liczebne i społeczne zjednoczonej organizacji.

Jaka to szkoda, że instynkt gromadny wśród nauczycielstwa naszego występuje tylko w tak nadzwyczajnych warunkach i na krótko, a po minięciu biedy zaczyna przemagać chęć ujawnienia drobnych nawet odrębności!

Podobne objawy występowały na prowincji.

3. *Oddziały Prowincjonalne.* Od samego początku Zarząd St. N. P. propagował zjednywanie członków na prowincji. Zarówno przez organ swój, jak przez osobiste zetknięcie się z przyjeżdżającymi do Warszawy kolegami, wreszcie przez wyjazdy na prowincję szerzono idee wstępowania w szeregi powstałej korporacji, a gdzie liczba członków wzrastała do 10, 15, tam organizowano *Oddziały Stowarzyszenia*.

To też już w pierwszym sprawozdaniu z działalności Zarządu za czas od 9.XII 1905 do 7.X 1906 r. znajdujemy wiadomość o zorganizowaniu pierwszych Oddziałów St. N. P. we Włocławku i w Piotrkowie ¹⁾ (patrz Tab. II, str. 10).

W ciągu roku następnego przybyły jeszcze 2 Oddziały w Łodzi i Lublinie tak, iż z końcem roku 1907 w 3-ch Oddziałach Prowincjonalnych (włocławski nie dał sprawozdania) było członków 247, a ponieważ w Warszawie zapisanych było 441, razem więc Stowarzyszenie z końcem roku 1907 liczyło 688 członków.

Tablica II-a i Wykres 1-y obrazują nam całość rozwoju, a właściwie wahań w liczbie członków, nie będziemy więc powtarzali tu szeregów cyfr, natomiast musimy zaakcentować momenty osobliwsze w tem zjawisku oraz wytłumaczyć na podstawie dokumentów rękopiśmiennych pewne braki w statystyce.

Przedewszystkiem co do obrazu Tablicy II-ej.

Jakkolwiek Tablica ta wykazuje 28 Oddziałów, to jednak stwierdzić należy, iż musiało być ich więcej, albowiem niektóre Oddziały, jak np. Lublin I-y, a zapewne i niektóre inne (np. Łódź, Piotrków) odgrywały rolę Oddziałów Okręgowych, które miały swe własne Oddziały Prowincjonalne. Dane te jednak w listach są tak ograniczone, iż nie pozwalają na odtworzenie *sieci środowisk* St. N. P. na mapie ówczesnego Królestwa Kongresowego.

Tablica II ma, niestety, braki w ciągłości stosunków liczebnych świata nauczycielskiego na prowincji. W wyjątkowych tylko rubrykach lat Oddziały dostarczały potrzebnych danych. W innych brak wiadomości sprawozdawczych z jednego Oddziału, z dwu i więcej, a nawet są lata niemal zupełnie pozbawione danych o liczebności Oddziałów w r. 1906, 1914 i 1919. Ten sam oddział z niektórych lat daje informacje pełne, w innych sprawozdawcza jego działalność słabnie (znaki zapytania w Tablicy II), a nawet przerywa zupełnie swe czynności, zamiera.

Na usprawiedliwienie tych niedokładności można przytoczyć tę okoliczność, że do Oddziałów St. N. P. zapisywali się niemal wyłącznie nauczyciele szkół prywatnych. A w tych szkołach z końcem każdego roku następowały zmiany w układzie sił nauczycielskich, a nawet zdarzały się wypadki zwinienia szkoły. Zmiany personelu nauczycielskiego w danym mieście prowincjonalnem z konieczności wywoływały zmiany w składzie Zarządu Oddziału lub nawet całkowite jego zdekompletowanie. Nowe siły w nowych warunkach nie mogły opanować od razu terenu i to właśnie było przyczyną wielkich wahań tak w liczbie stowarzyszonych, jak i w sprawności ich pracy społeczno-koleżeńskiej. A cóż dopiero mówić o okresie początku wojny, gdy prócz wyżej podanych czynników przybył brak komunikacji pomiędzy różnemi częściami Królestwa.

Myślę jednak, że trzeba było to poruszyć, aby sobie uprzytomnić, w jakich warunkach pracowało szkolnictwo prywatne w b. Królestwie

¹⁾ Księga rękop. protokółów ogólnych zebrań, str. 56.

TABLICA II.

Oddziały Prowincjonalne St. N. P.

Nr.	NAZWA ODDZIAŁU	Rok założenia	LICZBA CZŁONKÓW Z KOŃCEM ROKU														
			1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	
1	Bełchatów . . .	1918															?
2	Będzin	1916											58	16			26
3	Częstochowa . .	1911					52	45	50	?	?	184	184				86
4	Dąbrowa Górna .	1916										78	?				21
5	Hrubieszów . . .	1918															46
6	Kalisz	1909			?	?	37	?	?	?	?	?		94			72
7	Kielce	1909			?	50	41	35	30	?	?	107	?	?			?
8	Lublin I	1907	66	?	?							?	346,1)				
9	Lublin II	1917												119			112
10	Łomża	1918															39
11	Łódź	1907	82	?	?							?	?	53			87
12	Mława	1917												?			22
13	Niemce	1917										42	?	?			?
14	Nowe Brudno . .	1914								?	20	20	16				25
15	Ostrowiec	1918															28
16	Piotrków	1906	?	99	?	75	60	66	?	62	?	?	38				80
17	Płock	1918															55
18	Pułtusk	1918															?
19	Radom	1918															168
20	Radomsko	1918															?
21	Siedlce	1916										72	80				91
22	Sosnowiec	1916										115	66				?
23	Tomaszów Maz. .	1918															?
24	Turek	1918															?
25	Wieluń	1917												22			?
26	Włocławek	1906	?	?						43	?	127	187	100			62
27	Zamość	1917												15			?
28	Zyrardów	1913								41	?	?	58	54			?
Razem			?	247	250	300	110	196	80	226	230	230	1267	857	1020		
Zapisanych w Warszawie w r. 1905 145			364	441	419	396	387	413	434	509	598	816	882	952	988	944	
Ogółem 145			364	688	669	696	497	609	514	735	828	1046	2149	1809	2008		

) Liczba tak znaczna tłumaczy się tem, że Lublin I liczył kilka oddziałów prowincjonalnych.

Kongresowej i działała korporacja „Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego”¹⁾.

4. *Wzmógł się ruch zjednoczenia nauczycielstwa.* Bywały jednak okresy wzmoczonego jednoczenia sił nauczycielskich, spotęgowania działania korporacyjnego. Widać to wyraźnie z Tablicy II, jako też i z Wykresu 1-go.

W Warszawie to wzmoczenie ruchu korporacyjnego ujawniać się zaczyna już na początku wojny i stale się podnosi do chwili przekształcenia w Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych z końcem r. 1919.

Na prowincji występuje znacznie później dla zupełnie zrozumiałych powodów utrudnionej lub zupełnie przerwanej komunikacji. Ale w roku 1916 obserwujemy tu olbrzymi skok w liczebności Oddziałów. I pomimo, że Oddziały nie nadesłały sprawozdań (Kalisz, Łódź, Piotrków), to jednak w pozostałych 12 Oddziałach liczba członków przekroczyła 1000 (ściśle wynosiła 1267), a wobec tego, że w Warszawie było zapisanych 882, razem St. N. P. osiągnęło w r. 1916 liczbę 2149 członków na obszarze b. Królestwa Kongresowego.

Jak to już poprzednio zaznaczyliśmy, niesłuchanie ciężkie warunki dla szkolnictwa w czasie wojny skłoniły nauczycielstwo, z niem związane, do wielkiego czynu zjednoczenia swych wysiłków ku obronie placówek narodowych i stanu nauczycielskiego; „kiedy trwoża to do Boga”.

Już w r. 1915 na wiosnę przeprowadzono ankietę o połączeniu zrzeszeń nauczycielskich („Wychowanie w domu i szkole” r. 1916, str. 1129), w listopadzie tegoż roku Komisja, złożona z członków St. N. P. i P. Z. N., przedstawiła pierwszy projekt zasad połączenia, które wreszcie na początku roku 1917 stały się ciałem.

Na te same lata przypada również doniosła chwila dziejowa przemowienia powolnego krok za krokiem, całej dziedziny szkolnictwa w ręce polskie. Nauczycielstwo przede wszystkim czuło się powołanem do zabierania głosu tak w sprawach programów naukowo-pedagogicznych, jak dotyczących również ustroju całego szkolnictwa. Aby jednak myśli i projekty nauczycielstwa były ważne, musiały być poparte wielką liczbą zgodnych opinii.

Przychodzi więc okres Zjazdów nauczycielstwa, które, zbliżając rozstrzelone uprzednio myśli nauczycielstwa, stawały się jednocześnie nielada czynnikiem propagandowym zjednoczenia.

Pierwszy taki Zjazd odbył się w Warszawie 3, 4, 5/I 1917 r., zgromadzając nauczycielstwo z różnych okolic kraju. Za nim poszły inne.

To też pomimo że w tym samym czasie rozpoczyna się tak zwany ruch „emancypacyjny” wśród nauczycielstwa szkół elementarnych

¹⁾ Braki niektórych lat w Tabl. II uzupełniliśmy w ogólnej sumie członków w ten sposób, iż przyjmowaliśmy liczbę członków taką samą, jaka była w roku poprzednim, bo choć w niektórych oddziałach liczba ta spadała z roku na rok, to jednak w innych wzrastała.

(13.V 1917 r. otwarcie i poświęcenie lokalu „Zrzeszenia Nauczycieli Polskich Szkół Początkowych“, („Przeł. Ped.“ r. 1917, str. 148), jednak zarówno w Warszawie, jak na prowincji liczba zorganizowanych nauczycieli szkół śred. rośnie bardzo silnie. Pomaga temu założone w sierpniu r. 1917 Biuro Szkolnictwa Polskiego, które miało za zadanie wytworzenie i utrzymywanie łączności zrzeszeń nauczycielskich. Wreszcie Zjazd Delegatów 6, 7, 8, 9.I. 1918 w Krakowie, który w zasadach uznał *Związek Polskich Organizacyj Nauczycielskich*.

Wprost żywiołowy ruch ku zjednoczeniu zapanował wśród nauczycielstwa. W tych samych ramach zewnętrznych zaczęli współpracować ludzie, którzy przed niedawnym czasem uważali się i może byli uważani za niemogących pracować pod jednym dachem. To jednak powinno być nauką.

D. Stanowisko St. N. P.

1. *Zmiany ustaw i wytyczne działania St. N. P.* Zresztą formy statutowe przez nikogo ze stowarzyszonych nie były uznawane za wieczne. Zmieniające się warunki bytowania skłaniały Zarząd do tego, aby zastosować Statut do potrzeb życia.

To też 27.III 1917 Zarząd St. N. P. powołał „Komisję Ustawową“, a 12.IV 1917 zwołał Zjazd Delegatów Oddziałów Prowincjonalnych w celu omówienia niezbędnych zmian w Statucie. Wybrano 2 referentów, którzy mieli przygotować 2 projekty zmian w Statucie, ale jeden tylko projekt był ostatecznie przedstawiony przez p. Józefa Stypińskiego.

Stowarzyszenie miało wyraźne dążenie do objęcia pracowników wszelkich poziomów i typów szkół oraz różnych stopni czy stanowisk w dziedzinie szkolnej.

To widać przedewszystkiem z treści Ustawy, której § 6 mówi, iż „członkami rzeczywistymi Stowarzyszenia mogą być osoby pełnoletnie obojga płci, które zawodowo pracują lub pracowały na polu pedagogicznym“. Ta sama treść została w § 6 Statutu Stowarzyszenia, zmienionego w r. 1917 (Księga II protokołów rękop. Zebrań Ogólnych str. 919).

W „Wychowaniu“ z r. 1913 (str. 194 t. I) artykuł wstępny akcentuje dążenie do zjednoczenia również nauczycielstwa różnych poglądów: „ta gromadka ludzi będzie się mienić wewnątrz różnemi barwami, które się mogą bić ze sobą, pokrywać jedna drugą, nawet razić oczy, ale nazewnątrz wysyłać winna promienie białe i światło i ciepło niosące“, bo wszystkich prowadzi jedna gwiazda przewodnia, wspólna idea zadań wychowawczych nauczycielstwa bez względu na zajmowane stanowisko i odrębności polityczne. „Taka korporacja nie ma być związkiem zawodowców ciasno pojmujących swe obowiązki i prawa, a przeciwstawiających się innym warstwom czy klasom społecznym, lecz jest to towarzystwo ludzi, którzy się zespolicili w celu wspólnej pracy nad sobą dla służby ogółowi“.

Nie znaczy to, aby Stowarzyszenie nie miało w swych celach pomocy materialnej czy obrony praw korporantów. Zarówno odpowiednie paragrafy Ustawy, jak i wspomniany artykuł, a zresztą szereg prac, dokonanych w tej dziedzinie przez Stowarzyszenie, o których później będzie mowa, wyraźnie to potwierdzają. Tylko że czynniki pomocy materialnej i obrony prawnej muszą mieć oparcie o czynniki wartości społecznej i pedagogiczno-naukowej bronionych. Bronić trzeba nie dlatego tylko, że ktoś jest nauczycielem, ale dlatego, że jest nauczycielem dobrze pracującym, a przynajmniej sumiennie spełniającym swe obowiązki.

Takie stanowisko utrzymuje autor artykułu „Program pracy w Stowarzyszeniu („Wychowanie” r. 1913 t. II str. 185 i następne), diskutowanego na Zgromadzeniu Ogólnem w dniu 13.IX 1913. Omawia tam:

1) Pracę naukowo pedagogiczną wśród członków Stowarzyszenia.

2) Szerzenie świadomości o rzeczach szkolnych wśród społeczeństwa, a przede wszystkim wywieranie wpływu na instytucje najbliższe: szkołę i dom dziatwy szkolnej.

3) Sprawy natury materialnej jak np. pośrednictwo pracy, wskazywanie norm w stosunkach pracowników szkolnych, tworzenie funduszów przezorności.

4) Wytwarzanie opinii, budzenie sumienia społecznego wśród stowarzyszonych.

„Korporacja ta winna się stać, powiada autor, probierzem sprawiedliwości w stosunkach życia nauczycielsko szkolnego... ona powinna się stać uczelnią karności społecznej, zawodowej”.

Zmiany, jakie zaszły w układzie stosunków naszych społecznych i politycznych po wojnie musiały w pewien sposób wpłynąć na redakcję programu działalności tej korporacji.

Pod tym względem na uwagę zasługuje referat p. Wł. Radwana (patrz „Przeł. Pedag.” rok 1918, str. 1 i następne).

2. *Program p. Wł. Radwana.* Jakkolwiek program zadań Stowarzyszenia wytknięty przez p. Wł. Radwana nie był enuncjacją Zarządu Stowarzyszenia, jak o tem świadczy list jego z dnia 30.I 1918 r. na str. 125 tegoż rocznika „Przeł. Ped.”, jak również uchwała Zarządu St. N. P. z dn. 27 listopada 1917 r. [Księga IX rękop. protok. Zarządu Nr. 457 (40)], głosząca, że p. Wł. Radwan będzie przemawiał nie w imieniu Zarządu, lecz w swoim imieniu, to jednak przytoczę go, bo inny porządek nadaje postulatom oraz w szczegółach dobitniej ujmuje i wyraźniej akcentuje te postulaty, przy których nauczycielstwo winno stale obstawać. Wobec tego powiada autor, że „Budowanie, obronę i reprezentację szkolnictwa obejmują organy społeczne i państwowe zorganizowane nauczycielstwo musi podjąć i wypełniać swe zadania właściwe”.

I. Na miejscu naczelnem stoją: *obrona interesów i praw zawodowych* nauczycielstwa a więc:

a) troska a w razie potrzeby walka o należyte materialne zabezpieczenie nauczycielstwa,

b) troska o prawa nauczyciela, jako pracownika w szkole,

c) troska o prawa stanu nauczycielskiego w szkolnictwie [to znaczy, że obok tych czyje dzieci wychowuje szkoła (obok rodziców-obywateli), obok władz państwowych winno mieć udział w organizowaniu szkolnictwa — nauczycielstwo. Zorganizowane nauczycielstwo musi wywalczyć sobie stanowisko w zbiorowych organach zarządu szkolnictwa (rady opiekuńcze, opieki szkolne aż do najwyższej Rady Wychowania Narodowego).

II. Troska i walka o bezinteresowność wychowawczą szkoły, „bo szkoła — powiada p. Radwan — nie może być narzędziem polityki nie tylko w ręku rządzącej partji, lecz nawet w ręku żadnego rządu. Kształtowanie pokoleń narodu nie może zależeć od zmiennych chwilowych prądów i programów, od zmiany gabinetu ministrów. Szkoła może być jedynie funkcją życia i rozwoju narodu na przestrzeni wieków. *Odpowiedzialność za tę wychowawczą bezinteresowność szkoły spada przedewszystkiem na nauczycielstwo*“ (podkreślenie P. S.).

III. Krystalizowanie inicjatywy i opinji społecznej w sprawach szkolnych i dawanie tej inicjatywie i opinji wyrazu. Poddawanie projektów próbie przez swobodną nad nimi dyskusję, to warunek dojrzałej decyzji. Organizacje nauczycielskie winny stanowić teren dyskusji i ośrodek inicjatywy w sprawach szkolnych.

Prawdziwe współdziałanie ze strony nauczycielstwa ma polegać nie na ślepym posłuchu i nie na ślepej negacji, lecz na twórczym wysiłku, zmierzającym do tego, by organy państwowe były narzędziami woli społecznej, do potrzeb społecznych istotnie dostosowanymi.

IV. Formułowanie powstających w środowisku nauczycielskiem nakazów etyki zawodowej stanu nauczycielskiego i troska o realizowanie tych nakazów. Nauczycielstwo musi wysnuć z siebie kodeks etyki zawodowej i wytworzyć w swoich szeregach siłę opinji, dającą rękojmnię, że żaden członek społeczności nauczycielskiej wbrew temu kodeksowi postąpić się nie waży.

V. Organizowanie pracy, zmierzającej do wzajemnego doskonalenia się zawodowego.

VI. Tworzenie środowiska koleżeńkiego współżycia.

O to trzeba walczyć. „Ale walka ta musi być jednak szlachetną. Otwarte, szczere stawianie postulatów; prosta, jawna taktyka; wiara w dobrą wolę tego z kim walczyć wypadnie, dopóki zła wola nie zostanie stanowczo stwierdzoną, oto cechy takiej walki“.

Ale daleki jest cel od wykonania. Pomimo wysiłków Stowarzyszenie nie we wszystkich dziedzinach osiągało rezultaty jednakowo widoczne, dające wyraźne efekty, tembardziej, że krótkie było już jego istnienie.

Na jedno tylko w postulatach p. Wł. Radwana nie dawało Stowarzyszenie odpowiedzi: na postawienie na naczelnem miejscu „obrony interesów i praw zawodowych nauczycielstwa“, a niemal na ostat-

niem „organizowanie pracy, zmierzającej do wzajemnego doskonalenia się zawodowego”, miało bowiem to przeświadczenie, że nauczyciel powinien zdobywać należne sobie stanowisko i w szkole i w społeczeństwie, przede wszystkim dając dowody swej wartości i godności.

3. *Wytyczne Zarządu St. N. P. po połączeniu z P.Zw.N.* Zresztą znajdujemy potwierdzenie tego stanowiska w odezwach programowych Zarządu Stowarzyszenia z r. 1919.

Na str. 4 rocznika 1919 „Przeł. Pedag.” czytamy: „Nowopowstająca organizacja zdaje sobie sprawę z tego, że powstaje jednocześnie z odbudową Państwa Polskiego i wyzwoleniem narodu. To też przenika ją ten sam duch i poczucie wielkiej odpowiedzialności, jakich wymagamy od tych wszystkich, którzy stają do pracy narodowej”.

„Organizacja istnieć będzie nie dla siebie lecz dla sprawy i dobro tej sprawy przede wszystkim mieć będzie na pieczy, bo wtedy tylko zdobędzie tę siłę moralną i posłuch, do których dążyć musi, wtedy tylko wywalczy niezaprzeczone powszechne uznanie swej kompetencji i doniosłej pracy dla siebie i szeregów pracowników swego powołania”.

„Jako korporacja wytworzyć musi i chce to, czego nikt inny uczynić nie może — najdoskonalszy typ obywatela pracownika na polu wychowania i oświaty, jakby żołnierza sprzysiężonego na dobro sprawy, budzącego pełne zaufanie co do swej wartości moralnej i kompetencji; a tym, którzy dobrowolnie pod jej sztandar się zaciągną, da jaknajwiększe poparcie i obronę praw moralnych i materialnych. W tem tkwić musi jej zawodowość pojęta tak, jak tego bezwzględnie wymaga charakter zawodowy”.

Tak mówi Zarząd St. N. P. po połączeniu się z Polskim Związkiem Nauczycielskim w przewidywaniu nowego połączenia z T. N. S. W.

4. *Obowiązki Stowarzyszonych.* Ale korporacja nie może tylko dawać stowarzyszonym; cała jej wartość i siła powstaje z pracy jej członków, pisze redaktor („Wychowanie”, r. 1913 str. 2).

„Poszanowanie dla siebie nauczycielstwo samo musi wypracować. Najpierw muszą iść siły nie przygotowane a później przygotowane i oto wtedy... szacunek i pamięć również przyjdą”.

„Bo każdy ruch duchowy, powiada Szczepanowski, żyje ofiarami i trudami uczestników, a nie natychmiastowymi korzyściami materialnymi. które im może zapewnić”.

Niech nad przeczulonym indywidualizmem polskiego nauczyciela zapanuje wyższa idea dobra szkoły, a wtedy wytworzymy mocną korporację, której przyświecać będzie idea narodów zdrowych „swoboda w myśleniu, karność w działaniu”.

5. *Wzmaganie się roli społecznej St. N. P.* Tak postawione zadanie St. N. P. i zbliżone doń starania powszedniego postępowania i działania, powoli, bardzo powoli, ale stale zjednywały dla Stowarzyszenia opinię organizacji, zasługującej na uznanie; to też korporacja ta zdobywała równouprawnienie społeczne z korporacjami innych zawodów inteligencji, jak np.: lekarzy, inżynierów, artystów i t. p., o czym znajdziemy wiadomości w następnych rozdziałach.

Zreztą może pouczające będą opinie o stowarzyszeniu tych osób, które szereg lat przetrwały w organizacjach Polskiego Związku Nauczycielskiego nawet zajmowały tam kierownicze stanowiska, a w chwili zbliżenia w czasie wielkiej wojny głosiły swą opinię publicznie.

6. *Opinie o St. N. P.* Sięgnijmy do nich w Nr. 1 „Przeglądu Pedagogicznego” z r. 1918 (str. 1 i następne), jest wspomniany już artykuł p. Wł. Radwana pod tytułem: „Zadania Stowarzyszenia nauczycielstwa polskiego”, w którym jest mowa o tem, jakie zadania miało do spełnienia Stowarzyszenie poprzednio (w czasie zaborów i okupacji) i czy je spełniło. Korporacja ta musiała: „szkolnictwo budować, bronić przed obcą władzą, reprezentować wobec własnego społeczeństwa oraz spełniać właściwe zadania zrzeszenia zawodowo-pedagogicznego. Na takim układzie stosunkowo cierpiały zwłaszcza sprawy zawodowe. Nie mogły się one wysunąć na czoło zadań Stowarzyszenia”. „Decyzje Stowarzyszenia cechowała rozważa. Błędów, wynikających z pospiesznej niedojrzałej decyzji Stowarzyszenie naogół nie popełniało. Brak mu było rzutkości. W wielu razach spóźniało się i traciło sposobność do działania”.

A w końcu tego samego rocznika („Przełgł. Ped.” r. 1919 str. 454) mamy opinię ostatniego prezydium, którego prezes był również poprzednio prezesem P. Z. N. (p. St. Kalinowski).

Czytamy tam: „Sprawozdanie niniejsze jest ostatniem dotychczasowego Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego. Założone w r. 1905, w chwili, gdy szkoła polska po szeregu lat nieistnienia w b. Kongresówce powstawała do nowego życia, spełniało Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego przez lat 14 nietylko zadanie organizowania życia zawodowego i towarzyskiego nauczycielstwa polskiego, ale jednocześnie budziło do życia tłumioną myśl pedagogiczną polską i wznosiło gmach szkolnictwa polskiego w nader ciężkich warunkach pod tamującą rozwój narodowy dłonią wroga: zrazu Rosjan a potem Niemców. Ta wzniosła idea ożywiała członków S. N. P. duchem twórczym; z łona instytucji wyszedł cały szereg projektów, które później w chwili tworzenia Państwa Polskiego przeszły do władz oświatowych i są przez nie w czyn wprowadzane. Z chwilą zorganizowania Państwa z jednej strony uszczupliły się zadania towarzystwa: odpadła ta strona działalności, którą objęło Ministerstwo Oświecenia, jego Sekcje i Wydziały, ale zato powiększył się teren działania, obejmując całość ziem polskich w tak różnych żyjących do tej pory warunkach.

Wobec tego konieczną rzeczą stało się przekształcenie S. N. P. na nową organizację do nowych przystosowaną warunków, co obecnie dobiega kresu w odbytych lub odbywających się zebraniach Kół, Okręgów oraz Zgromadzeniu Walnem nowej organizacji Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych. Żegnając z żalem dotychczasową formę organizacji, z którą tyle złączyło się wspomnień walki o szkołę polską, z radością witamy nową, z której pomocą w lepszych warunkach dalej pracować będziemy nad umocnieniem i rozwojem gmachu szkolnictwa w wolnej Polsce".

Quod felix faustum fortunatumque sit".

Przewodniczący Zarządu *Stanisław Kalinowski*.
Sekretarz Zarządu *Eugenjusz Zdrojewski*.

E. Zarząd.

Ponieważ władzą wykonawczą, powołaną do spełniania zadań, nakreślonych Statutem, a często siłą kierowniczą działalności korporacji był jej Zarząd, słusznie też należy się temu organowi wzmianka.

1. *Powoływanie Zarządu.* Podług Ustawy St. N. P. do Zarządu wchodziło 9 osób, wybranych przez zgromadzenie ogólne i corocznie w $\frac{1}{3}$ podlegających nowym wyborom.

Ponieważ jednak Ustawa przewidywała możliwość powtórnego wyboru, więc odnawianie Zarządu odbywało się znacznie wolniej, niż to wskazywała teoria. Miało to pewne złe strony, iż mniej członków pociągano do odpowiedzialnych i trudnych obowiązków korporacyjnych, ale łatwiejsze było utrzymanie ciągłości pracy. Wybór przewodniczącego odbywał się już na posiedzeniu samego Zarządu.

2. *Skład zarządów.* W dniu 9/XII r. 1905 na pierwszym Organizacyjnym Zgromadzeniu St. N. P. wybrano pierwszy Zarząd, którego skład podaliśmy na str. 2. Pierwszym przewodniczącym został p. Mieczysław Brzeziński, który jednak z powodu nawału innych zajęć zastrzegł się, że przewodniczyć stale nie może.

Po przerwie w działalności St. N. P., wywołanej zarządzeniem generała - gubernatora warszawskiego, i po zarejestrowaniu Statutu zwołane zostało drugie Organizacyjne Zebranie i obrany nowy Zarząd, którego przewodniczącym został p. Paweł Sosnowski 7.X 1906.

Tablica III (str. 18, 19) podaje nam spis osób, które w Zarządzie pracowały ze wskazaniem okresów ich mandatów; nie będziemy więc omawiali składu poszczególnych Zarządów, a zanotujemy go tylko w momentach ważniejszych.

Gdy w początkach r. 1917 (2.I) nastąpiło połączenie St. N. P. i Polskiego Związku Nauczycielskiego, jednym z warunków połączenia był postulat, aby do pierwszego Zarządu połączonych organizacyj wybrano 6 osób z grona członków byłego St. N. P. i 3 osoby z grona

TABLIĆA III

Spis członków Zarządu St. N. P. od dn. 9.XII. 1905 do dn. 28.XII. 1919.

Z	NAZWISKO i IMIĘ	Był członkiem zarządu od — do	Był przewodniczącym zarządu od — do
	*		
1	Arlitewicz Ziemowit	26. I. 1908—26. II. 1916	14.VIII. 1915—17.VIII. 1915
2	Bojasiński Józef	28. II. 1914—28. XII. 1919	25. II. 1918—22. II. 1919
3	Brzeziński Mieczysław	9. XII. 1905—7. X. 1906	10. XII. 1905—7. X. 1906
4	Chełmiński Jarosław	25. II. 1918—28. XII. 1919	
5	Chmielewski Konrad	18. II. 1909—12. II. 1918	
6	Cynarski Jan	3. III. 1917—1. X. 1917	
7	Czartkowski Adam	12. III. 1919—28. XII. 1919	
8	Dąbrowski Konstanty	2. II. 1909—20. VI. 1909	
9	Denter Zygmunt	10. V. 1919—28 XII. 1919	
10	Gaczeński Stanisław	26. I. 1908—20. VI. 1909	
11	Gadomski Jerzy	1. IX. 1917—12. II. 1918	
12	Gałecki Włodzimierz	12. III. 1919—28. XII. 1919	
13	Gąsiorowski Zygmunt	26. II. 1916—24. II. 1917	
14	Gebethnerówna Józefa	12. II. 1918—22. II. 1919	
15	Gepnerówna Halina	10. II. 1912—13. IX. 1913	
16	Godecki M. Br.	12. II. 1918—2. X. 1918	
17	Hellman Norbert Jan	3. III. 1917—1. IX. 1917	
18	Hewelková Paulina	9. XII. 1905—2. II. 1907	
19	Iwaszkiewiczowa Zofja	13. IX. 1913—26. II. 1916	
20	Jankowska Julja	9. XII. 1905—7. X. 1906	
21	Jasztębska Justyna	2. X. 1918—10. V. 1919	
22	Jezierski Wacław	26. II. 1916—3. III. 1917	
23	Kalinowski Stanisław	22. II. 1919—28. XII. 1919	12. III. 1919—28. XII. 1919
24	Karczewski Stanisław	26. II. 1916—3. III. 1917	
25	Konopczyński Emiljan	9. XII. 1905—7. X. 1906	
26	Kopczewski Władysław	9. X. 1918—28. XII. 1919	
27	Kulwiec Kazimierz	9. XII. 1905—2. II. 1909	
28	Kwiatkowski Stefan	12. II. 1918—12. III. 1919	
29	Łazowski Tadeusz	12 II. 1918—22. II. 1919	
03	Łempicka Elżbieta	1. X. 1917—22. II. 1919	

Z.	NAZWISKO i IMIĘ	Był członkiem Zarządu od — do	Był przewodniczącym Zarządu od — do
31	Łowieniecka Janina . . .	7. X. 1906—20. VI. 1909	
32	Męczkowska Teodora . . .	12. IX. 1911—26. II. 1916 i 3. III. 1917—1. XII. 1917	
33	Nawroczyński Bogdan . . .	15. VI. 1915—26. II. 1916	
34	Ostromęcka Jadwiga . . .	26. II. 1916—24. II. 1917	
35	Radwan Władysław . . .	3. III. 1917—12. II. 1918	
36	Rygier Henryk	3. III. 1917—12. II. 1918	
37	Sosnowski Paweł	9. XII. 1905—15. VI. 1915	7. X. 1907—6. IX. 1912 i 8. II. 1913—17. VI. 1915
38	Statkiewicz Czesław . . .	12. II. 1911—10. II. 1912	
39	Stypiński Józef	20. VI. 1909—20. VI. 1917	17. VIII. 1915—20. VI. 17
40	Szczawiński Zygmunt . . .	12. III. 1919—28. XII. 1919	
41	Ks. Szkopowski Marcin . . .	9. XII. 1905—12. IX. 1911	
42	Sznuk Andrzej	9. XII. 1905—2. II. 1907	
43	Szober Stanisław	28. II. 1914—26. II. 1916	
44	Szpadkowski Adam	10. II. 1912—26. II. 1914 i 12. III. 1919—28. XII. 1919	
45	Świętochowski Tomasz . . .	2. II. 1907—12. II. 1910	
46	Thiell Stanisław	7. X. 1906—26. I. 1908	
47	Tosio Kacper	9. XII. 1905—2. II. 1909 i 12. II. 1910—28. II. 1913	
48	Winkler Edward	1. IX. 1909—12. II. 1910	
49	Witwiński Romuald	12. II. 1918—9. X. 1918	
50	Wóycicki Władysław	13. IX. 1913—28. II. 1914 i 12. II. 1916—3. III. 1917	
51	Zarzecki Lucjan	7. X. 1906—2. III. 1907	
52	Zawadzki Grzegorz	20. VI. 1909—10. II. 1912 i 13. II. 1915—18. XII. 1917	20. VI. 1917—18. XII. 1917
53	Zdrojewski Eugenjusz	12. II. 1918—28. XII. 1919	
54	Zydler Jan	2. II. 1907—10. VI. 1913	6. IX. 1912—8. II. 1913

Prócz tego byli wybrani, lecz mandatów nie wyzyskali dla braku czasu:

Heilpern Maksymiljan
Miklaszewski Bolesław
Rudzki Zdzisław

Szerękowski Rudolf
Walicka Antonina
Wojtowicz Władysław

członków byłego Związku. To też po dniu 3/III 1917, skład Zarządu był następujący:

z pośród członków Związku wybrani zostali pp.: Cynarski Jan, Radwan Władysław i Rygier Henryk,

a z pośród członków Stowarzyszenia weszli pp.: Bojasiński Józef, Chmielewski Konrad, Hellman Jan Norbert, Męczkowska Teodora, Stypiński Józef i Zawadzki Grzegorz. Prezesem obrano p. Stypińskiego, wiceprzewodniczącym — p. Zawadzkiego.

Skład tego Zarządu w bardzo prędkim czasie uległ zdekomputowaniu, w dniu 1/IX 1917 r. ustąpił p. J. Hellman z powodu objęcia państwowej posady w Łomży, 1/X 1917 r. p. Cynarski z tego samego powodu, a pod koniec roku złożyli swe mandaty pp. K. Chmielewski, T. Męczkowska, Wł. Radwan, H. Rygier, J. Stypiński i G. Zawadzki, gdyż objęli posady państwowe w Warszawie.

Nie było w tem nic dziwnego, że członkowie Zarządu tak poważnej instytucji, jako osoby korzystające wśród ogółu nauczycielstwa z uznania, bywały powoływane, właśnie jako wybitniejsze, na urzędy formującego się życia szkolnego w Państwie. Ponieważ jednak powtarzało się to i później, przeto odzywały się czasami głosy na zebraniach wyborczych, iż mandaty do Zarządu są stopniami do wejścia na urzędy państwowe.

Ostatnim Zarządem, który dokonał zespolenia St. N. P. (powstałego z połączenia Stowarzyszenia i Związku) z Towarzystwem Nauczycieli Szkół Wyższych b. Galicji w dniu 28/XII 1919 r., był Zarząd, wybrany na Zgromadzeniu Ogólnem St. N. P. w dniach 1 i 4/III 1919 r. w składzie następującym:

Pp. Bojasiński Józef, Chełmiński Jarosław, Czartkowski Adam, Jastrzębska Justyna (która ustąpiła w dn. 10/V 1919 r., a na jej miejsce wszedł p. Gałęcki Włodzimierz), Kalinowski Stanisław, Kopczewski Władysław, Szczawiński Zygmunt, Szpadkowski Adam i Zdrojewski Eugenjusz.

Na posiedzeniu tego Zarządu w dniu 12/III 1919 r. przewodniczącym obrano p. Stanisława Kalinowskiego.

Tak więc pierwszym prezesem St. N. P. był p. Mieczysław Brzeziński, ostatnim zaś p. Stanisław Kalinowski.

W wyżej wspomnianej Tablicy III mogą być pewne niedokładności co do dat mandatów tych osób, które wchodziły w charakterze zastępców, jak również mogą być przy osobach przewodniczących daty zgromadzeń ogólnych, kiedy zostali wybrani do Zarządu, a nie daty tych posiedzeń Zarządu, na których powołano ich na przewodniczących.

Bezporównania więcej jest braków w Tablicy IV, w której podany jest skład Zarządów Prowincjonalnych, albowiem wielu sprawozdań Oddziały nie nadsyłały, a czasami w przesłanych sprawozdaniach nie było składu Zarządu. Sądziliśmy jednak, że i przy tych brakach należy ujawnić nazwiska osób, które w niesłychanie trudnych warunkach na prowincji podejmowały się obowiązków ciężkich a ważnych.

TABLICA IV.

Spis osób, które pracowały w Zarządach Kół prowincjonaln. St. N. P.

Zr.	NAZWISKO	Miejscowość	Lata	Źródło informacji
1	Austówna Mich.	Ostrowiec	1918	108/PP. 1919 ¹⁾
2	Bańkowska K.	Lublin	1918	284/PP. 1918
3	Barska W.	Piotrków	1909	247/R.
4	Barszczewska Michałow- ska J.	Siedlce	1918 ²⁾	284/PP. 1918
5	Bochenek Wł.	Lublin	1916	809/R.
6	Borucki Stef.	Kielce	1909, 1913	242, 444/R.
7	Brodzikowski St.	Włocławek	1918	108/PP. 1919
8	Butrymowicz	Częstochowa	1913	443/R.
9	Bzowski Konstanty	Kalisz	1917, 1918	354/PP. 1917, 108/PP. 1919
10	Chelińska M.	Piotrków	1909	247/R.
11	Chmielewski Kaz.	Lublin	1916	809/R.
12	Choiński Ks.	Nowe Brudno	1914	617/W. 1915
13	Czapczyński Tadeusz	Płock	1918	108/PP. 1919
14	Czarnecki W.	Siedlce	1918	284/PP. 1918
15	Czechowski Aleksander	Piotrków	1918	108/PP. 1919
16	Czcraszkiewicz Jan	Łódź	1917, 1918	520/PP. 1917, 108/PP. 1919
17	Czerwiński Sławomir	Piotrków	1913	446/R.
18	Dąbrowski J.	Piotrków	1909	247/R.
19	Degenówna Zofja	Włocławek	1918	108/PP. 1919
20	Dzioba J.	Częstochowa	1918	108/PP. 1919
21	Garnarczyk Br.	Zamość	1917, 1918	65/PP. 1918, 108/PP. 1919
22	Gawecki B. dr.	Siedlce	1918	283/PP. 1918
23	Gołaszewski Tad.	Radom	1918	108/PP. 1919
24	Gołąbek Józef dr.	Włocławek	1918	108/PP. 1919
25	Gorecki Jerzy	Ostrowiec	1918	108/PP. 1919
26	Grabowski F.	Piotrków	1909	247/R.
27	Hellman Jan	Łomża	1918	108/PP. 1919
28	Hilezer Franc.	Włocławek	1915, 1916	617, 719/R.
29	Idzikowski Ant.	Łódź	1917	520/PP. 1917
30	Janiczak J.	Kielce	1913	444/R.
31	Jerin Stef. ks. dr.	Zamość	1918	124 PP. 1918

¹⁾ Cyfra z lewej strony kreski wskazuje stronicę, litery po prawej stronie kreski są początkowemi pisma: „Wychowanie“ (W), „Przeglądu Pedagog.“ (PP.) wreszcie R oznacza księgi rękopiśm. sprawozdań.

²⁾ Lata tłustym drukiem są latami, gdy dany członek St. N. P. był przewodniczącym oddziału.

Lp. Z.	NAZWISKO	Miejscowość	Lata	Źródło informacji
32	Kalinowski ks.	Kalisz	1917	354/PP. 1917
33	Karpiński	Siedlce	1918	284/PP. 1918
34	Kisielevska Julja	Płock	1918	108/PP. 1919
35	Kleindienst Janina	Łomża	1918	108/PP. 1919
36	Kleindienst Juljusz	Łomża	1918	108/PP. 1919
37	Kloss Wacław	Łódź	1917	520/PP. 1917
38	Kłyszewska Stan.	Kielce	1913	444/R.
39	Knothe Bron.	Łódź	1917	520/PP. 1917
40	Kobendza Rom.	Włocławek	1915	618/R.
41	Kobierzycki Ludwik	Zamość	1917	65/PP. 1918
42	Konopacki	Zamość	1918	284/PP. 1918
43	Kopczyński Edw.	Zamość	1917	65/PP. 1918
44	Kosiński J.	Wieluń	1917	521/PP. 1917
45	Kosiński Jan ks.	Włocławek	1915	617/R.
46	Kostuch T.	Kielce	1909, 1913	242, 444/R.
47	Kożan Stan.	Częstochowa	1916	715/R.
48	Krzakowski ks.	Kielce	1913	444/R.
49	Kulińska Z.	Sosnowiec	1915	583/R.
50	Kunicka Józefa	Lublin	1918	108/PP. 1919
51	Kułyłowski	Wieluń	1917	521/PP. 1917
52	Kwiec Lucjan	Pułtusk	1918	108/PP. 1919
53	Lewicki Kaz.	Zamość	1917, 1918	65/PP. 1918. 108/PP. 1919
54	Macherska	Nowe Brudno	1914	617/W. 1915
55	Maciński Paweł	Łódź	1918	108/PP. 1919
56	Małowski J.	Siedlce	1918	284/PP. 1918
57	Marcinkowski ks.	Włocławek	1915	617/R.
58	Markuszewski Leon	Hrubieszów	1918	108/PP. 1919
59	Michalski	Kalisz	1917	354/PP. 1917
60	Mierzejewski K.	Hrubieszów	1918	108/PP. 1919
61	Mikułowski Tad. dr.	Zamość	1918	124/PP. 1918
62	Miller Stefan	Zamość	1917	65/PP. 1918
63	Mrozowska	Mława	1918	124/PP. 1918
64	Niec Franc.	Zamość	1918	108/PP. 1919
65	Niezbalski A.	Siedlce	1918	284/PP. 1918
66	Nowacki B.	Mława	1918	124/PP. 1918
67	Nowicki Wal.	Włocławek	1915	617/R.
68	Olszewski Bron.	Włocławek	1914	616/W. 1915
69	Olszowski Mieczysław	Płock	1918	108/PP. 1919
70	Opęchowski J.	Mława	1918	124/PP. 1918
71	Paluszkiewicz	Kalisz	1917	354/PP. 1917
72	Pałasińska Irena	Nowe Brudno	1914, 1915, 1918	626/R., 616/W. 1915 108/PP. 1919
73	Paschalski Z.	Radom	1918	108/PP. 1919

Nr	NAZWISKO	Miejscowość	Lata	Źródło informacji
74	Pawłowski A.	Włocławek	1913, 1914 1915	521/W. 1913, 616/W. 1915, 620/R.
75	Pfajfer Edm.	Łódź	1917, 1918	520/PP. 1917, 108/PP. 1919
76	Piechowski K.	Siedlce	1918	284/PP. 1918
77	Pieszka Mich.	Zamość	1917	65/PP. 1918
78	Piotrowski Stan.	Dąbrowa Gór.	1918	108/PP. 1919
79	Płodowski W.	Częstochowa	1913, 1915 1918	443, 627/R., 108/PP. 1919
80	Pogonowski M.	Mława	1918	124/PP. 1918
81	Poniatowska	Mława	1918	124/PP. 1918
82	Psarska W.	Piotrków	1909	247/R.
83	Purwin Izabela	Nowe Brudno	1914, 1915 1918	617/W. 1915, 626/R., 108/PP. 1919
84	Ręczajski K. dr.	Radom	1918	108/PP. 1919
85	Rokicki Czesław	Wieluń	1917	521/PP. 1917
86	Roszek Stefan	Zamość	1918	284/PP. 1918
87	Rypp J. W.	Będzin	1918	108/PP. 1919
88	Ryslik J.	Częstochowa	1918	108/PP. 1919
89	Sadowski J. ks.	Hrubieszów	1918	108/PP. 1919
90	Sapiński Z.	Piotrków	1909, 1913	247, 446/R.
91	Seroczyński Stan.	Piotrków	1918	108/PP. 1919
92	Sienkiewicz Wł.	Kielce	1909	243/R.
93	Sobolewska M.	Wieluń	1917	521/PP. 1917
94	Sochaniewicz Kaz. dr.	Zamość	1917	124/PP. 1918
95	Stanek M.	Będzin	1918	108 PP. 1919
96	Stankiewicz Józef	Kielce	1909	243/R.
97	Starkiewicz L.	Piotrków	1909	247/R.
98	Swinarska	Kalisz	1917	354/PP. 1917
99	Szałatkowska Janina	Ostrowiec	1918	108/PP. 1919
100	Szartowska J	Kielce	1913	444/R.
101	Szczepański Józef	Włocławek	1913, 1914 1915	521/W. 1913, 492, 581/R.
102	Szlenysowa	Kalisz	1917	354/PP. 1917
103	Szulcowa W.	Kielce	1909	242/R.
104	Szymański J.	Radom	1918	108/PP. 1919
105	Szymański ks.	Włocławek	1915	617/R.
106	Świerczewski	Lublin	1918	282/PP. 1918
107	Tarkowski	Żyrardów	1913	441/R.
108	Teslar J. A.	Siedlce	1918	108/PP. 1919
109	Trapszo-Drabczyński	Kalisz	1917, 1918	354/PP. 1917, 108/PP. 1919
110	Trojanowski St.	Kalisz	1917, 1918	354/PP. 1917, 108/PP. 1919
111	Trzcńska Helena	Piotrków	1918	108/PP. 1919

№ Z	NAZWISKO	Miejscowość	Lata	Źródło informacji
112	Tulin Roman	Łódź	1917, 1918	520/PP. 1917, 108/PP. 1919
113	Uziembło Stefan	Lublin	1918	108/PP. 1919
114	Wencel L.	Włocławek	1913	439/R.
115	Więckowski B.	Piotrków	1909	247/R.
116	Wiśniewski Konst.	Łódź	1917	520/PP. 1917
117	Wojciechowski Ig.	Włocławek	1915	617/R.
118	Woźnicki Jan	Włocławek	1915	617/R.
119	Wróblewska E.	Lublin	1918	282/PP. 1918
120	Wróblewski Jan	Częstochowa	1918	168/PP. 1919
121	Wróblewski K.	Siedlce	1918	284/PP. 1918
122	Wyrzykowska L.	Włocławek	1913, 1915	469, 617/R.
123	Zabotowski W.	Siedlce	1918	284/PP. 1918
124	Zagrobska Z.	Lublin	1918	282/PP. 1918
125	Zawidzka E.	Dąbrowa Górń.	1918	108/PP. 1919
126	Zbierski Stan.	Pułtusk	1918	108/PP. 1919
127	Zdanowiczówna	Kielce	1913	286/W. 1914
128	Zieleniewska	Kalisz	1917	354/PP. 1917
129	Zieliński	Żyrardów	1913	441/R.
130	Zaba B.	Piotrków	1909	247/R.

3. *Stosunek do Zarządu członków i innych organów.* Być może w związku z tym faktem, że zarządy w Warszawie w bardzo nieznacznej mierze się odnawiały, zdarzały się narzekania na zgromadzeniach ogólnych na zbytne odseparowanie się

Zarządu od ogółu członków, zbyt słabe, jak mówiono, informowanie ogółu o zamierzeniach i czynach Zarządu, które nie zawsze można było ogłaszać w prasie. Trzeba jednak przyznać, że Zarządy nie szczędziły w tym kierunku zabiegów, zwołując konferencje prezydów Sekcyj i Komisyj, a nawet zebrania o szerszym zakresie, boć jednak organizowanie częstych zebrań ogólnych było bardzo kłopotliwe ze względu na wymagania Statutu, a nawet policji. Przypuścić raczej można, że niektórzy członkowie, pragnęli zbyt łatwo zdobywać świadomość o działaniach Zarządu, nie dając należytego ze swej strony współpracownictwa. Takie przynajmniej uwagi czytamy w sprawozdaniach z ogólnych zgromadzeń.

Jak się zdaje niezadowolenie pochodziło głównie stąd, iż uważano, że Zarząd za wiele sobie zdobył władzy, stając się głównym gospodarzem funduszków St. N. P. i występując na zewnątrz w imieniu Stowarzyszenia.

Szczególniej mocno zaznaczyło się dążenie do uszczuplenia roli Zarządu, a wzmocnienia samodzielności różnych organów St. N. P. w r. 1916 i następnym. Tak np. na Zgromadzeniu Ogólnym w dn. 26/II 1916 r. członkowie domagali się: 1) aby wszelkie komisje i dele-

gacje powstawały z wyborów odpowiednich zespołów stowarzyszonych, a nie były powoływane przez Zarządy; 2) aby przedstawiciele Sekcyj brali udział w posiedzeniach Zarządów (Wych. r. 1916, t. I, str. 1121 i str. 1128). Również na Zebraniu Ogólnem 24/II 1917 roku składała Sekcja Muzyczna wniosek, domagający się autonomji. (Prot. ręk. Zgr. Ogóln. str. 795). Oddział Lubelski, który zorganizował kilka kół, żąda atrybucji Zarządu Okręgowego i t. p. Wszystkie te żądania były stawiane pod hasłem demokratyzacji St. N. P. Zarząd i większość członków walnych zgromadzeń przekazywała je w pełni lub częściowo Komisji, która miała wprowadzić zmiany, o ile się da w Statucie, bez czego trudno było postulaty te realizować.

F. Pomoc w samokształceniu członków.

1. *Biblioteka.* Przechodzimy teraz do tej dziedziny w Stowarzyszeniu, która miała na celu doskonalenie sił nauczycielskich.

Jednym z zasadniczych czynników pracy nauczyciela jest samokształcenie, które wymaga odpowiednio zorganizowanych warunków czytelnictwa.

Sprawa rozwoju Biblioteki była przedmiotem wielkiej troski wszystkich po sobie następujących Zarządów. Aby jaknajlepiej mogły być zaspakajane potrzeby w tej dziedzinie stowarzyszonych, powoływano stale głównego opiekuna Biblioteki z pośród członków St. N. P., nie należących w danym czasie do Zarządu, gdyż miał on możliwość oddać się wyłącznie tej ofiarnej pracy. Ponieważ jednak rozmaite specjalności, reprezentowane wśród nauczycielstwa powinny być obsługiwane przez Bibliotekę możliwie najlepiej, przeto do pomocy głównemu opiekunowi powoływano Komisję Biblioteczną, do której wchodziłi przedstawiciele różnych Sekcyj, spełniając rolę kompetentnych pośredników.

Zarząd St. N. corocznie asygnował pewien fundusz na zakup książek oraz na prenumeratę pism. Prócz tego Biblioteka St. N. P. korzystała również z ofiar nie tylko członków swych, ale i towarzystw, oraz pp. wydawców; nietylko z ofiar w naturze, t. j. książek, ale również z ofiar pieniężnych, np. pp. Ignacy i Wanda Chrzanowscy złożyli rb. 200, a p. Marja Karolowa Szlenkier rb. 1000 w roku 1906. Tablica V (str. 26) daje listę ofiarodawców, których znaleźliśmy w dokumentach zresztą niezupełnych. Tablica VI (str. 28, 29) daje obraz rozwoju Biblioteki i czytelnictwa. Widać z niej, że oba te czynniki rozwijały się skutecznie z bardzo niewielkimi wahaniami.

Wzrastały wydatki na Bibliotekę stale z wyjątkiem lat wojny, szczególnie 1914 i 1915; wzrastała ma się rozumieć liczba tomów i dzieł, choć stosunek ten nie mógł być proporcjonalny z tego powodu, że do Biblioteki corocznie przybywały książki ofiarowywane. W ciągu lat 11 biblioteka doszła do 3671 dzieł, wartości (na 1/I 1917 r., w chwili połączenia St. N. P. z P. Z. N.) rb. 4.559. Ta niska stosunkowo ocena

TABLICA V.

Spis ofiarodawców do Biblioteki St. N. P.

Zr.	Nazwisko ofiarodawcy	Zr.	Nazwisko ofiarodawcy	Zr.	Nazwisko ofiarodawcy
1	Appel Karol	23	Heilpern Maksymiljan	45	Sosnowski Paweł
2	Arct Michał (księgar.)	24	Karczewska Zofja	46	Stankiewicz Zygmunt
3	Arlitewicz Ziemowit	25	Kasa im. Mianowskiego	47	Strumpf Karol
4	Berkman Michał	26	Koralewski Kazimierz	48	Sturgólewski
5	Biblioteka Publ. w/m	27	Korycki Władysław	49	Szlenkierowa Marja Karolowa ²⁾
6	Bogusławski Edward	28	Krajoznaw. Pol. Tow.	50	Szober Stanisław
7	Bojasiński Józef	29	Kudelski Adam	51	Śliwicka Zofja
8	Borowski Władysław	30	Kulwieć Kazimierz	52	Ślósarska Zofja
9	Chmielewski Konrad	31	Kwiatkowski Stefan	53	Świątkowski inż.
10	Chrzanowski Ignacy	32	Lisowska J. (księgar.)	54	Tosio Kacper
11	Chrzanowscy Ign. i Wanda ₁)	33	Majewski Erazm	55	Tosio Katarzyna
12	Czerwiński Kazimierz	34	Męczkowska Teodora	56	Tow. Naucz. Szkół Wyż. Lwów
13	Dal Trozzo J.	35	Nawroczyński Bogdan	57	Uranja (Tow. pom. szk.)
14	Dickstein Samuel	36	Niewadomska Cecylja	58	Wąsik Wiktor
15	Drobniewska Marja	37	Polskie Tow. Pedagog. Lwów	59	Wende E. (księgarnia)
16	Fiszer (księgarnia)	38	Radliński Tadeusz	60	Werner Wacław
17	Gadomski Jerzy	39	Rudnicka Antonina	61	Winkler Edward
18	Gayówna Delfina	40	Rudnicki Juljan	62	Witwiński Romuald
19	Gebethner i Wolff (księgarnia)	41	Rychterówna Stefania	63	Wojnar Kacper
20	Gierszówna Janina	42	Dr. Rzepko	64	Zarzecki Lucjan
21	Grabowski Edward	43	Serkowski Stanisław	65	Zydler Jan ⁴⁾
22	Gutkowski Tadeusz	44	Słoński B. (?) ³⁾	66	Redakcja organu St. N. P. przekazywała książki i czasopi- sma bibliotece

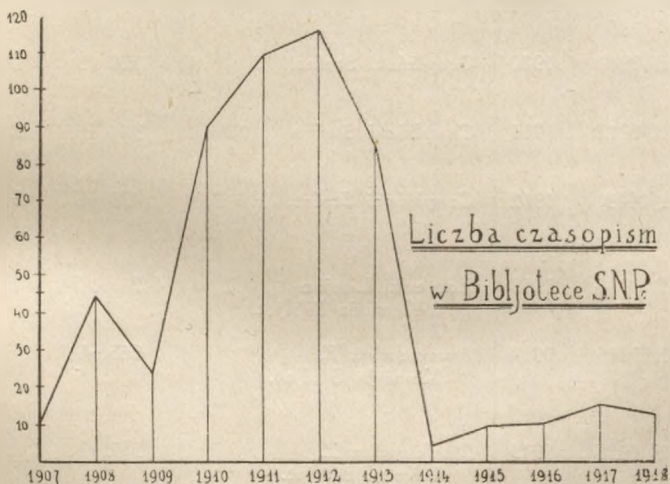
1) Rb. 200. 2) Rb. 1000. 3) Zdaje się mylnie podał „Przeł. Ped.” z r. 1918. str. 196. 4) Zaznaczyć należy, że były ofiary w książkach bezimienne.

jest rezultatem tego, że rok rocznie przy bilansie strącano pewien procent na amortyzację. Na 1.III 1919 r. w bibliotece było dzieł 4.364.

a) *Czytelnictwo.* Z tablicy VI (str. 28, 29) widać, że liczba osób pożyczających z Biblioteki książki do domu i liczba wypożyczonych książek powoli rosła, a tam, gdzie, jak np. w r. 1912, ta dziedzina czytelnictwa spadła, to natomiast podnosiło się czytelnictwo na miejscu, w lokalu St. N. P.

Charakterystyczny szczegół przedstawia nam Wykres II co do nadzwyczajnego wzrostu liczby czasopism właśnie w r. 1912, która doszła do 117, i spadek jej raptowny w czasie wojny. W każdym razie czytelnictwo w zakresie Biblioteki St. N. P. niezbyt było rozwinięte.

A jednak i te stosunki musiały się wydawać niepożądanymi opiekunom naszym wśród władz rosyjskich, gdyż St. N. P. zapytywane

Wykres II.

było, kto korzysta z jego biblioteki. Szło tu naturalnie o dowiedzenie się, czy wydawane są książki osobom nie należącym do St. N. P.

b) *Bibliotekarze.* W Tablicy VI wymienieni są również główni opiekunowie Biblioteki, dzięki którym instytucja ta, choć w skromnym zakresie, prosperowała. Byli to pp.: Czaplński Stefan 1909 — 1912 włącznie,
 „ Czartkowski Adam 1/I 1919 — 1/IX 1919 włącznie,
 „ Kopczewski Władysław od 1/IX 1919 — do końca tego roku,
 „ Stankiewicz Zygmunt 1914 — 1918 włącznie,
 „ Zarzecki Lucjan ¹⁾ 1913,
 „ Zawadzki Grzegorz, 1906 — 1908 włącznie.

¹⁾ Z tego okresu, dzięki inicjatywie, a nawet osobistym zabiegom L. Zarzeckiego Biblioteka zdobyła sporo cennych książek z dziedziny prac Komisji Edukacyjnej.

TABLICA VI przedstawiająca rozwój

Nr. porządkowy roku	Data walnego zgromadzenia, kiedy ogłoszono dane	Rok sprawozdawczy	Nazwisko kierownika biblioteki z grona stowarzyszonych	Suma wydatkowana na bibliotekę	Liczba	
					tomów	dzieł
1	2/II 1907	1906	Zawadzki Grzegorz	36 rb.	1200	?
2	26/I 1908	1907	Zawadzki Grzegorz	520 rb.	1500	?
3	2/II 1909	1908	Zawadzki Grzegorz	204 rb.	2270	?
4	12/II 1910	1909	Czapliński Stefan	262 rb.	2330	?
5	12/II 1911	1910	Czapliński Stefan	320 rb.	2486	2262
6	10/II 1912	1911	Czapliński Stefan	344 rb.	2986	2516
7	8/II 1913	1912	Czapliński Stefan	425 rb.	3136	2694
8	28/II 1914	1913	Zarzecki Lucjan i Komisja Bibliot.	447 rb. 7%	?	2993
9	13/II 1915	1914	Stankiewicz Z. Komisja Bibliot.	365 rb.	?	3350
10	26/II 1916	1915	Stankiewicz Z. i Kom. Bibliot.	312 rb.	?	3497
11	24/II 1917	1916	Stankiewicz Zygmunt Komisja Bibliot.	516 rb.	?	3671
12	12/II 1918	1917	Stankiewicz Zygmunt	848 mk.	?	3897
13	1/III 1919	1918	Stankiewicz Zygmunt	2217 mk.	?	4364
14	28/XII 1919	1919	Czartkowski Adam, a od 1/IX 1919 Kopczewski Władysław			

Biblioteki i czytelnictwa w St. N. P.

Czasopisma w językach			L i c z b a			U w a g i
ob- cych	pol- skim	ogó- łtem	osób pożyczają- cych książki	dzieł wypoży- czonych	osób czytają- cych na miejsu	
?	?	?	?	?	?	
?	?	11	105	571	mało	
8	36	44	150	647	?	
?	?	24	175	550 106 pism	779	
?	?	90	201	829	1169	
?	?	109	203	1093	1907	Ułożono katalog p-g potrzeb Sekcyj.
?	?	117	164	932	1600	Postanowiono powoływać Komisję Bibl. z przedstawicieli Sekcyj.
40	44	84	178	1506	?	Przybyło wiele dzieł z okresu Komisji Edukacyjnej.
?	?	?	205	I - 1031 ¹⁾ II 606 1637	I - 1037 II 575 1612	I-e półtoroczne pokoju II-e półtoroczne wojny.
—	7	7	268	2189	?	1) 15/XII 1916 P. Z. N. — 905 rb. ²⁾ 11/1 1917 St. N. P. — 4559 rb. ³⁾
—	10	10	247	2474	738	Przygotowała p. Sopoćków- na katalog kartkowy.
2	15	17	289	2436	456	
1	12	13	245	2046	392	

¹⁾ Ocena wartości bibliotek 2 łączących się zreszeń.

²⁾ Ocena dokonana przez Mieszana Komisję P. Zw. N. i St. N. P. z dnia 5. XII. 1916 r.

³⁾ Ocena Biblioteki St. N. P. jest niska, gdyż gotówką wydatkowano prawie 4400 rb., a przecież wiele książek ofiarowano. To z tego powodu, że amortyzowano corocznie Bibliotekę.

Starania Zarządu w tej dziedzinie były poważne. W każdym niemal sprawozdaniu rocznym akcentowano potrzeby czytelnictwa i inicjowano coraz to większe udogodnienia, aby warunki czytania i wyszukiwania potrzebnych książek ułatwić. Sporządzono katalog do potrzeb Sekcyj oraz katalog kartkowy ogólny, a w każdym numerze czasopisma swego ogłaszano tytuły książek, które przybywały w danym okresie czasu. O potrzebach Sekcyj w zakresie Biblioteki informowali głównego bibliotekarza przedstawiciele Sekcyj, którzy wchodzili w skład Komisji Bibliotecznej.

Że sprawa inwentaryzacji Biblioteki i kontrola wypożyczanych książek były sprawnie prowadzone, wnioskujemy z pozycji opłat za zagubione książki, którą znajdujemy w bardzo wielu sprawozdaniach rachunkowych z Biblioteki.

c) *Czytelnictwo na prowincji.* Niestety, zbyt niekompletne są sprawozdania z działalności Oddziałów Prowincjonalnych, by nabrać pojęcia o ich czytelnictwie. Są jednak od czasu do czasu wzmianki o tej stronie pracy na prowincji. Tak np. w r. 1915 oddział II w Lublinie melduje 972 tomy w swej Bibliotece, Nowe Brudno — 60 tomów, Siedlce — 84 tomy.

Włocławek miał 2 biblioteki:

- 1) dla młodzieży, w której było 2.500 tomów,
- 2) dla nauczycieli, w której było 1.200 tomów.

Zamość posiadał 125 tomów książek i 15 czasopism. Śladów Bibliotek w innych Oddziałach, niestety, nie znajdujemy.

2. Sekcje.

a) *Zadania Sekcyj.* Drugim czynnikiem kształcenia były Sekcje. Potrzebę pracy w Sekcjach, odpowiadających poszczególnym przedmiotom nauki szkolnej, odczuwano, gdyż już w marcu r. 1906, pomimo przerwanych oficjalnie czynności Zarządu powstały 4 Sekcje: *języka polskiego, historii, geografji i matematyki*, a właściwie *arytmetyki*, we wrześniu zaś tego samego roku 1906 zorganizowana została Sekcja *Szkoły Ludowej* lub Elementarna.

Praca w Sekcjach była bardzo różnostronna. Początkowo należała tu:

- 1) ocena podręczników,
- 2) omawianie programu wykładów, to znaczy ocena odbytych wykładów i projektowanie nowych,
- 3) referaty, omawiające najnowsze zdobycze w danej dziedzinie wiedzy,
- 4) metodyka przedmiotu.

Następnie jednak rozwijały się i inne działy pracy:

5) Na życzenie wydawców Sekcje zgodziły się oceniać nadesłane im rękopisy podręczników szkolnych, co było dowodem *uznania, jakim cieszyło się Stowarzyszenie i jego Sekcje*. Z chwilą utworzenia w r. 1915 Wydział Oświecenia Sekcje oceniały podręczniki szkolne na żądanie tej władzy szkolnej.

6) Opracowanie katalogu utworów poleconych do czytania w domu i szkole dla dzieci i młodzieży w zakresie danego przedmiotu.

7) Zorganizowanie taniej Biblioteki, złożonej z wybranych utworów, poleconych do czytania, np. „Biblioteka młodzieży szkolnej” w Sekcji Polonistycznej.

8) Ogłoszenie konkursów np. konkursu Sekcji Rysunków na zilustrowanie bałady Mickiewicza „Powrót Taty”.

9) Układanie katalogu rozumowanego książek dla młodzieży.

10) Układanie zbioru zadań (Sekcje: arytmetyczna i matematyczno - fizyczna).

11) Przygotowywanie wycieczek dla uczniów.

12) Wycieczki dla nauczycieli.

13) Omawiano kształtące wartości każdego przedmiotu w nauce szkolnej.

14) Referowano stan nauczania danego przedmiotu za granicą.

15) Układano wskazówki bibliograficzne:

a) co do dzieł i broszur z dziedziny historii rozwoju danego przedmiotu, jako nauki,

b) co do metodyki danego przedmiotu,

c) co do dzieł zasadniczych, omawiających najnowsze postępy w danej dziedzinie wiedzy.

16) Przeprowadzano ankiety wśród młodzieży.

17) Przeprowadzano ankiety wśród nauczycieli.

Zadania te dadzą się ująć w następujące grupy:

1) Praca nad pogłębieniem znajomości danego przedmiotu.

2) Dydaktyka danego przedmiotu w szerokim słowa znaczeniu.

3) Badanie potrzeb uczniów w zakresie danej specjalności.

4) Uświadamianie i kształcenie społeczeństwa w zakresie danej specjalności.

Sekcje pracowały niejednolicie i to zarówno różne Sekcje, jako też i ta sama Sekcja w różnych latach. Praca w niektórych szła sprawnie, w innych przerywała się na pewien okres czasu, a inne znowu zjawiały się i zamierały prędko.

b) Praca Sekcyj. Tablica VII (na końcu książki) wskazuje, że do najsprawniejszych Sekcyj należały: języka polskiego, wychowawcza, matematyczno - fizyczna, elementarna, częściowo przyrodnicza. Do tej grupy należy również zaliczyć Sekcję Wychowania Fizycznego i Muzyczną, które choć powstały późno, ale do ostatka czynne, przetrwały.

Zjawiały się jednak jednoroczne efemerydy. Do takich należała Sekcja ks. ks. prefektów, która pracowała w r. 1907 i pracę swą zadokumentowała bardzo dobrze pomyślaną konferencją z przełożonymi i przełożonemi, oraz nauczycielstwem w zakresie spraw moralności i religii. Potem jednak uznano za lepsze zorganizowanie osobnego Koła ks. ks. prefektów niezależnie od St. N. P.

Najlepiej się zaznaczył pod tym względem rok 1907, jako początek zalegalizowanej organizacji, i rok 1915, gdy nauczycielstwo,

obejmując coraz szersze wpływy na sprawy szkolne, tem usilniej pracowało w Sekcjach. Gdy rok 1914 (początek wojny) zaznaczył się pewnem rozprzężeniem w Sekcjach, bo cały wysiłek trzeba było skierować ku podtrzymaniu istnienia szkół prywatnych i nauczycielstwa, to już w r. 1915 dochodzą one do maksimum rozwoju, a nawet w r. 1916 działało Sekcyj jedenaście, (a biorąc pod uwagę pracę połączonych Sekcyj Przyrodniczej i Geograficznej — mieliśmy 12 Sekcyj właściwie), które odbyły 146 posiedzeń, więc na jedną wypada 12 posiedzeń z 87 referatami, przy frekwencji 12 — 43 osób („Przeegl. Pedagogiczny”, rok 1917, str. 73).

Zarząd St. N. P. bardzo gorliwie pomagał Sekcjom w ich pracy. Więc np. pragnąc, aby wszechstronniej były oświetlane sprawy, zapraszał na referentów osoby ze sfer literackich, prawniczych, naukowych, nie należące do St. N. P., np.: Z. Dębickiego, A. Grzymałę-Siedleckiego, Wł. Jabłonowskiego, St. Bukowieckiego i t. p.

Prócz tego Zarząd, od r. 1910, pragnąc osiągnąć współdziałanie Sekcyj pokrewnych, a nawet różnych, w celu opracowania pewnych zagadnień, przysyłał prezydjom Sekcyj tematy do rozważania. Wreszcie organizował kilka razy do roku konferencje połączonych prezydentów, na których omawiano plan pracy roku następnego.

Troską jego było także dążenie do zorganizowania działu sprawozdawczego w organie korporacji z prac Sekcyj, gdyż Zarząd miał to przeświadczenie, że sprawy aktualne, jakie bezsprzecznie były tematem narad w Sekcjach, powinny być się przyczyniać do zainteresowania szerszych kół koleżeńskich ich pracą. W tym kierunku próbował kilku dróg. Np. nawoływał prezydja Sekcyj do składania przynajmniej co kwartał sprawozdań, a gdy te okazały się zbyt różnolite, powołał jednego ze swych członków na jeneralnego sprawozdawcę.

Jakkolwiek ta różnostronna inicjatywa nie zawsze osiągała pożądanę rezultaty, to jednak ciągłe starania Zarządu o pracę w Sekcjach niezawodnie były silną pobudką do ożywiania ich działalności.

W celu ułatwienia pracy Sekcjom, ułożono dla nich regulamin w r. 1912. (Patrz „Wychowanie w domu i szkole” r. 1912, t. II, str. 77), który prawie nic nie stracił na aktualności.

3. *Kursy.* W celu rozszerzenia dróg i urozmaicenia sposobów kształcenia nauczycielstwa St. N. P. pragnęło zorganizować systematyczne kursy w zakresie różnych działów nauki szkolnej.

Trzeba było, jak sądzono, uzyskać na nie specjalne zezwolenie władz rosyjskich. Gdy jednak w r. 1908 Zarząd St. N. P. złożył podanie o koncesję na prowadzenie kursów najbardziej neutralnego przedmiotu „matematyki” dla nauczycieli, Kuratorjum odmówiło za pośrednictwem Inspekcji, nie motywując wcale tej decyzji. (Protok. rękop. Nr. 46 z dn. 18.II 1908 r.).

Wobec tego trzeba było myśleć o innych formach studjów, a przede wszystkim nie pytać władz, gdyż w Ustawie § 2, p. 1 z r. 1905 wyraźnie wymienione są podobne dziedziny pracy.

Wyjednano więc np. 50% zniżkę dla członków St. N. P. na kursach, organizowanych przez Towarzystwo Kursów Naukowych (dziśjsza Wolna Wszechnica Polska).

4. *Wykłady.* A pozatem organizowano dla nauczycieli cykle wykładów i prelekcji naukowo przygotowanych prelegentów. Tak np. w r. 1909 odbyły się prelekcje: prof. J. Sosnowskiego 4 prelekcje z dziedziny fizjologii, prof. J. Segąła 12 prelekcji z dziedziny psychologii.

W r. 1910 zaś odbyły się 2 cykle prelekcji prof. K. Appła: 5 prelekcji na temat „Nauczanie języków wobec postępów językoznawstwa” i 6 prelekcji na temat „Psychologja mowy”. Wspólnie z P. Zw. N. Stowarzyszenie zorganizowało 6 prelekcji prof. K. Twardowskiego ze Lwowa z dziedziny filozofji. Prelekcje te zgromadziły wiele nauczycielstwa i odbywały się w wielkiej sali Tow. Wioślarskiego, a były tem przyjemne, że obok siebie zasiedli do tej uczty duchowej członkowie P. Z. N. i S. N. P. tak, jak być stale powinno, gdy sprawy dotyczą: nauki, nauczania, szkolnictwa i nauczycielstwa.

W r. 1911 odbył się szereg wykładów prof. Reybekiela na temat „Charakterystyka głównych kierunków etycznych”.

5. *Seminarja.* W latach zaś 1912, 1913 i 1914 prowadzone były prace sposobem seminaryjnym pod kierunkiem: prof. F. Kierskiego w zakresie logiki i filozofji, oraz prof. J. Segąła w zakresie psychologii.

Wreszcie w roku 1915 zorganizowano szereg wykładów z metodyki poszczególnych przedmiotów, z dziedziny historii, geografji, przyrody i rysunków, wygłaszanych przez członków Stowarzyszenia dla członków, oraz cykl 28 wykładów dla pragnących nauczać anal-fabetów.

6. *Wieczory dyskusyjne.* Pragnąc powołać szeregi członków do czynniejszego udziału w rozważaniu spraw nietylko szkolnych i nauczycielskich, ale również kwestyj o charakterze szerszym, ogólnospołecznym, Zarząd organizował od czasu do czasu wieczory dyskusyjne, a w celu utrwalenia i usystematyzowania tej dziedziny pracy wybrał w r. 1914 stałą Komisję Wieczorów Dyskusyjnych. Naturalnie, że referentami byli często nie członkowie Stowarzyszenia, lecz przedstawiciele sfer w danym kierunku kompetentnych.

Tak np. w r. 1907 dr. K. Rzętkowski referował na temat „dzień roboczy ucznia”, Sawicki i Niewiadomska o wypracowaniach piśmiennych, ks. J. Mauersberger „nauka religji w klasach niższych”; w r. 1913 Sosnowski „W obronie języka”; w r. 1914 szereg referatów o samorządzie wypowiedzieli pp. H. Radziszewski i T. Ruśkiewicz, po-

tem St. Bukowiecki, Ant. Ponikowski i w. r. 1919 St. Kalinowski, omawiał „Byt szkoły średniej“, A. Sujkowski „Konferencja pokojowa w Paryżu“, P. Posner „Wychowanie obywatelskie“ i t. p.

7. *Pomoc na studia zagranicą.* St. N. P. praktykowało jeszcze inną drogę doskonalenia nauczycieli.

Pragnąc uczcić pamięć swego członka, znakomitego i wielkich zasług obywatela ś. p. Mieczysława Brzezińskiego, St. N. P. zebrało do dnia 26/V 1911 r. rb. 885,09. Ponieważ była jeszcze pewna pozostałość z funduszków przekazanych przez b. Polską Macierz Szkolną na wydawnictwa dla nauczycieli szkół elementarnych, przeto włączono je do sumy powyżej wzmiankowanej i w ten sposób powstał *fundusz imienia ś. p. Mieczysława Brzezińskiego* na użytek kształcenia nauczycieli szkół elementarnych.

W tym czasie złożył ofiarę ówczesny dyrektor szkoły prywatnej p. Emiljan Konopczyński w wysokości Rb. 1000.— na rzecz St. N. P.

To też zgodnie z propozycją Zarządu Zgromadzenie Ogólne z dn. 10 lutego r. 1912 (patrz „Wychowanie w domu i szkole“ r. 1912 t. I, str. 355) uchwaliło:

„Wobec niezaprzeczonej korzyści, płynących z delegacji nauczycieli na kursa zagranicą i wobec zapoczątkowania funduszków, na ten cel przeznaczonych, Zgromadzenie Ogólne uchwała składanie przez stowarzyszonych 1% od pensji za luty (jako najkrótszy) w tym celu, aby można rok rocznie wysłać choć jedną osobę na kursa wakacyjne zagranicę, a pozostałą resztę dodawać do samych funduszków, by z czasem tylko procenty starczyły na delegację“.

„Funduszowi przeznaczonemu na delegację nauczycieli szkół elementarnych nadać nazwę: *funduszu im. Mieczysława Brzezińskiego*, a funduszowi przeznaczonemu na delegację nauczycieli szkół średnich: *funduszu imienia Emiljana Konopczyńskiego*“.

„Tą niewielką ofiarą, mówi dalej wniosek Zarządu, oddamy należną cześć pamięci tych dzielnych obywateli, a nauczycielstwo zyska pomoc w kształceniu“.

W r. 1911 wydelegowany był zagranicę p. T. Koziara,

w r. 1912 wydelegowany był Jan Szwemin i Józef Jabłoński z funduszu im. E. Konopczyńskiego, a Adam Dorot z funduszu im. M. Brzezińskiego,

w r. 1913 wydelegowani byli Wiesł. Malinowski, Syl. Pieczynis,

w r. 1914 — Helena Stattlerówna.

W r. 1913 na kwietniowych posiedzeniach Zarządu uchwalono regulamin: a) cele wycieczek, b) obowiązki stypendystów, c) warunki korzystania („Wychowanie“ r. 1913 t. II, str. 484).

Następnie wojna uniemożliwiła delegacje stypendystów, ale fundusze rosły w pierwszych jej latach. Przybyły też nowe z analogicznymi przeznaczeniami: *fundusz im. Władysława Wóycickiego*, zebrany przez St. N. P. po śmierci przedwczesnej tego dzielnego członka St. N. P. i pierwszego kierownika szkolnictwa średniego w „Departa-

mencie W. R. i O. P. Tymczasowej Rady Stanu" oraz po połączeniu z P. Zw. N. przejęty stamtąd *fundusz im. St. Wyspiańskiego*.

Stan tych funduszy od roku 1917 do roku 1919 podaje Tablica VIII.

Tablica VIII. *Stan funduszy stypendjalnych St. N. P.*

Nazwa funduszu	1. I. 1917	1. I. 1918	1. I. 1919
Fundusz im. M. Brzezińskiego . .	2128.19 rb.	4759.08 Mk.	4927,33 Mk.
„ „ E. Konopczyńskiego.	1362.28 „	3045,82 „	3153.— „
„ „ Wł. Wóycickiego . .	—	544.50 „	3986.25 „
„ „ St. Wyspiańskiego . .	—	—	1662.79 „

Jak widać z tego zestawienia, fundusze, zbierane tak wielkim wysiłkiem wyłącznie ofiarnego nauczycielstwa po przerechowaniu na marki, a potem na złote musiały zupełnie stopnieć. I pamięć ofiarnego czynu dla zasłużonych wielce kolegów znikła.

Niech choć ta wzmianka o nim zostanie, jeśli nie stać nas na to, aby fundusz odtworzyć.

8. *Pracownie.* Nie mając dostatecznych środków na tworzenie własnych pracowni, Stowarzyszenie niosło pomoc takim instytucjom, z których sami nauczyciele mogli korzystać lub młodzież przez nich uczona.

Wspomnieć tu trzeba o wielkim pożytku, jaki oddała pracownia fizyczna, zorganizowana w r. 1910 w Uranji ¹⁾ przy pomocy Koła Matematyczno-fizycznego i St. N. P. oraz w parę lat później założona staraniem Miłośników Przyrody i St. N. P. pracownia biologiczna, kierowana przez prof. W. Jezierskiego.

9. *Zjazdy sekcyjne.* Niezmiernie ożywczy wpływ wywarły na pracę nauczycielstwa dwa Zjazdy Sekcyjne, zorganizowane na początku istnienia korporacji.

a) *Zjazd geografów i przyrodników.* I-y Zjazd przyrodników i geografów odbył się w dniach 2 — 5 stycznia r. 1907. Biuro zjazdu stanowili pp.: K. Kulwiec, Stef. Łaganowski, H. Poniatowska i M. Wisznicki.

Po długich latach pracy nauczyciela polskiego w Królestwie Kongresowem, niemal w zamknięciu, tu pierwszy raz przemawia on publicznie w sprawach potrzeb przedmiotów swego nauczania nie tylko do licznie zgromadzonych z różnych stron kolegów i koleżanek,

¹⁾ Patrz r. 1910 „Wychowanie w domu i szkole” t. I, str. 295.

ale również do szeregu gości zaproszonych. Podniosła, nawet uroczysta panowała tu atmosfera. Z powagą i godnością przystępowało nauczycielstwo do tej spowiedzi publicznej czy egzaminu społecznego. A święto nasze tem bardziej uroczystem się stało, że zjawił się niespodzianie gość dotychczas u nas niewidywany z zaboru austriackiego, prof. Tadeusz Wiśniowski, przyjęty, gdy wszedł na mównicę, hucznie oklaskami. Przywiózł on pozdrowienie od współbraci i kolegów z za kordonu i zachęcał do wzajemnego odwiedzania się i poznawania.

Odczuwając powagę chwili, wyzbyliśmy się uraz i wzajemnych niechęci, zapomnieliśmy o istnieniu 2-ch korporacji, mając przed sobą wspólny dla nas wszystkich i ukochany cel — „*dobro szkoły*“.

Nie było nauczyciela czy nauczycielki przyrody, geografji. a nawet nauk pokrewnych, by nie złączyli się we współpracy, przestali na ten czas istnieć członkowie Związku i Stowarzyszenia, wszyscyśmy poczuli się przedewszystkiem nauczycielami — budowniczymi szkoły polskiej.

To też w prezydjach Zjazdu i jego Sekcjach widzimy i jednych i drugich, a na przewodniczącego całego Zjazdu powołano prof. Antoniego Sujkowskię, który wówczas należał do Związku, a reprezentował oba przedmioty nauczania: geografję i przyrodę.

Gdybyśmy tak umieli współpracować ze sobą w życiu codziennem, jak pracowaliśmy na tym naszym publicznym Zjeździe, zapewne byłoby lepiej i szkole i nam.

Protokoły Zjazdu ogłoszone były w Nr. 3 i 4 ówczesnej „Szkoly Polskiej” z r. 1907. Są i pozostaną one bardzo ciekawym materiałem co do potrzeb geografji i przyrody, jako przedmiotów nauki szkolnej.

Zachęcenie powodzeniem Zjazdu przyrodników i geografów, przedstawiciele innych dziedzin nauczania szkolnego zaprojektowali zwołanie nowych Zjazdów.

b) *Zjazd humanistów.* W kwietniu miał się odbyć zjazd humanistów (języka polskiego, języków nowożytnych, starożytnych i historii), a w maju projektowany był zjazd w sprawach wychowawczych wogóle.

Doszedł do skutku jednak tylko Zjazd humanistów, którego właściwy tytuł był: „Zjazd nauczycieli języków i historii” i odbył się w dniach 3—7 kwietnia r. 1907. Do komitetu organizacyjnego Zjazdu powołano delegatów odpowiednich sekcji St. N. P.

Ze względu, że ogłoszenie protokołów Zjazdu przyrodników i geografów zajęło bardzo wiele miejsca, postanowiono sprawozdanie Zjazdu nauczycieli języków i historii umieścić w formie skróconej i uproszono o to prof. K. Króla. Korzystam z tego sprawozdania, umieszczonego w Nr. 9 i następnych „Szkoly Polskiej” r. 1907, str. 343, aby przypomnieć jego znaczenie. „Pod względem charakteru swych czynności Zjazd kwietniowy nie różnił się; powiada prof. K. Król od styczniowego... Zadaniem ich było przedewszystkiem ułatwić siłom dotychczas rozproszonym, dopiero zaczynającym działać w skupieniach, porozumienie się w sprawach naukowych i praktycznych, spro-

wadzić wymianę poglądów na żywo obchodzące interesy bieżące. Były tu i gruntownie opracowane referaty, którym należała się nazwa doskonałych wykładów teoretycznych; były inne, w których poruszono żywotne sprawy praktyczne z zakresu ogólnej dydaktyki i metodyki; były wreszcie drobne komunikaty, dotyczące szczegółów".

10. *Muzeum.* Jednym z wyników Zjazdu pierwszego było niezawodnie uchwalenie na posiedzeniu Zarządu St. N. P. z dn. 10/XII 1907 r. [Protok. rękopiśm. Nr. 41 (18)] zaprojektowania Muzeum pedagogiczno-przyrodniczego dla szkoły średniej. W tym celu Zarząd prosił p. Kaz. Czerwińskiego, który w czasie feryj wielkanocnych miał zamiar wyjechać zagranicę, aby zechciał za zwrotem części kosztów zwiedzić odpowiednie instytucje Berlina, Paryża i Wiednia. P. K. Czerwiński wywiązał się ze swej misji bardzo sprawnie, gdyż już w Nr. 3 i 4 „Spraw Szkolnych” z r. 1908 ogłosił drukiem (str. 171—181) projekt wraz z kosztorysem Muzeum pedagogiczno-przyrodniczego dla szkoły średniej.

G. Wydawnictwa.

1. *Pismo.* „Przegląd Pedagogiczny” założony w r. 1882 przez dyrektora szkoły prywatnej p. Eugenjusza Babińskiego, był przejęty przez spółkę prywatną, do której weszli prócz kilku osób, oddanych wogóle sprawom wychowania społecznego, przeważnie nauczyciele. Spółka ta, odnawiana co lat kilka, doprowadziła swemi ofiarnymi wysiłkami „Przegląd Pedagogiczny” do końca roku 1905 t. j. do utworzenia Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego.

Wobec tego faktu, że z grona 52 osób większość zapisała się w charakterze członków założycieli Stowarzyszenia, w którego zakres działania wchodziło między innymi wydawanie czasopisma, współwłaściciele „Przeglądu Pedagogicznego” uznali swą rolę za skończoną i na Zebraniu Ogólnem w dn. 19 grudnia r. 1905 uchwalili: „Ofiarować na własność Stowarzyszeniu Nauczycielstwa Polskiego dwutygodnik „Przegląd Pedagogiczny”, będący dotąd ich własnością... i upoważnić obecną delegację, której skład stanowią: M. Białowiejski, J. Juraszyński, E. Konopczyński i R. Szumowska wraz z wydawcą A. Jaczynowskim i redaktorem K. Królem, do przelania „Przeglądu Pedagogicznego” na własność Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego” („Przegląd Pedagogiczny” 1882—1905, Dzieje wydawnictwa. Warszawa r. 1907, opracowali wyżej wymienieni członkowie delegacji)

a) *Przejęcie pisma i tytuł jego.* Już na posiedzeniu Zarządu St. N. P. w dniu 21.XII.1905 r. oświadczenie powyższe złożył imieniem współwłaścicieli członek tegoż Zarządu, dyrektor E. Konopczyński.

Zarząd z podziękowaniem dar przyjął (Protokół Zarządu Nr. 3 rękop.) i zdecydował zmienić tytuł pisma na „Szkolę Polską”¹⁾ oraz zaprosił na redaktora p. K. Kujawskiego przy współpracy Komitetu Redakcyjnego. Wydawcą pozostał nadal p. Adam Jaczynowski. W takim charakterze obaj podpisywali pismo. Jednocześnie zdecydowano wprowadzić w piśmie dział stały „Szkoła Ludowa”, którego redakcję objął p. Mieczysław Brzeziński.

Pierwsze Zgromadzenie Ogólne St. N. P. po zarejestrowaniu, a więc z dniem 7/X r. 1906 uznało „Szkolę Polską” za organ Stowarzyszenia, ale nie rozsyłano go bezpłatnie, lecz za niską zresztą prenumeratę rubli 4 rocznie. To też korporacja musiała do wydawnictwa dokładać i otrzymała w roku pierwszym zapomogę rubli 300 od Kasy im. Mianowskiego.

Na posiedzeniu Zarządu St. N. P. z dn. 8/I r. 1907 [Protokół rękop. Nr. 20 (10)] powołano na redaktora p. L. Zarzeckiego, administrację zaś powierzono p. J. Stypińskiemu. W roku 1907 p. Zarzecki podpisywał pismo, jako redaktor, a p. J. Stypiński jako wydawca. Redaktorem działu „Szkoła ludowa” nadal pozostał p. M. Brzeziński, który jednak 1/III r. 1907 zrzekł się tego obowiązku, pozostając nadal w bliskim kontakcie z redakcją „Szkoly Polskiej”.

Redaktor L. Zarzecki bardzo dobitnie scharakteryzował zadanie powierzonego mu organu w artykule „W imię pedagogji” („Szkoła Polska” r. 1907 Nr. 5, str. 190 i t. d.), w którym między innymi pisze:

„Myśl pedagogiczna, tak jak każda inna kategoria, której odpowiada pewien specjalny realny zakres pytań, musi być o tyle niezależną, by wszystkie inne zakresy uważać jako pomocnicze, nie zaś podporządkowujące; ona czerpać musi swe siły i polot w innych dziedzinach i ukochaniach, które są sprężyną życia człowieka, bo ma do czynienia nie tylko z tem, jak jest, ale także z tem, jak być powinno, z ideałami etycznymi, Nie może ona jednak być służebnicą przygodnych nastrojów politycznych, ani społecznych teoretycznych formuł społecznego rozwoju, nie może być igraszką indywidualnych upodobań, ani też narzędziem do realizowania swych przekonań”... Dalej: „Wycofanie polityki ze szkoły w wielkiej bardzo mierze zależy od nauczycieli, od rozwoju naszego samokrytycyzmu. Jeżeli różne sprzeczne prądy polityczne nurtują z siłą żywiołową z całą barbarzyńską bezwzględnością w naszym społeczeństwie, to my, nauczyciele,, tembardziej powinniśmy zrozumieć, że przedostawaniu się tych złych wiatrów po za mury szkolne należy przeciwstawić jednolitą akcją naszą, powinniśmy sami w tych murach zrobić poświęcenie ze swych osobnych przekonań... i stanąć do walki z niemi... Wtedy tylko ta walka może być walką szlachetnych, którzy nie z ludźmi walczą, ale z ich przekonaniami, nie krzykiem idee swe w życie wprowadzają, ale cichą i usilną pracą, nie szukają za wszelką cenę tych, którychby napiętnować było można, bo to rola słabych i złych, ale zwiększają za-

¹⁾ W pracy niniejszej mam omawiać tylko stronę formalną czasopisma, gdyż kto inny i na innym miejscu oceni je co do treści.

stępy pracowników spokojnych i wytrwałych, bo ci tylko sieją ziarna przyszłości...”

W dn. 15/I r. 1907 [Protokół Nr. 21 (11)] przyjęto propozycję redaktora, aby zamiast Komitetu Redakcyjnego wytworzyć Koło bliższych współpracowników pisma, z których później będzie można Komitet utworzyć, a w dniu 29/X roku 1907 [Protokół Nr. 38 (15)] przyjęto skasowanie osobnego tytułu „Szkoła Ludowa”, uwzględniając nadal tę dziedzinę szkolnictwa narówni z innymi działami.

b) *Zawieszenie pisma.* Rozporządzeniem generał-gubernatora warszawskiego z dn. 3/XI r. 1907 „Szkoła Polska” została zawieszona. W rozporządzeniu tem żadnej nie było wzmianki, za co nasze pismo uległo takiej karze. Przypuszczać jednak można, że niepodobały się artykuły w kilku ostatnich numerach: „Karol Libelt jako pedagog”, przedrukowane właściwie z „Muzeum” lwowskiego (w setną rocznicę urodzin 8/IV 1807 — 8/IV 1907) i tchnące gorącym umiłowaniem ojczyzny; a ostatnią kroplą, która przechyliła szalę, prawdopodobnie był artykuł Ign. Chrzanowskiego w ostatnim Nr. 21 „Szkoły Polskiej” pod tytułem „Nauka literatury polskiej, jako czynnik wychowania moralnego młodzieży”. Jeśli te artykuły dziś jeszcze mogą wlewać w czytelnika całe źródła uczuć patriotycznych i zachęcać do czynów dla dobra Polski, to nic dziwnego, że zaborcom wydały się one szkodliwymi.

Pismo nasze w r. 1907 uwzględniło dość poważnie dział ruchu zagranicznego, dziedzinę psychologii pedagogicznej, pedagogiki, dydaktyki, historii wychowania i higieny szkolnej oprócz zwykłych działów.

c) „Sprawy szkolne”. Bez pisma Stowarzyszenie było nie do pomyslenia, a uzyskanie koncesji na nowe czasopismo szczególnie dla nauczycielstwa było rzeczą bardzo trudną.

To też skorzystano z niewyzyskanej koncesji, jaką uzyskał był jeden z członków Stowarzyszenia p. Zygmunt Lipka na miesięcznik „Sprawy Szkolne” i od stycznia r. 1908 zaczęto je wydawać. Jako redaktor i wydawca odpowiedzialny podpisywał p. Zygmunt Lipka, następnie przeprowadzono w koncesji zmiany, tak iż od marca podpisywał to pismo jako redaktor i wydawca p. Tomasz Świętochowski. Nieoficjalnym kierownikiem został p. Lucjan Zarzecki, obok Komitetu Redakcyjnego.

Pomimo niezbyt odpowiedniej nazwy pisma, przybrało ono jako miesięcznik i formę i treść poważnego organu, który zdołał zyskać korespondentów nie tylko w różnych dzielnicach dawnej Polski, ale i zagranicą. „Pismo nasze, pisze Redakcja („Sprawy Szkolne” Nr. 10 r. 1908, str. 757), nie służyło nigdy przygodnym, a krótkotrwałym upojeniom reformatorskim, nie stało nigdy pod hasłem wyłączności, kotterji. Chce być kuznicą, w której hartować się będą ideały przyszłości. Zadośćuczynienie zagadnieniom bieżącym, praktycznym, wymaganiom chwili, nie może być jedynym zadaniem, jakkolwiek rozumiemy

jego wartość i jego potrzebę". Redakcja zapowiada tu zmianę tytułu pisma.

Na dzień 28/XII r. 1908 (Rękop. prot. Nr. 63 (19) z dn. 30/XII 1908) zwołano specjalną naradę, na której omawiano projekt programu pisma, przedstawiony przez p. L. Zarzeckiego i zdecydowano zmienić tytuł miesięcznika na „Wychowanie w domu i szkole”.

Program „Wychowania w domu i szkole” [Prot. Nr. 63 (19) z dn. 30/XII r. 1908]. Działy: a) Dział ogólny naukowo-pedagogiczny. b) Wychowanie umysłowe. c) Wychowanie obyczajowe. d) Wychowanie estetyczne. e) Wychowanie fizyczne. f) Wychowanie dziewcząt. g) Wychowanie w dawnej Polsce. h) Wskazówki urządzania i prowadzenia zbiorowych uczelni, ochron, szkół i t. p. i) Warunki pracy wychowawczej nad dźwiatwą nienormalną. j) Zamiast feljetonu szkice psychologiczne z życia dzieci i wychowawców. k) Dział sprawozdawczy dotyczący nauczania i wychowania. l) Kronika wydarzeń pedagogicznych w kraju i zagranicą. m) Statystyka szkolnictwa u nas i zagranicą. n) Dział urzędowy. o) Informacje o zakładach, egzaminach. p) Skrzynka zapytań.

Ponieważ pismo wymagało nadal dużego nakładu, a w r. 1908 Stowarzyszenie dołożyło zgorą 1400 rb., przeto rozważano sprawę podniesienia składki członkowskiej przy bezpłatnem rozsyłaniu organu korporacji wszystkim jej członkom. Ale na to trzeba było mieć uchwałę Zgromadzenia Ogólnego.

d) Nowy tytuł: Rok 1909 ukazuje nam organ Stowarzyszenia, „Wychowanie w domu i szkole” — gruby tom o przeszło 1000 str., o bardzo bogatej treści. Redakcja „Wychowania” pracuje coraz usilniej i doprowadza je do poziomu poważnego europejskiego pisma. Liczba współpracowników rośnie, tak iż redaktor wciąż żali się na konieczność odkładania artykułów z powodu braku miejsca.

Komitet redakcyjny ogłasza się w każdym numerze. W gronie tem figuruje p. L. Zarzecki jako kierownik pisma i faktycznie redaguje je, podpisuje zaś i jako wydawca i jako redaktor Tom. Świętochowski.

Administracja robi wysiłki, by zdobyć środki na wydawnictwo, odpowiadające godności organu Stowarzyszenia. Od listopada r. 1909 przybywa do grona Komitetu Redakcyjnego p. Jan Juraszyński („Wychowanie” r. 1910 tom I, str. 292). Był on inicjatorem wprowadzenia działu płatnych „informacyj” o szkolnictwie polskiem: o szkołach elementarnych, średnich i wyższych. W dziale tym rodzice lub sami zainteresowani znajdują ściśle choć związane wiadomości o ustroju danej szkoły, jego personelu nauczycielskim i przedmiotach nauki, wreszcie warunkach przyjęcia. Odtąd całe szeregi szkół dawały tu informacje o sobie, przysparzając dochodu piśmie, a społeczeństwu dając potrzebne wskazówki.

W r. 1910 sama Redakcja oświadcza, że siły nasze wzmagają się. Ale i koszta rosną. Subsydjum Stowarzyszenia i ofiary członków

wyniosły 2300 rb. („Wychowanie“ r. 1910 tom I), str. 291), pomimo że i liczba prenumeratorów się powiększyła.

e) „Wychowanie w domu i szkole“ To też na dorocznym Zgromadzeniu Ogólnym dn. 12/II r. 1910 zapadła uchwała, aby pismo „Wychowanie w domu i szkole“ rozsyłać bezpłatnie, jako organ korporacji, wszystkim członkom, ale jednocześnie podnieść składkę członkowską na rok 1910 do wysokości 12 rb. rocznie („Wychowanie“ r. 1911 t. I, str. 426).

W r. 1910 p. Luc. Zarzecki występuje wyraźnie jako kierownik, przybywa również stanowisko sekretarza Redakcji, które piastuje długie lata stały dzielny, choć skromny współpracownik pisma p. Witold Hofman. To samo widzimy w r. 1911, tylko dział szkoły elementarnej objął p. T. Koziara.

Rok 1912 był rokiem jubileuszowym (31-ym) tego samego pisma, jakkolwiek tytuły jego się zmieniały.

Pierwszy to raz widzimy przyznanie się wyraźne korporacji do własności pisma, na wszystkich bowiem numerach figuruje napis „Wydawane staraniem Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego“.

f) *Opinia prof. A. Karbowiaka o piśmie.* Redaktor z powodu jubileuszowego numeru przygotował piękną niespodziankę. Zapowiedział i wydrukował pracę prof. A. Karbowiaka p. t. „Polskie czasopisma pedagogiczne“, w której mamy zarys historyczny rozwoju tej gałęzi pracy perjodycznej w Polsce. Pozwolę tu sobie przytoczyć opinię tak wybitnego znawcy jak prof. A. Karbowiak o organie Stowarzyszenia.

„Zmiana nazw nie zmieniła zasadniczego stanowiska pisma Niema w niem ani jednego artykułu, a zdaje się ani jednej notatki, w którychby rzucano błyskotliwe, ale dla stosunków naszych nieprzydatne pomysły i projekty. A jednak pismo utrzymuje żywy kontakt z postęпами pedagogiki i pedagogji u nas i na zachodzie“... „Zresztą „Wychowanie“ zaleca się bardzo bogatą i urozmaiconą treścią we wszystkich swoich działach z wyjątkiem rubryki historyczno-pedagogicznej“ (choć i ten dział daje według nas bardzo cenne prace np. Kukulskiego. Dopisek P. S.). „Odnosi się wrażenie, że „Wychowanie“ z pomiędzy wszystkich dzisiejszych pism polskich pedagogicznych ma najwięcej współpracowników“. (Liczba współpracowników dochodziła do 170).

Tak bez przesady a sprawiedliwie ocenia prof. A. Karbowiak owocną pracę redaktora L. Zarzeckiego, który już 6 lat bez przerwy tworzył pismo pedagogiczne w niesłychanie trudnych warunkach nie tylko finansowych ale i politycznych (cenzuralnych).

Pismo to odbijało przytem nietylko w artykułach zasadniczych, ale i w całym szeregu sprawozdań te dziedziny działalności Stowarzyszenia pracy nauczycielstwa i życia szkolnictwa, które można było ujawniać. Ale mało dawało zadowolenia swemu twórcy. To też w 1

numerze „Wychowania” z r. 1913 znajdujemy bardzo prawdziwe choć smutne uwagi redaktora, które przytaczamy, jako mające i dziś bardzo wiele słuszności („Wychowanie” r. 1913, str. 1 i nast.).

„Jedną z największych trudności, jaka naszym piśmie pedagogicznym dotkliwie daje się we znaki, tamując ich rozwój normalny i rozpęd twórczy pracowników, jest brak zainteresowania głębszego ogółu sprawami wychowania i wynikający stąd brak poparcia materialnego. Stowarzyszenie N. P., którego organem jest pismo nasze, nie może samo zapewnić mu rozwoju w takiej mierze, jaka powinna odpowiadać naturze rzeczy, szkole polskiej i wogóle potrzebom społecznym, jasnym dla tych ludzi, którzy nieco dalej w przyszłość spoglądać mogą. Z drugiej strony te instytucje, które mają popierać pracowników na niwie nauki polskiej, od których pismo wychowawcze najnaturalniejszej spodziewałyby się mogło pomocy, nie odbiegają w tym względzie w swych zapatrywaniach na rolę, zadanie i charakter pisma od przeciętnej u nas normy. Słyszymy czasem, że pismo wychowawcze nie jest piśmie naukowym, że tylko nauka wymaga pielegnacji ze strony troskliwych o losy kultury narodowej obywateli. Pogląd ten opiera się na bardzo poważnem nieporozumieniu i właściwie smuciłoby się należało, gdyby od takiego zapatrywania całkowicie zależały losy polskiego wychowania i polskiej nauki. Nauka sama nie jest czemś ustalonym, na wieki zapisanym w księgach akademji, gdzie panują nieśmiertelni. Nauka też jest żywym procesem twórczym, żywą pracą poznającego umysłu i nie zna ustalonych zagadnień, ustalonych ramek, nie da ująć się w przepisy wydane przez jedno nawet całe pokolenie ludzkie. Nauka jest daleko szersza, jej duch wchodzi wszędzie, nawet tam, gdzie panowała rutyna, odwieczna praktyka. Weszła też ona już dawno ze swą metodą krytyczną ze swym duchem spokojnym a badawczym do dziedziny wychowania”...

I w roku 1913 obserwujemy dalszy rozwój pisma, choć Komitetu Redakcyjnego niema; kierownikiem jest L. Zarzecki, sekretarzem Redakcji W. Hofman. Jako odpowiedzialny redaktor i wydawca, podpisuje pismo nadal T. Świętochowski.

Widocznie redaktor L. Zarzecki nie znajdował oczekiwanej pomocy w Komitecie.

g) *Zmiana redakcji.* Niestety, na ostatniej stronie 533 tomu II tego rocznika „Wychowania” (r. 1913) znajdujemy odezwę od Redakcji, z której widać, że redaktor L. Zarzecki po 7 latach pracy nad piśmie ustępuje ze swego stanowiska.

Jakie były przyczyny tego przykrego rozstania, nie widzimy z odezwy. Że zachodziła tu pewna różnica poglądu na zupełną niezależność redaktora organu Stowarzyszenia od jego Zarządu, przebija to z protokółów Zarządu („Wychowanie” t. I, str. 83 r. 1913), a szczególnie z protokółów za grudzień r. 1913 („Wychowanie” r. 1914 t. I, str. 88 punkty 12, 13 i 14), w których znajdujemy wiadomość, iż Za-

rząd opracował regulamin ¹⁾ dla Redakcji pisma „Wychowanie w domu i szkole”.

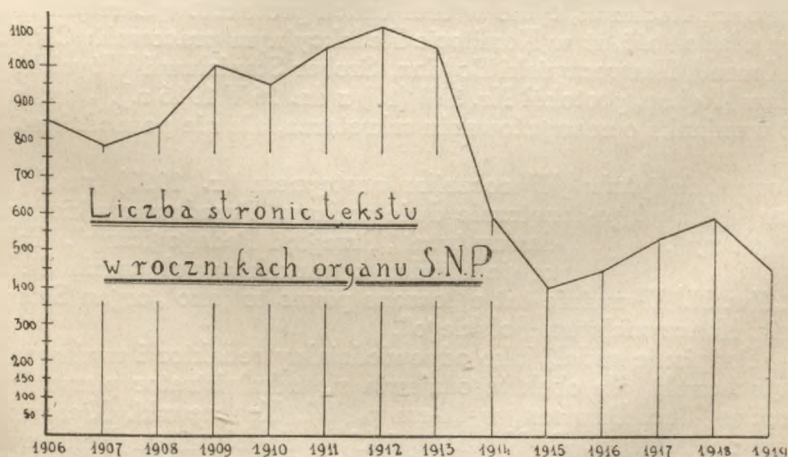
h) Objętość czasopisma. Wobec takiej sytuacji Zarząd powołał Komitet redakcyjny w osobach Z. Arlitewicza, J. Jurażyńskiego, P. Sosnowskiego, S. Szobera, J. Szwemina, T. Świętochowskiego, a od kwietnia B. Nawroczyńskiego i utrzymał dotychczasowego sekretarza Redakcji, p. W. Hofmana. Pismo korzystało przedewszystkiem z materiałów pozostawionych w tece przez p. L. Zarzeckiego i w I-em półroczu r. 1914 wydano normalnych 5 zeszytów o $\frac{1}{5}$ tysiącu stron.

Tu jednak nastąpiło załamanie wydawnictwa. Przyszła wojna!

Skład Redakcji został ten sam, ale dopiero poczynając od listopada r. 1914 zaczęto prowadzić pismo „Wychowanie”, którego ukazały się zaledwie 2 zeszyty o 5 arkuszach druku, zawierające wyłącznie niemal sprawy bieżące: rozporządzenia władz szkolnych, oraz sprawozdania z czynności Stowarzyszenia.

Tak samo uszczuplony był rocznik „Wychowania” z r. 1915. Zawiera tylko 420 stron i wychodzi jako kwartalnik. Skład Komitetu redakcyjnego uległ nieznacznej zmianie, ustąpił bowiem p. J. Szwemin, a wszedł w drugim półroczu p. Tytus Benni ¹⁾, który zgodził się poprowadzić pismo do końca roku, korzystając przedewszystkiem z pomocy p. W. Hofmana jako sekretarza Redakcji.

W Wykresie III spadek liczby stron w r. 1907 wyjaśnić należy zawieszeniem pisma. Spadek liczby stron rocznika 1915 większy, niż

Wykres III.

¹⁾ Nie ma go na szpaltach pisma, natomiast w rękopiśmiennych protokołach Zarządu Nr. 332 (34) z dnia 24.VIII, 1915 jest 8 punktów regulaminu, z którego widać, że dział naukowy powierza się redaktorowi, a co do artykułów aktualnych redaktor bezwarunkowo porozumiewa się z Komitetem, do którego wchodzi przynajmniej 2 przedstawiciele Zarządu S. N. P.

¹⁾ Dowiadujemy się o tem z rocznego sprawozdania za rok 1915 („Wychowanie”, r. 1916, t. I, str. 1111).

w r. 1914 tłumaczy się tem, że w r. 1914 tylko 2-gie półrocze było w czasie wojny osłabione wydawniczo, pierwsze zaś było normalne, przeciętnie więc dało liczbę wyższą.

Zarząd jednak uważał zeszyty kwartalne za niedogodne dla organu Stowarzyszenia, gdyż już w końcu sierpnia wypowiedział postulat [Rękop. protok. Nr. 333 (35) z dnia 31/VIII 1915 r.], aby „Wychowanie” od nowego roku szkolnego mogło wychodzić w odstępach miesięcznych. Było to pożądane, szczególnie wobec niezwykle doniosłych momentów historycznych, jakie przeżywał naród, a z nim szkoła nasza.

i) Stemple cenzury. W roczniku tym „Wychowania” (r. 1915) znajdujemy jeszcze inne objawy rządów zaborczych. Dotychczas każdy numer „Wychowania w domu i szkole” miał stempel cenzury rosyjskiej „Dozwoleno cenzuroj”, a potem „Dozwoleno wojennoj cenzuroj”, a w zeszycie 6 — 8 za miesiąc VIII, IX, X, oraz w 9 — 10 za XI i XII r. 1915 znajdujemy pierwszy raz stempel innego zaborcy: „zeszyt przejrany i dozwolony przez Zarząd Prasowy Warszawski dn. 29/XI 1915 r.

Warunki jednak redakcyjne i wydawnicze były tak trudne, iż w dalszym ciągu, w r. 1916 wychodzi jeden zeszyt za styczeń — maj o 12 arkuszach i nosi jeszcze wyraźniejszy stempel „Geprüft und freigegeben durch die Kais. Deutsche Presseabteilung, Warschau den 9/X 1916 T. N. 2647. Do N. 157”.

Nie widzimy w nim wcale składu Komitetu Redakcyjnego, ani sekretarza Redakcji, tylko w bruljonach protokołów Zarządu znajdujemy wiadomość, iż w Komitecie Redakcyjnym pracowali: Chmielewski Konrad, Nawroczyński Bogdan, Szober Stanisław i Wóycicki Władysław [Rękop. protokół Nr. 377 (17) z dn. 16.V 1916 r.]. Jest tu również wzmianka o zaangażowaniu sekretarza, ale nie powiedziano kogo.

j) Powrót do tytułu W roczniku następnym (r. 1917) zaszły zewnętrznie dwie zmiany. Przedewszystkiem wraca dawny tytuł „Przegląd Pedagogiczny”. Taki był bowiem jeden z warunków połączenia St. N. P. z P. Zw. N. Wyraźnie też ogłoszono pismo to jako „organ Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego”.

Podpisuje nadal, jako odpowiedzialny redaktor i wydawca p. T. Świętochowski, ale obok tego zjawia się administrator pisma w I-em półroczu Wac. Dawison, w II-em p. Wł. Kopczewski. Kierownictwo pisma obejmuje p. B. Nawroczyński, a do Komitetu Redakcyjnego wchodzi członkowie b. Stowarzyszenia i b. Związku: pp. T. Benni, K. Chmielewski, J. Cynarski, Z. Gąsiorowski, M. Lipska-Librachowa, T. Męczkowska, K. Prauss, H. Rygier, T. Świętochowski, St. Szober, Wł. Wóycicki, sekretarzem został p. Wł. Kopczewski.

W półroczu I-em 1917 r. wyszło 3 zeszyty o 262 str., w półroczu II-em — 4 zeszyty o 259 str. Razem prawie 39 arkuszy druku. Adres od października Bracka 18.

Głównymi materiałami rocznika były sprawozdania Komisji Pedagogicznej, Zjazdów, oraz Kronika, która obejmuje zmiany w zarządzie szkolnictwem.

Na każdym zeszytce jest stempel cenzury niemieckiej.

W r. 1918 wyszedł „Przegląd Pedagogiczny” w 8-miu zeszytach, w czem dwa podwójne, razem więc 10 zeszytów o 605 stronach, czyli 38 arkuszach druku. W składzie Redakcji zaszła tylko ta zmiana, że ustąpił p. Jan Cynarski (z powodu wyjazdu), M. Lipska-Librachowa, oraz Wł. Wóycicki, przybyli natomiast: dr. M. Biehlerowa, dr. St. Kopczyński i T. Łazowski. Stempel cenzury niemieckiej jest jeszcze na 4-ym, kwietniowym zeszytce „Przeglądu Pedagogicznego” na str. 285. I w tym roczniku przeważa materiał sprawozdawczy Komisji, Ankiety i towarzystw, oraz dział informacji, wreszcie recenzje.

Ostatni rok 1919 przyniósł niewiele zmian. Wyszło zeszytów sześć, w tem 4 podwójne, razem 10. Wychodzą więc nieregularnie, dając razem 406 str. = 25 $\frac{1}{2}$ arkusza druku.

„Przegląd Pedagogiczny” w marcu r. 1919 otrzymał z Ministerstwa zapomogę w wysokości Mkp. 4.000.

Wszystkie zeszyty w dalszym ciągu podpisywał, jako redaktor i wydawca odpowiedzialny p. T. Świętochowski, jako administrator p. Władysław Kopczewski. Tablica IX (na końcu książki), uwydatnia te zmiany formalne.

Tablica X (str. 46) daje spis członków Komitetu Redakcyjnego.

Komitet Redakcyjny nie uległ zmianie, tylko poczynając od zeszytu 3 — 4 za marzec i kwiecień r. 1919 kierownikiem pisma został p. T. Łazowski, a ostatnie zeszyty 7, 8 oraz 9, 10 podpisywał za kierownika sekretarz Redakcji p. Wł. Kopczewski.

Treść się nieco ożywiła. Głównego materiału polemicznego dostarczyła książka Ministerstwa W. R. i O. P. p. t. „O program naukowy szkoły średniej”, oraz kilka artykułów z dziedziny pedagogiki.

k) *Pismo prowincjonalne.* Należy wspomnieć, że Oddział Prowincjonalny w Lublinie zaczął wydawać od 25.V 1916 r. pismo pedagogiczne „Szkoła Polska” pod redakcją Stefana Plewińskiego („Wychowanie” r. 1916, t. II, str. 56), które postanowiło: stać zdala od wiru namietności politycznych i być „wspólną naprawdę własnością narodową”.

11. *Wydawnictwa.* Pod datą 25.I 1908 r., Nr. 198/51 Zarząd St. N. P. dostał od Zarządu Głównego Polskiej Macierzy Szkolnej pismo, które w kopji przytaczamy:

a) *Zapis Macierzy.* „Niniejszem mamy zaszczyt zawiadomić WPańców, że zgodnie z uchwałą nadzwyczajnego Ogólnego Zgromadzenia Polskiej Macierzy Szkolnej z dn. 24 stycznia r. b. poleciliśmy filji krakowskiej Banku Krajowego Królestwa Galicji i Lodomerji, wraz z W. Ks. Kra-

TABLICA X.

Członkowie Komitetów Redakcyjnych czasopisma (organu) St. N. P.
w latach od 1906 — 1919 włącznie

1	Appel Karol 1908, 1909, 1910,)	25	Kulwieć Kazim. 1906
2	Arcichowski M. 1906	26	Lipska-Librachowa M. 1917, 1918
3	Arlitewicz Ziemowit 1914, 1915	27	Łazowski Tad. 1912, 1913, 1919, 1/III—1/VIII 1919 ²⁾)
4	Benni Tytus 1915, 1916, 1917 1918, 1919	28	Męczkowska Teodora 1913, 1917, 1918, 1919
5	Biehlerowa M. 1912, 1913, 1919	29	Miklaszewski Sławom. 1906.
6	Borowski Władysław 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913	30	Nawroczyński Bogdan 1914, 1915, 1916, 1917, 1918 do 1/III 1919 ²⁾)
7	Brzeziński Mieczysław 1906, 1907, 1908, 1909.	31	Osterloff Waldemar 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913
8	Chmielewski Konrad 1/V 1910, 1911, 1912, 1913, 1916, 1917, 1918	32	Pieczynis Sylw. 1912, 1913
9	Cynarski Jan 1917	33	Prauss Ksawery 1917, 1918, 1919
10	Czerwiński Kazimierz 1910	34	Rzętkowska J. 1911, 1913
11	Ejmond Józef 1908, 1909	35	Rygier Henr. 1917, 1918, 1919
12	Francikowski Fr. 1919	36	Sadzewiczowa M. 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913
13	Gąsiorowski Zygmunt 1917, 1918	37	Sobolewska A. 1913
14	Gralewski Jan ka. 1906	38	Sosnowski Paweł 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1914, 1915
15	Heilpern Maksymiljan 1906	39	Statkiewicz Czesław 1912
16	Jacuński Wacław 1912, 1913	40	Sznuk Andrzej 1906
17	Juraszyński Jan 1910, 1911, 1912 1914, 1915	41	Szober St. 1912, 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919
18	Kopczewski Władysł. 1919/IX, X ²⁾) 1919/XI, XII.	42	Szwemin J. 1911, 1912, 1913, 1914
19	Kopczyński St. dr. 1906, 1919	43	Szyeówna An. 1911, 1912, 1913
20	Korniłowicz Rafał 1908, 1909, 1910	44	Świętochowski Tom. 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1914, 1915, 1917, 1918, 1919
21	Koziara T. 1910, 1911, 1912	45	Werner Wacław 1912, 1913
22	Król Kazimierz 1906, 1908, 1909, 1910	46	Wóycicki Wład. 1916, 1917
23	Krysiński A. dr. 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913	47	Zarzecki Lucjan 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913 ³⁾)
24	Kujawski Kazim. 1906 ³⁾)		

) Lata oznaczają czas, gdy dany członek pracował w Komitecie ogłoszonym lub zanotowanym w protokołach.

²⁾ Lata kursywą oznaczają, kiedy dany członek był zastępcą kierownika.

³⁾ Lata tłustym drukiem oznaczają, kiedy dany członek był faktycznym redaktorem.

kowskiem¹⁾ wypłacić WPanom na ręce W-go Pawła Sosnowskiego za pośrednictwem Banku Handlowego w Warszawie sumę rb. 3000 (wyraźnie rubli trzy tysiące) na kursy uzupełniające i na odczyty pedagogiczne dla nauczycieli ludowych, oraz sumę rubli 10.000 (wyraźnie rubli dziesięć tysięcy) na udzielanie zapomóg na wydawnictwo prac popularno-naukowych dla ludu, oraz prac z dziedziny pedagogiki dla nauczycieli ludowych.

Powyższe sumy W-ny p. Paweł Sosnowski będzie mógł otrzymać z Banku Handlowego w Warszawie w przyszłym tygodniu".

Z poważaniem

Podpisano: za prezesa: *Henryk Nusbaum.*

Podpisano: sekretarz *K. Chelchowski.*

Pieczczę Polskiej Macierzy Szkolnej

Zarząd Główny

Jak stwierdza protokół Zarządu St. N. P. z dn. 18.II 1908 r., Nr. 46 (2), podnieśli te sumy pp. Paweł Sosnowski i Jan Zydzler.

b) *Komisja Wydawnicza.* Zarząd Stowarzyszenia, pragnąc wywiązać się należycie z włożonego przez zapis powyższy obowiązkowi, powołał w r. 1908 specjalną Komisję Wydawniczą, która zaprojektowała wydawnictwo „Encyklopedji Wychowawczej dla nauczycieli ludowych” z następującym programem („Sprawy Szkolne” Nr. 9, str. 751).

1) Jeden dział zawierać będzie ogólne podstawy kształcenia (psychologję wychowawczą i dydaktykę ogólną) wraz z zarysem dziejów teorii wychowawczych;

2) drugi poświęcony będzie dydaktyce szczegółowej, a więc metodyce poszczególnych przedmiotów;

3) trzeci — organizacji szkolnictwa ludowego i sprawom z nią związanym.

c) *Plany Komisji.* Rzeczywistość zmieniła te plany. Trudności pozyskania autorów, różnorodność rozmiarów i trudu, jaki włożyć potrzeba w wykonanie tej czy innej książki, sprawiły, że Komisja, nie trzymając się kolejności, przyjętej w planie wyżej podanym, zaczęła ogłaszać prace, w miarę dostarczania i zakwalifikowania rękopisów do druku.

Postanowiono włączyć wszelkie prace o charakterze metodyczno-pedagogicznym do rozpoczętej już „Książnicy Wychowawczej”, umieszczając napis „z zapisu Polskiej Macierzy Szkolnej, staraniem Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego”.

¹⁾ Jak widać z tego, fundusze Macierzy w obawie konfiskaty były przeniesione do banków krakowskich we właściwej chwili.

d) *Skład Komisji.* Do Komisji Wydawniczej początkowo weszli: M. Brzeziński, P. Sosnowski, L. Zarzecki oraz delegat Sekcji nauczycieli elementarnych; następnie na przewodniczącego powołano prof. Kazimierza Króla, przedstawiciela Koła Wydawniczego M. Brzezińskiego, pragnąc nadać ciągłość pokrewnym wydawnictwom. Do Komisji Wydawniczej w różnych latach należały następujące osoby: Z. Arlitewicz, Wł. Borowski, M. Brzeziński, K. Chmielewski, K. Czerwiński, M. Heilpern, W. Jezierski, St. Karczewski, Wł. Kopczewski, T. Koziara, J. Michalski, K. Morawski, P. Sosnowski, St. Szober, J. Szwemin, A. Szycówna, K. Tosio, L. Zarzecki.

e) *Spis wydawnictw.* Z tytułem „Książnica Wychowawcza, wydawnictwo im. Staszica, staraniem Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego“, ogłoszono drukiem następujące prace:

1) *Laisant C. A. Nauczanie początków matematyki.* Książka napisana niezależnie od programów szkolnych i poświęcona przyjaciółom dżiatwy. Z upoważnienia autora przetłomaczył z francuskiego Z. Czubalski. Przedmową zaoptryzył S. Dickstein. Z 99 rysunkami w tekście. Warszawa, r. 1908, str. 154 + IV. Cena kop. 50.

2) *Pestalozzi Henryk. Jak Gertruda uczy swoje dzieci.* Przekład W. Osterloff. Warszawa, r. 1909, str. 176 + XVI. Cena kop. 60.

3) *Osterloff W. Prorok pedagogiki nowoczesnej Henryk Pestalozzi.* Warszawa, r. 1910, str. 228. Cena rb. 1 kop. 20. Skład Główny w księgarni Gebethnera i Wolffa.

4) *Sobiński Stanisław. Uwagi metodyczne o nauczaniu historii.* Warszawa, r. 1910, str. 97. Cena 60 kop. Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa.

5) *Rutkowsski Zenobjusz. Śpiew i muzyka w szkole elementarnej.* Wskazówki dla uczących. Warszawa, r. 1910, str. 29. Cena kop. 25. Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa.

6) *Zarzecki L. Uwagi metodyczne o nauczaniu arytmetyki początkowej.* Warszawa, r. 1911, str. 122 + 1. Cena kop 75. Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa.

7) *Heilpern M. Zasady metodyki ogólnej nauk przyrodniczych.* Warszawa, r. 1912, str. 97. Cena kop. 50. Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa.

8) *Regener Fr., Zarys Dydaktyki ogólnej.* Z 4-go wydania niemieckiego z upoważnienia autora i nakładcy przełożył i przypisami opatryzył Waldemar Osterloff. Z ramienia Komisji Wydawniczej St. N. P. redakcji przekładu dokonał J. Szwemin. Warszawa, r. 1913, str. 381 + VIII. Cena rb. 2. Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa.

9) *Drzewiecki Konrad. Zarys metodyki języka polskiego.* Warszawa, r. 1914. Cena rb. 1 kop. 20. Skład główny w księgarni Gebethnera i Wolffa.

10) *Szober Stanisław. Gramatyka języka polskiego. Część I-a.* Warszawa, r. 1914, str. 156. Cena egz. brosz. kop. 80.

Wobec tego, że Komisja wyznaczała na książki swe ceny niskie, aby udostępnić je najszerszym warstwom nauczycielstwa, fundusze pomimo rozchodzenia się książek, wyczerpały się i trzeba było szukać nowego ich źródła. To też na wydanie następnej książki uzyskano za pomocą Kasy im. Mianowskiego:

11) *Szober Stanisław. Gramatyka języka polskiego. Część II-a.* Warszawa, r. 1915. Cena Mk. 2. Z zapomogi Kasy im. Mianowskiego.

12) *Zarzecki Lucjan. Nauczanie rachunku początkowego.* Wydanie II powiększone (jakkolwiek tytuł nieco zmieniony w stosunku do Nr. 6). Warszawa r. 1916. Cena Mk. 3.75.

13) *Zapolska Downar Weronika i Wierzbńska Jadwiga. Podręcznik metodyczny nauki śpiewu dla szkół początkowych pięciodziałowych.* Staraniem Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego. Warszawa, r. 1918, str. 70. Cena Mk. 3.

14) *Osterloff Waldemar. Przodownicy myśli pedagogicznej na Zachodzie od czasów Odrodzenia.* Obrazy i szkice, serja I-a. Staraniem Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego. Warszawa, r. 1918, str. 120. Cena Mk. 4.

15) *Szober Stanisław. Gramatyka języka polskiego, część 1-a.* Wydanie II-e. Warszawa, r. 1918. Cena Mk. 2.25.

16) *Heilpern Maksymiljan. Zasady metodyki ogólnej nauk przyrodniczych.* Wydanie II-e dopełnione. Warszawa, r. 1919.

17) *Szober Stanisław. Gramatyka języka polskiego, część III.* Warszawa, r. 1918. Cena Mk. 3.65.

f) *Wydawnictwa sekcyjne.* Oprócz książek, które kwalifikowała i dobierała wyżej wzmiankowana Komisja Wydawnicza, Stowarzyszenie wydało szereg broszur, zakwalifikowanych przez Sekcje lub Komisje specjalne. Do takich należą:

18) *Arlitewicz Z., Czaplński S., Chełmiński J., Gorjaczkowski W., Jabłoński J., Męczkowska T., Sadzewiczowa M. i Werner W., Propedeutyka fizyki i chemji. Program wykładu doświadczeń i ćwiczeń, opracowany przez...* Wydawnictwo Sekcji Przyrodniczej St. N. P. Warszawa, r. 1910, str. 48 + 2. Cena kop. 10, potem M. 0,65.

19) *Kierownicy szkół handlowych Królestwa Polskiego. Szkic programu szkół handlowych, ułożony przez...* Warszawa, r. 1911. Cena kop. 10 = Mk. 0.75.

20) *Komisje połączone Polsk. Zw. Naucz. i St. N. P. Program języka polskiego w kl. 1, 2, 3 i 4 szkół średnich, ułożony przez...* Warszawa, r. 1911. Cena kop. 10.

21) *Katalog książek dla młodzieży do czytania w domu i szkole.* Warszawa, r. 1911. Cena kop. 10.

22) *Męczkowska T. i Rychterówna St. Spis rozumowany książek przyrodniczych dla młodzieży szkół średnich opracowały i wstępem zaopatrzyły...* Warszawa, r. 1911. Cena kop. 20 = Mk. 0,50.

23. *Poniatowska Halina. Spis książek geograficznych dla młodzieży szkół średnich* ułożony przez... Warszawa r. 1912, str. 30 + 2. Cena kop. 20 = Mk. 0.50.

24) *Katalog książek biblioteki Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego. Dział I. Pedagogika ogólna i teoretyczna. Historia pedagogiki. Historia szkolnictwa. Pedagogika eksperymentalna. Specjalne działy pedagogiki. Czasopisma pedagogiczne.* Warszawa, r. 1913, str. 96. Cena późniejsza Mk. 0.50.

g) *Odbitki.* Wreszcie Stowarzyszenie wydało kilka odbitek, prac, drukowanych w jego organie. Do takich należą:

26) *Dr. Karbowski A. Polskie czasopisma pedagogiczne.* Warszawa, r. 1912, str. 113. Cena późniejsza Mk. 2.

26) *Komisja Pedagogiczna St. N. P. Program tymczasowy 5-oddziałowej szkoły powszechnej, opracowany przez...* Warszawa, r. 1916. Cena kop. 45 = Mk. 1.15.

27) *Program szkoły średniej ogólnokształcącej.* Warszawa, r. 1916. Cena kop. 25 = Mk. 0,75.

28) *Materyały do programu seminarjum nauczycielskiego.* Warszawa, r. 1916. Cena kop. 50 = Mk. 1.25.

h) *Drugie wydania.* Niektóre z tych książek zostały wyczerpane i Stowarzyszenie zrobiło II wydania, jak np. L. Zarzeckiego, M. Heilperna i Szobera część I-a. Inne prace doczekały się drugiego wydania w nakładzie innych firm, jak np. II-e wydanie K. Drzewieckiego wydała księgarnia Gebethnera i Wolffa. Wreszcie są broszury wyczerpane, których wydań nowych nie podjęto, jak np. „Katalog książek dla młodzieży” (Nr. 21) i „Program języka polskiego” (Nr. 20).

Trzeba przyznać, że Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego wydawnictwami temi zaspokajało bardzo ważne i na czasie potrzeby nauczycielstwa i szkolnictwa.

H. Sprawy szkolne.

Zarząd Stowarzyszenia zdawał sobie sprawę z tego, że powinien się zaopiekować szkołą¹⁾, jako całością, i jej szczegółami ustroju i pracy wewnętrznej. To też od pierwszej chwili swego istnienia inicjował i organizował zebrania dyskusyjne na tematy ogólnych potrzeb szkoły. Ponieważ jednak w styczniu r. 1906 musiał przerwać czynności (z powodu rozporządzenia jenerał-gubernatora o konieczności rejestrowania towarzystw organizowanych), przeto dla konferencyj Stowarzyszenia trzeba było w owym czasie wyszukiwać terenu w innych organizacjach, dawniej zalegalizowanych.

¹⁾ Mowa tu naturalnie o szkole prywatnej.

Tak w dniu 10.I 1906 r. odbyło się zebranie dyskusyjne w Sekcji Wychowawczej Towarzystwa Higienicznego na temat „Uwagi pedagogiczne i higieniczne dla zakładających szkoły średnie ogólnokształcące i dla wychowawców”. Obszerne ich streszczenie znajdujemy w Nr. 1 „Szkoły Polskiej” za rok 1906.

Konferencją tą Zarząd pragnął rozbudzić opinię publiczną co do potrzeb szkoły.

Następnie wchodziły na porządek obrad sprawy szkolne, dotyczące różnych szczegółów jej życia wewnętrznego i zawsze prawie znajdowały odbicie dyskusji na łamach organu Stowarzyszenia.

Nie chcąc przeładowywać niniejszego sprawozdania temi szczegółami, przypomnę tylko kilka z nich ciekawszych.

1. „Stopnie“.

Taką właśnie była sprawa „Stopni“.

Grono 10 osób z pośród stowarzyszonych (nauczycieli, przełożonych i lekarzy szkolnych) najbardziej bodaj poważnych przedstawicieli świata nauczycielskiego po przeprowadzonej dyskusji ogłosili wcale radykalną na owe czasy opinię („Szkoła Polska” Nr. 1 r. 1906), że dawanie młodzieży szkolnej ocen (stopni) cyfrowych czy wyrazowych nie prowadzi do żadnego celu dodatniego, a wywiera ujemny wpływ na stan psychiczny i fizjologiczny uczących się, natomiast zjawia się potrzeba gromadzenia pewnych uwag o postępach ucznia, które po rozważeniu przez Radę Pedagogiczną złożyć się powinny na określenie charakterystyki ucznia. Dyskusja nad tą sprawą długo się ciągnęła na łamach „Szkoły Polskiej“.

2. *Egzaminy przejściowe.* Drugą sprawą była ankieta przeprowadzona w r. 1911 co do wartości i znaczenia egzaminów przejściowych, które wówczas jeszcze w wielu wypadkach obowiązywały. W organie Stowarzyszenia („Wychowanie w domu i szkole” r. 1912, str. 107) znajdujemy sprawozdanie z tej ankiety. Okazało się, że 83% osób zapytywanych wypowiedziało się przeciw tym egzaminom.

Te dwa wyrwane fakty świadczą wymownie o tem, jak spragnione było nauczycielstwo reform, a przynajmniej nowych form pracy szkolnej, które później istotnie wcielały się w życie podług jego opinii.

3. *Warunki bytu szkół prywatnych.* Przejdźmy obecnie do spraw natury ogólniejszej. Ze względu na bojkot szkół rządowych przez młodzież i ogromną większość społeczeństwa, byt i rozwój szkół prywatnych, którym przyświecała jaka taka niezależność od władz rosyjskich, stawał się sprawą palącą. To też Zarząd Stowarzyszenia, znowu używając innej firmy, mianowicie wydawcy ówczesnego „Przeglądu Pedagogicznego” p. Adama Jaczynowskiego, niby dla potrzeb jego, zwołał Zjazd na dzień 3/VI 1906 delegatów szkół Królestwa Kongresowego.

Poruszone tu były sprawy następujące:

- 1) zabezpieczenie bytu materialnego szkół prywatnych,
- 2) uposażenie nauczycieli i nauczycielek,
- 3) stosunek Rad Pedagogicznych do Rad Opiekuńczych.

Referentami byli delegaci szkół: Będzina, Kielc, Lublina, Piotrkowa, Płocka, Radomia, Rawy, Sieradza, Suwałk, Tomaszowa Mazowieckiego, Włocławka i Zgierza, a o stanie szkół warszawskich referował p. K. Tosio.

Stwierdzono, że szkoły żeńskie pozostają prawie wyłącznie pod opieką nie instytucyj, ale osób prywatnych.

Po dyskusji uchwalono, aby społeczeństwo dążyło do powiększenia liczby szkół ogólnie kształcących i zawodowych, utrzymywanych przez korporacje, cechy, gminy miejskie i wiejskie i t. p., albowiem takie szkoły mają lepiej zapewnioną egzystencję.

Co do płac nauczycieli, określono pewne granice minimalne, poza które nie należy schodzić (50 rb. roczna godzina); zaopiniowano również, że Rady Opiekuńcze powinny mieć głos doradczy w sprawach szkół, że umowy Rad Opiekuńczych z kierownikami powinny być zawierane na piśmie, a umowy z nauczycielstwem podpisywane nie tylko przez kierownika, ale i przez przedstawicieli Rady Opiekuńczej (patrz Protokół rękopiśmienny ze Zjazdu delegatów szkół Kr. Kongr. z dn. 3/VI 1906).

4. *Wstęp maturzystów szkół prywatnych na uniwersytety zagraniczne.* Wobec bojkotu uniwersytetu warszawskiego przez młodzież ideową polską, powstała niesłychanie paląca sprawa dostępu dla maturzystów szkół prywatnych Królestwa Kongresowego do uniwersytetów zagranicznych, a przedewszystkiem krakowskiego i lwowskiego.

Zarząd Stowarzyszenia rozpoczął starania bardzo energiczne, które przy pomocy Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych w b. Galicji, oraz Towarzystw młodzieży uniwersyteckiej polskiej zagranicą Królestwa Kongresowego dały w wielu wypadkach dodatnie rezultaty.

Już w połowie r. 1907 rektor uniwersytetu w Lozannie zwrócił się do Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego o udzielenie wiadomości o szkołach, których programy odpowiadają programowi szkół rządowych państwa Rosyjskiego. Przygotowano odpowiednie zestawienia dla różnych typów szkół w ten sposób, by łatwo można osądzić, jakie różnice występują w programach danych szkół prywatnych w porównaniu z rządowymi¹⁾.

Zestawienia takie tem bardziej były potrzebne, że w owych czasach znaczny procent szkół społecznych i prywatnych nosił nazwę *szkół handlowych*. Pochodziło to stąd, że Ministerstwo Handlu w Rosji ówczesnej było bardziej liberalne niż Ministerstwo Oświecenia

¹⁾ Stronice rozdzielone były wzdłuż na 2 połowy, z których jedna zawierała szczegóły, dotyczące programów szkół rządowych, a druga równorzędnie odpowiedniki ich lub różnice in plus i minus szkół lub szkoły prywatnej.

i dawało znacznie swobodniejsze warunki egzystencji szkołom prywatnym; to też chętniej organizowano szkoły prywatne pod zarządem Ministerstwa Handlu, ale musiały one wobec tego przybierać tytuły szkół handlowych, choć w programach swych miały wszystkie przedmioty z zakresu szkół realnych.

Zarząd Stowarzyszenia był głównym pośrednikiem, informatorem, a czasami nawet żyrantem dla szkół prywatnych, starających się o prawa wstępne do zagranicznych uniwersytetów dla swych maturzystów, gdyż brał niejako odpowiedzialność za informacje, udzielane o szkołach władzom uczelni zagranicznych.

To były sprawy niełatwe i wymagały indywidualnego traktowania różnych szkół. To też jedne z nich zdobywały prawa owe wcześniej, inne później.

Już w r. 1907 uniwersytet fryburski w Szwajcarii ogłosił, że będzie przyjmował maturzystów 12 szkół prywatnych w Królestwie Kongresowym na rzeczywistych słuchaczów („Szkoła Polska“ r. 1907, str. 700).

Szkoła W. Górskiego otrzymała z Ministerjum austriackiego zawiadomienie 20/X 1908, że wychowawcy jej mają prawo wstępu na uniwersytet po okazaniu stopnia z greckiego poza zwykłym świadectwem.

Na posiedzeniu Zarządu z dn. 31/X 1911 [bruljon protokołów rękopiśmien. Nr. 156 (26)] przyjęto do wiadomości odpowiedź ze Szwajcarii co do uprawnień matur szeregu szkół naszych w uniwersytetach szwajcarskich.

5. Statystyka. Zarząd gromadził również dane statystyczne, dotyczące szkół i nauczycielstwa.

Tak np. w r. 1911 przeprowadził spis szkół prywatnych i nauczycielstwa w Królestwie Kongresowym. Rozesłano kwestjonariusz do 113 szkół średnich. Jak widać z ogłoszonych rezultatów („Wychowanie w domu i szkole“ r. 1912 t. I, str. 193), otrzymano początkowo odpowiedzi tylko z 77 szkół czyli 68%. Wobec tego postanowiono w dalszym ciągu dopominać się o odpowiedzi pozostałych szkół. Odniosło to taki skutek, że jeszcze 11 szkół przysłało kwestjonariusze z odpowiedziami, jak widać z rezultatów ogłoszonych w r. 1913 („Wychowanie“ r. 1913 t. I, str. 275) [patrz Tablica XI, str. 54]. Widać z niej, jak przeważało w szkołach prywatnych nauczycielstwo narodowości polskiej, oraz że kwalifikowanych nauczycieli Polaków z wykształceniem uniwersyteckim mieliśmy prawie 50%.

W roku 1913 Zarząd Stowarzyszenia zebrał inne jeszcze dane, dotyczące gatunków szkół („Wychowanie“ r. 1914 t. I, str. 284) które przedstawiliśmy w Tablicy XII, (str. 54), skąd widać, jak wielka przewaga była szkół prywatnych żeńskich nad męskimi. Zjawisko to tłumaczy się tem, że w szkołach żeńskich Królestwa Kongresowego kształciły się w bardzo wielkiej liczbie dziewczęta z różnych kresów. Wobec tego szkoły żeńskie utrzymywały najczęściej pensjonaty, a dochód z nich pozwalał na prowadzenie szkoły przy mniejszej frekwencji,

TABLICA XI.
Spis szkół i nauczycieli w r. 1911

Roz- mieszczenie szkół	Liczba szkół		% szkół, które odpowiedziały	Liczba nauczy- cieli w 88 szkołach			% nauczycieli Polaków	Kwalifikacje nauczycieli Polaków					
	zapyta- nych	które dały odpowiedź		ogółem	na 1-ną szkołę	Polaków		uniwersy- teckie	%	średnie szkoły	%	seminar. naucz.	%
ogółem	113	88	78%	1570	18	1231	78,5%	586	47,61%	587	47,68%	58	4,71%
w Warszawie	55	34	62%	—	—	614	—						
na prowincji	58	54	93%	—	—	617	—						

niż w męskich. To samo zjawisko tłumaczy nam w pewnej mierze znaczną przewagę szkół społecznych męskich (80%) nad żeńskimi (20%).

Przytoczyłem tu kilka przykładów działalności Zarządu St. N. P. w kierunku gromadzenia danych statystycznych, dotyczących szkół i nauczycieli.

TABLICA XII.
Gatunki szkół średn. w r. 1913 w Król. Kongr.

Gatunki szkół	Liczba szkół	o/o 168	Liczba spo- łecznych	o/o 47	Liczba pry- watnych	o/o 121
Męskie	57	34%	38	80%	19	15%
Żeńskie	111	66%	9	20%	102	85%
Ogółem	168		47	28% 168	121	72% 168

6. *Normowanie stosunków różnych czynników w szkole.* Miał Zarząd St. N. P. i inne sfery pracy bardzo poważnej, do której obecnie właśnie przejdziemy. Było to dążenie do unormowania stosunku pomiędzy różnymi czynnikami pracy w szkole.

Już na pierwszym Zjeździe delegatów szkół Królestwa Kongresowego z dn. 3/VI 1906 r. powzięto pewne opinie, o których wzmiankowaliśmy na początku niniejszego działu, następnie jednak praca w tym kierunku przybierała coraz wyraźniejsze i realne formy.

Walne Zgromadzenie z dn. 8/II 1912 r. na wniosek Zarządu przekazało Komisji Rozjemczej sprawę skonkretyzowania norm wyżej wzmiankowanych, albowiem Komisja Rozjemcza, stykając się bezpośrednio z racji swej działalności z niedomaganiem w stosunkach

między różnymi czynnikami pracy w szkole, najlepsze miała w tym względzie doświadczenie.

Ale dopiero po 2 latach Walne Zgromadzenie z dnia 28/II 1914 r. zatwierdziło zasady umów między szkołą a nauczycielami, ogłoszone w „Wychowaniu w domu i szkole” (r. 1914, str. 288), które nie straciły na aktualności, jakkolwiek upłynęło lat 15 od czasu ich ujawnienia.

Sprawa ta tak długo się ciągnęła między innymi z tego powodu, że Zarząd Stowarzyszenia rozsyłał do Oddziałów Prowincjonalnych projekt Komisji Rozjemczej i dopiero po zebraniu ich uwag zrehabilitował ostateczny wniosek na Zgromadzenie Ogólne z dn. 28/II 1914 r.

Tak samo dość wcześnie, bo w r. 1911 („Wychowanie w domu i szkole” r. 1911 t. II, str. 290), Zarząd zorganizował ankietę w sprawie istniejących stosunków pomiędzy Radami Pedagogicznymi, Opiekuńczymi, Rodzicielskimi oraz przełożonymi szkół. A pragnąc jak najwszechstronniej sprawę tak ważną omówić i rozważyć, Zarząd zorganizował 2 konferencje („Wychowanie w domu i szkole” r. 1912 t. I, str. 452 p. 5) z przedstawicielami przełożonych w celu zestawienia norm zasadniczych organizacji szkoły. W drugim półroczu r. 1912 ogłoszone zostały w „Wychowaniu w domu i szkole” (r. 1912 t. II, str. 73). „Zasady organizacji szkoły”, w których omówiono stosunek głównych z pośród wymienionych wyżej czynników pracy szkolnej, a więc prawa i obowiązki Rad Opiekuńczych, Rad Pedagogicznych i przełożonych.

Wreszcie Zarząd opracował projekt umowy pomiędzy Radą Opiekuńczą i przełożonymi („Wychowanie w domu i szkole” r. 1914 t. I, str. 500), ostatecznie zaakceptowany na posiedzeniu Zarządu z dn. 9/VI 1914 [Protokół rękop. Nr. 269 (15)]. Nie był on jednak wydrukowany z powodu wypadków wojennych, które niebawem się rozpoczęły i wpłynęły na kierunek prac Zarządu (samej umowy też tam brak).

7. *Stosunek St. N. P. do strajku szkolnego.* Zaznaczyć należy, że Stowarzyszenie N. P., które jako takie nie brało udziału w przygotowaniu strajku szkolnego w r. 1905, przyłączyło się do niego, gdy uchwała wiecu narodowego ogłosiła go. Pomimo, iż kilkakrotnie wzywane było St. N. P. na narady do Biura Pracy Społecznej w celu rewizji zmiany tego stanowiska, ale trwało, nie zmieniając swego poglądu.

8. *Szkoły żeńskie.* Szkolnictwo żeńskie rozwijało się dotychczas w warunkach nieco odmiennych, niż męskie, a dążyć trzeba było do ich równouprawnienia. Zarząd St. N. P. w r. 1913 powołał specjalną Komisję do spraw szkoły żeńskiej. Więszość członków tej Komisji przygotowała referaty, dotyczące stosunków aktualnych szkoły żeńskiej i poddała je opinii na Konferencjach Dys-

kusyjnych w ciągu lat 1913 i 1914. Referaty te zostały ogłoszone w „Wychowaniu” (r. 1915 t. I, str. 515 — 605) ¹⁾.

9. *Linjatury.* Z drobnych spraw ale charakterystycznych ze względu na rolę tej korporacji wspomnimy o fakcie następującym.

W r. 1914 Koło papierników zwróciło się do Stowarzyszenia o ustalenie linjatur w kajetach szkolnych. Zarząd po rozważeniu tej sprawy w Sekcjach Języków, oraz wśród nauczycieli kaligrafji, linjatury te ustalił i projekt swój przesłał Kołu papierników („Wychowanie w domu i szkole” r. 1915, str. 618, t. I o tem wzmiankuje w p. 2). Poruszam ten fakt, aby stwierdzić, jakie znaczenie miało Stowarzyszenie wówczas nawet wśród sfer przemysłowych.

10. *Opieka nad szkołami i komple-* W drugiej połowie r. 1914 wybuchła wojna, która od razu przeniosła część swej akcji na tereny Król. Kongresowego. Ta okoliczność musiała decydująco wpłynąć na stosunki w szkolnictwie i wśród nauczycielstwa. To też Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego w działalności swej weszło na tory specjalne.

W dniu 17 sierpnia 1914 przełożeni i nauczyciele, zebrani na posiedzeniu („Wychowanie w domu i szkole” r. 1914 t. II, str. 546):

1) wyrazili gotowość poniesienia wszelkich ofiar z pracy osobistej;

2) uznali za rzecz konieczną tworzenie z członków Rady Pedagogicznej Komisji Finansowych w szkołach, gdzie warunki dotychczasowe przestały obowiązywać;

3) uważają za niezbędne oddać Komisjom Finansowym rozdział funduszków, napływających do szkoły.

Dla członków zaś Komisji Finansowych opracowano instrukcję („Wychowanie” r. 1914 t. II, str. 547). Poza tem ogłoszono warunki, które powinny obowiązywać obie strony w *kompletach*, które, jak wiadomo, zastępowały w Warszawie szkoły (tamże str. 548 i 549).

W październiku tegoż 1914 r. Zarząd St. N. P. wraz z kierowniczkami i kierownikami szkół rozważał sprawę dalszego prowadzenia szkół i po porozumieniu z Komitetem Obywatelskim ogłosił w piśmie następującą odezwę:

„Wobec sytuacji obecnej Zarząd Stowarzyszenia wraz z gromem kierowników, kierowniczek i nauczycieli szkół polskich zastanawiał się nad sprawą dalszego prowadzenia zajęć szkolnych. Zebrani doszli jednomyślnie do przekonania, że tylko względ na niebezpie-

¹⁾ Tytuły referatów: „W sprawie szkoły żeńskiej” pp. Walicka, Męczkowska, „Stanowisko nauczyciela w szkole żeńskiej” p. K. Chmielewski, „Młodzież szkół żeńskich” J. O. (Ostromęcka). „Szkoła żeńska pod względem naukowym i wychowawczym” p. St. Rychterówna, „Higiena w szkole żeńskiej” dr. Jan Szmurło. „Zasady podziału pracy uczennic w szkole średniej żeńskiej”. P. Sosnowski „Projekt budżetu szkoły średniej żeńskiej” p. H. Skłodowska-Szalayowa.

czeństwo fizyczne mógłby skłonić do przerwania zajęć" („Wychowanie w domu i szkole" r. 1915, str. 621 tomu I-go).

Zabiegi nad utrzymaniem placówek szkolnych nie przeszkadzały Zarządowi czuwać nad naprawą treści szkół i tworzeniem programów na przyszłość.

11. *Komisja Pedagogiczna.* Już na początku listopada r. 1914 Zarząd powołał do życia „Komisję Pedagogiczną“, która miała na celu szczegółowy przegląd, opracowanie i uzupełnienie programów i planów szkolnych.

Do Komisji weszli: Z. Arlitewicz, J. Bojasiński, K. Chmielewski, ks. J. Gralewski, M. Heilpern, J. Juraszyński, Z. Iwaszkiewiczowa, T. Męczkowska, B. Nawroczyński, Wł. Przanowski, P. Sosnowski i J. Stypiński, następnie zaproszono pp. G. Zawadzkiego, Z. Gąsiorowskiego, H. Szalayową, Wł. Wóycickiego, J. Cynarskiego, J. Hellmana, Wł. Radwana, H. Rygiera, T. Łopuszańskiego i E. Łempicką; w połowie r. 1915 ustąpił P. Sosnowski. Przewodniczył Komisji stale i był jej duszą ks. Jan Gralewski.

Zakres pracy swej Komisja następnie rozszerzyła i opracowała szereg zasadniczych punktów, dotyczących ducha szkoły polskiej, rodzajów i stopni szkół polskich, inicjatywy społecznej i prywatnej tych szkół. Prace Komisji zostały ogłoszone drukiem w organie St. N. P. nawet znacznie później, niż były przygotowane, a mianowicie:

I. Zadania wychowawcze szkoły narodowej w Polsce („Wychowanie" r. 1915 t. I, str. 627—644).

II. Stopnie i rodzaje szkół w Polsce (loco citato str. 743—747).

III. Program szkoły powszechnej¹⁾ (l. cit. str. 747—754).

IV. Szkoła średnia ogólnokształcąca:

A. Zadania szkoły średniej, jej typy i tablica przedmiotów („Przeł. Ped." r. 1917, str. 87).

B. Wartość kształcąca przedmiotów nauczania w szkole średniej („Przeł. Pedag." r. 1917 str. 265—279).

V. Strona wychowawcza szkoły powszechnej („Przeł. Ped." r. 1918 str. 9).

A. Znaczenie wychowawcze nauki szkolnej (l. c. str. 12 — 20

B. Wychowawca (l. c. str. 308—314).

C. Samorząd w szkole (l. c. str. 314—320).

D. Szkoła jako czynnik wychowania fizycznego (l. c. str. 320—323).

Znajdujemy tu bardzo cenne myśli i projekty, w których za podstawę szkolnictwa bierze się szkołę powszechną 7-io klasową: „Dopiero ukończenie szkoły powszechnej lub jej *odpowiadającej*"²⁾ da mo-

¹⁾ Bardzo ciekawą i jedynie racjonalną opinię p. S. Sempołowskiej przytacza p. T. Męczkowska: „pierwszym warunkiem, aby szkoła elementarna stała się powszechną, — to podnieść wartość szkoły publicznej elementarnej" („Wychowanie" r. 1916, t. II, str. 26 i 27).

²⁾ Podkreślenia referenta.

żność *zdawania* egzaminu wstępnego do szkoły, którą my nazywamy średnią" (4 klasy) („Wychowanie” r. 1915, str. 748 t. I).

Więc szkoła powszechna może mieć swe odpowiedniki a wejście do szkoły średniej może się odbywać jedynie na podstawie egzaminu.

„Praw szkoła nie będzie dawała, mogą one dotyczyć tylko wojskowości,,

„Do zasady egzaminu wstępnego, powiada dalej Komisja, przywiązujemy bardzo wielką wagę” dlatego, że:

1. „Usposobienie moralne młodzieży w szkole, nie zapewniającej żadnych praw po ukończeniu, jest daleko wyższe, gdyż młodzież liczy jedynie na rezultaty pracy własnej, nie kojarzy nauki z prerogatywami, liczy na swoje własne siły, a więc jej stosunek do nauki staje się bardziej bezpośredni”.

2. „Szkoły niższe, których wychowawcy będą zmierzali do przedłużenia pracy w szkole wyższego stopnia, będą pracowały pod kontrolą publiczną nie tylko odpowiednich organów rządowych, lecz całego społeczeństwa, dowiadującego się o rezultatach pracy ich wychowawczej i tą drogą”.

3. „Egzamin wreszcie wstępny do szkół ogólnokształcących i zawodowych przyczyni się do właściwego doboru młodzieży w szkołach różnych typów”...

Mamy tam również jeszcze jedną cenną uwagę: „Rozumie się, że, zanim dana dzielnica czy miejscowość nie dojdzie do 75% umiających czytać, tam obowiązek szkolny będzie mógł dotyczyć szkoły 4-letniej”.

12. Opieka nad szkolnictwem w czasie okupacji niemieckiej.

Sierpień r. 1915 przyniósł dla szkół Królestwa Kongresowego, a osobliwie Warszawy, jeszcze cięższe warunki z powodu przesunięcia się terenu wojny na wschód tego kraju. Przerwanie komunikacji pomiędzy różnymi częściami Królestwa, zamknięcie dopływu młodzieży do szkół stolicy z wielu obszarów prowincjonalnych i kresów, które dostarczały szczególnie szkołom żeńskim prywatnym bardzo licznego kontyngentu pensjonarek, groziły wprost egzystencji wielu szkół, Zarząd więc zwołał w d. 7/VIII 1915 r. zebranie przełożonych i nauczycieli, aby naradzić się nad sytuacją.

Zgromadzeni wypowiedzieli się za rozpoczęciem lekcji w szkołach średnich w Warszawie w terminie normalnym („Wychowanie w domu i szkole” r. 1915 t. I, str. 811). Opinię tę przesłano Komitetowi Obywatelskiemu, a dla zaprojektowania najpilniejszych zmian w dotychczasowych programach szkolnych wybrano specjalną Komisję, do której powołani byli: dwaj przełożeni szkół męskich, dwie przełożone szkół żeńskich i dwaj nauczyciele.

Zgodnie z życzeniem delegacji nauczycieli „szkół miejskich” wyłoniono komisję, która ułożyła program nauki oraz zaprojektowała podstawy finansowe ich egzystencji i przesłała je Komitetowi Oby-

watelskiemu. Szczegółowy projekt ogłoszono w „Wychowaniu w domu i szkole” (r. 1915, str. 814 — 820).

13. *Stosunek do Wydziału Oświecenia przy Komitecie Obywatelskim.* Gdy jednak w tym czasie powstał „Wydział Oświecenia” przy Komitecie Obywatelskim, Zarząd Stowarzyszenia zgłasza lojalnie akces swój, składa adres w dniu 28.XII 1915 r. i prof. B. Nawroczyński wchodzi do Wydziału, jako przedstawiciel tej korporacji nauczycielskiej, a cały szereg jej członków pracuje w różnych Sekcjach tegoż Wydziału.

Na żądanie Wydziału Oświecenia Zarząd Stowarzyszenia przesyła umotywowaną opinię w sprawie projektowanych kas szkolnych oszczędnościowych w grudniu r. 1915 („Wychowanie” r. 1915 t. II, str. 916 p. 24); szczegóły motywów znajdujemy w rękopiśmiennych protokołach Księga VII, str. 104 protokółów 348 (50), które umieszczamy na końcu książki (str. 118).

Ale Wydział Oświecenia po kilkumiesięcznym istnieniu na skutek krępujących zarządzeń władz okupacyjnych niemieckich został zwinięty, wobec czego Zarząd Stowarzyszenia poczuwał się do obowiązku przejęcia inicjatywy i obrony spraw szkolnictwa wobec nowego zaborcy.

Biorąc na siebie jednak tak poważną i odpowiedzialną rolę, Zarząd Stowarzyszenia uważał za właściwe stale porozumiewać się z Zarządami innych zrzeszeń nauczycielskich oraz z prezydiami swych Sekcyj i różnych swych organów, zapraszając je na posiedzenia tak zwanych Sekcyj Połączonych lub specjalnie ad hoc organizowanych.

Ta chęć jednolitego występowania nauczycielstwa wobec władz okupacyjnych była z pewnością jednym z poważnych czynników zbliżenia różnych dotychczas grup nauczycielskich i wreszcie doprowadziła do połączenia St. N. P. z P. Zw. N. na początku r. 1917.

Jedną z najważniejszych spraw, które Zarząd Stowarzyszenia podjął w tym czasie, była sprawa wstępu wychowalców szkół średnich polskich do otwartego niedawno w Warszawie Uniwersytetu i Politechniki.

14. *Egzaminy maturalne.* Na początku r. 1916 władze szkolne niemieckie przygotowały własny projekt Regulaminu Egzaminów Maturalnych i Delegacji Egzaminacyjnej

dla szkół 8-io klasowych. Projekt ten zmieniał dotychczasowy sposób egzaminowania, przewidywał bowiem, że egzaminy ustne odbywać się będą w ciągu trzech dni kolejnych. Delegacja Egzaminacyjna według tego projektu miała się składać z grona profesorów szkół wyższych i średnich, zamianowanych przez szefa Administracji Cywilnej, a Komisje Egzaminacyjne miały się składać z grona specjalistów-nauczycieli różnych szkół; kierownicy i nauczyciele poszczególnej szkoły, której uczniowie zdawali egzamin, mogli być obecni na egzaminie, jednak bez prawa czynnego w nim udziału. Na skutek starań Zarządu Stowarzyszenia u władz okupacyjnych oraz konfe-

rencyj, odbytych z rektorami wyższych uczelni zmieniono te zarządzenia na korzyść szkół i elementu polskiego. 19 kwietnia r. 1916 został ogłoszony regulamin egzaminów dojrzałości dla szkół 8-klasowych filologicznych w Warszawie i na prowincji w obrębie generał-gubernatorstwa warszawskiego w maju i czerwcu r. 1916 oraz dla eksternów we wrześniu.

W skład Delegacji Egzaminacyjnej weszli: dziekan dr. A. A. Kryński, jako delegat uniwersytetu, w charakterze przewodniczącego, prof. Z. Arlitewicz, jako delegat politechniki, dyrektor B. Miklaszewski, delegowany przez Radę Naukową Kursów Przemysłowo-Rolniczych oraz przez Radę Pedagogiczną Wyższych Kursów Handlowych; dyrektor W. Górski (wiceprzewodniczący), dyrektor K. Kujawski, K. Wóycicki i Wł. Wóycicki (sekretarz), czterej ostatni delegowani przez St. N. P. i P. Zw. N.

Postanowienia Delegacji nabierały mocy obowiązującej, o ile były zatwierdzone przez szefa Administracji Cywilnej.

Delegacja, stosownie do regulaminu, powoływała Komisje Egzaminacyjne do poszczególnych szkół, uwzględniając w większej lub mniejszej mierze element nauczycielski miejscowy zależnie od szkoły. Uwidoczniam tu w Tablicy XIII rezultaty pierwszych egzaminów maturalnych zorganizowanych przez Delegację dla szkół i dla eksternów („Wychowanie w domu i szkole” r. 1916 t. II, str. 49—53).

TABLICA XIII.

Pierwsze egzaminy maturalne zorganizowane przez Delegację w r. 1916

Miesiące		W War- szawie	Na prowincji	Uczniów	Uczenic	Ogółem
w maju	zdawało	269	104	356	17	373
i	zdało	210	85	278	17	295
czerwcu	o/o	78%	82%	78%	100%	80%
egzamina eksternów			zdawało	144	190	334
we wrześniu			zdało	45	58	103
			o/o	31%	30%	30,8%

Podług tego regulaminu zorganizowano również Komisję Egzaminacyjną w styczniu 1917 r. dla szkoły W. Górskiego, która, mając ustrój semestralny, wypuszcza maturzystów 2 razy do roku; oraz w czerwcu r. 1917 dla różnych szkół.

15. *Wnioski St. N. P. o wytworzenie władz szkolnych polskich.* Zarząd St. N. P. w dalszym ciągu uważał, że wszelkie zagadnienia szkolne powinny być decydowane przez naczelną instytucję polską. Dążąc do tego, Stowarzyszenie wspólnie z Zarządami innych zrzeszeń nauczycielskich zaprosiło Komitet, pod przewodnictwem dyr. Józefa Mikułowskiego Pomorskiego, przewodniczącego b. Wydziału Oświecenia; do Komitetu weszli

członkowie b. Wydziału Oświecenia, Rady Głównej Opiekuńczej i nauczycielstwa (pp. S. Bukowiecki, W. Górski, C. Mejro, W. Radwan, L. Rudzka, P. Sosnowski, S. Staniszewski, J. Stypiński, Wł. Wóycicki, J. Zydler). Rozpocząwszy narady 6/IV 1916, Komitet opracował projekt „Komisji Oświecenia Publicznego” i złożył go władzom okupacyjnym 27/VI 1916, ale aprobaty nie uzyskał.

Wobec tego w lipcu opracowano projekt nowej instytucji o mniejszym zakresie praw „Rady Szkolnej Krajowej” i ten jednak nie został zatwierdzony przez władze okupacyjne („Przełgl. Pedag.” r. 1917, str. 76, 77).

Widząc, że na tej drodze nie można uzyskać potrzebnych koncesyj u władz niemieckich, Zarząd Stowarzyszenia skierował swe zabiegi ku organizowaniu Zjazdów nauczycielskich w sprawach szkolnych.

16. *Zjazdy w sprawach szkolnych.* Pierwszy taki Zjazd Nauczycielstwa szkół średnich odbył się w Warszawie w dniach 3, 4 i 5. I 1917 r. i miał na porządku obrad sprawy wychowania narodowego oraz programy przedmiotów, które dawniej były krępowane przez zaborcę rosyjskiego, t. j. geografii i historii Polski, oraz języka polskiego. Referaty, tam wygłoszone, znajdują się na szpaltach „Przełglądu Pedagogicznego” (r. 1917, str. 186—229).

W dniu 27/V r. 1917 Stowarzyszenie brało udział w Zjeździe członków Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych w Krakowie, który również miał na celu zdanie sobie sprawy z zadań nauczyciela polskiej szkoły średniej i przygotowanie możliwości porozumienia co do programu pracy na całym obszarze Rzeczypospolitej.

W rezultacie tych narad uchwalono w dniu 28/V r. 1917 utworzyć w Krakowie „Biuro Szkolnictwa Polskiego”, którego prowadzenie oddano p. d-rowni K. Dawidowskiemu („O szkołę polską” część I, Lwów r. 1918. Nakładem Książnicy Polskiej Towarzystwa Naucz. Szk. Wyższ. we Lwowie, str. 1 wstępu). Miało ono ułatwiać porozumiewanie się.

Z inicjatywy ks. J. Gralewskiego Biuro Szkolnictwa Polskiego zorganizowało I-szy Zjazd Nauczycielstwa w dniach 23, 24, 25 i 26 sierpnia r. 1917 w Krakowie, na którym byli przedstawiciele St. N. P., T. N. S. W. i Towarzystwa Polskiego Instytutu Pedagogicznego. Zjazd ten na podstawie prac Komisji Pedagogicznej St. N. P. w Warszawie i Komisji Planów i Książek Szkolnych T. N. S. W. we Lwowie przygotował opinię co do porządku tematów obrad i organizacji Zjazdów następnych, do których miały być powołane wszystkie zrzeszenia nauczycielskie („O szkołę polską” I-sza część).

Zjazd podług powyżej zaznaczonego planu miał się odbyć w czasie feryj Bożego Narodzenia w Warszawie. Aby się należycie przygotować do tej pracy, Zarząd St. N. P. zwołał do Warszawy na dzień 2, 3 4 I r. 1918 Zjazd Delegatów Oddziałów Prowincjonalnych St. N. P. prezydów Sekcyj, Kół przełożonych, a także delegatów Zrzeszenia Nauczycieli Szkół Początkowych.

Z powodu trudności paszportowych dla nauczycieli b. Galicji Zjazd II, projektowany w Warszawie, odbył się w Krakowie w dniach 6, 7, 8, 9/I r. 1918.

Na Zjeździe tym przedyskutowano projekty: warszawski i krakowski ustroju szkolnictwa i rozkładu zajęć w szkołach: powszechnej i średniej oraz zasady prawne organizacji władz szkolnych („O szkołę polską“, część I Protokoły Zjazdu delegatów Stowarzyszeń Nauczycielskich z Królestwa, Poznańskiego i Galicji, odbytego w Krakowie w dniach 6, 7, 8, 9/I r. 1918. Lwów. Nakładem Książnicy Polskiej Tow. N. Szk. W. we Lwowie).

Z opinii, wyrażonych na Zjeździe, przytoczę tu jedną: co do ustroju prawnego szkolnictwa. „Na czele szkolnictwa stanąć winna Naczelna Rada Wychowania Narodowego, do której mają wchodzić przedstawiciele: Ministerstwa, wojewódzkich Komisji Edukacyjnych, wyższych zakładów naukowych, szkół średnich i powszechnych, lekarzy-hygjenistów oraz członkowie, kooptowani z pośród wybitnych znawców spraw szkolnych i działaczy oświatowych. Zakres kompetencji ma być rozległy i nosić charakter ustawodawczy w sprawach, nie zastrzeżonych przez sejm. Organem wykonawczym winno być Ministerstwo („Przeł. Ped.“ 1918, str. 108).

Tu też uchwalono zasadniczo potrzebę utworzenia Związku wszystkich Organizacji Nauczycielskich.

Następnie odbył się III Zjazd Delegatów Stowarzyszeń Nauczycielskich w dniach 25, 26 i 27 sierpnia r. 1918 w Piotrkowie. Przedyskutowano tu wnioski Zjazdu poprzedniego i powzięto pewne uchwały ogólne; np. między innymi: „Zjazd stwierdza, że oddanie szkolnictwa polskiego, jak to przewiduje złożony Radzie Stanu przez Rząd polski projekt ustroju administracyjnego Królestwa Polskiego, pod zarząd organów administracyjno-politycznych grozi uzależnieniem wychowania przyszłych pokoleń narodu od bieżących tendencji politycznych, wprowadzenia walki politycznej do szkolnictwa i w szeregi nauczycielswa. Zjazd stwierdza, że zrealizowanie tego projektu byłoby klęską dla spraw wychowania w Polsce“. („Prz. Pedagog.“ r. 1918, str. 428 i nast.).

Przyjęto również regulamin „Związku Polskich Towarzystw Nauczycielskich“.

Dalszy ciąg obrad odbywał się już w Warszawie na IV Zjeździe delegatów Polskich Towarzystw Nauczycielskich w dniach 3 i 4/I roku 1919 („O szkołę polską“, część II. Protokoły Zjazdu III i IV. Książnica Polska T. N. S. W., Lwów, r. 1919).

Wreszcie odbył się w Warszawie I-y Ogólno-Polski wielki Zjazd Nauczycielskich w dniach 14, 15, 16, 17/IV r. 1919 tak zwany „Sejm Nauczycielski“, w którym brało udział 802 delegatów stowarzyszeń: szkół od najniższych do najwyższych i w którym bardzo licznie reprezentowana była stolica wraz ze Stowarzyszeniem N. P. („O szkołę polską“, część III. Pierwszy Ogólno-Polski Zjazd Nauczycielski w dn. 14, 15, 16, 17/V r. 1919 w Warszawie. Sprawozdanie i streszcze-

nie opracował Wł. Kopczewski. Lwów — Warszawa. Książnica Polska T. N. S. W. r. 1920. Wydane staraniem Związku Pols. Tow. Naucz.).

17. Egzaminy maturalne dla szkół żeńskich. Organizowanie i udział Stowarzyszenia w Zjazdach nie przeszkadzały Zarządowi w czynnościach bieżących również ważnych. Taką była sprawa egzaminów maturalnych dla szkół żeńskich 8-klasowych. Po porozumieniu się z rektorami Uniwersytetu i Politechniki, z kołami pań przełożonych i gronem osób kompetentnych, Zarząd St. N. P. utworzył Komisję, w skład której weszli pp. St. Karczewski, P. Sosnowski i delegat Zarządu St. N. P., p. G. Zawadzki.

Na skutek zgłoszenia Rady Pedagogicznej danej szkoły, Komisja miała zapewnić przy egzaminie maturalnym delegatów egzaminacyjnych, na których powoływano przedstawicieli Uniwersytetu, Politechniki i szkół średnich.

Przy udziale tej Komisji i jej delegatów szkoły żeńskie ośmioklasowe w Warszawie i na prowincji wydały w połowie r. 1917 swym uczennicom świadectwa maturalne, które były uwzględniane po wakacjach przez obie komisje imatrykulacyjne szkół naszych akademickich. W ten sposób, dzięki staraniom St. N. P. szkoły żeńskie uzyskały zupełne równouprawnienie z męskimi („Przeł. Ped.” r. 1918, str. 180 i 181).

18. Ustalenie pisowni. Stowarzyszenie również było powołane do udziału w Zjeździe Ortograficznym, zwołanym przez Akademię Umiejętności w Krakowie w dniach 4 i 5/I r. 1918 dla ustalenia i ostatecznego załatwienia sprawy *pisowni*, której ujednostajnienia oddawna wyczekiwano w szkolnictwie. Delegatem St. N. P. był prof. Tytus Benni, który zdał sprawę ze swej delegacji („Przeł. Pedag.”, r. 1918, str. 107).

19. Wstęp na uniwersytet dla nauczycieli czynnych. Do pomocy Zarządowi w sprawach szkół żeńskich i nauczycielek występowało czynnie *Koło członkiń* (przedtem Sekcja członkiń). Pomiędzy sprawami załatwionemi pomyślnie, szczególnie wyróżnia się następująca.

Koło to złożyło w Ministerstwie W. R. i O. P. podanie w sprawie przyjmowania do Uniwersytetu nauczycielek czynnych, nie mających matur. W dniu 23.V 1918 r. otrzymano odpowiedź Ministerstwa tej treści: „Ministerstwo w porozumieniu z Senatem akademickim Uniwersytetu postanowiło, że nauczycielki, które ukończyły przynajmniej 6-klasowe szkoły żeńskie za czasów rosyjskich, mają 24 lata wieku i 5 lat pracy nauczycielskiej w jednej specjalności, mogą być w każdym poszczególnym wypadku przedstawione przez Senat Ministerstwu W. R. i O. P. do zaliczenia w poczet słuchaczek zwyczajnych wydziału filozoficznego bez prawa przejścia na inny wydział Uniwersytetu” („Przeł. Pedag.”, r. 1918, str. 341).

20. *Stanowisko St. N. P. wobec utworzenia władz polskich.* Od 1 października r. 1917 całe szkolnictwo zostało przejęte przez władze polskie. Fakt ten szczególnie dla szkół średnich spowodował pewne trudności. Organizujące się władze polskie potrzebowały odpowiednich sił do objęcia nowopowstających urzędów i stanowisk. Zespoły więc nauczycielskie w szkołach, po rozpoczęciu roku szkolnego zostały zdekompetyowane, często zabierano im cenne bardzo jednostki.

Uznając jednak doniosłość sprawy tworzenia się władz polskich szkolnych, Zarząd St. N. P. orzekł, iż: „objęcie przez nauczyciela stanowiska urzędowego upoważnia go do rozwiązania umowy, zawartej wcześniej z zakładem naukowym”. Jednocześnie Zarząd po przeprowadzeniu dyskusji w dn. 9/X 1917 r. ustalił, iż: „Wobec zmiany warunków politycznych, wróci na stanowisko instytucji nauczycielskiej, która obok spraw dotychczasowych obejmie obronę interesów zawodowych”. Stosunek do władz polskich zachowa „życzliwy, nie pozbawiony jednak bezstronnej, poważnej krytyki”, pozatem „Stowarzyszenie powinno popierać jak najbardziej udział elementu społecznego w zarządzie szkolnictwa i szkoły społeczne”. („Przełg. Ped.” r. 1918, str. 180 i 181).

Przyłączył się też Zarząd St. N. P. do opinii Zw. Naucz. Szk. Powszechnych, iż stanowisko Ministra Oświecenia winno być obsadzane w porozumieniu z organizacjami nauczycielskimi. („Przełg. Ped.”, r. 1919, str. 453).

21 *Udział St. N. P. w Radach Ministerstwa.* Drobną częścią tych postulatów mogła się urzeczywistnić. Gdy w r. 1918 powołana była do życia *Rada Oświecenia Publicznego*, jako instytucja doradcza przy Ministerstwie, weszli do niej w charakterze delegatów St. N. P. pp. Jastrzębska Justyna i Sznuć Andrzej (Przełg. Ped.”, r. 1918, str. 519). A na skutek podań Zarządu St. N. P. ówczesna Sekcja II Ministerstwa W. R. i O. P. powołała przedstawicieli organizacji nauczycielskich do Komisji Kwalifikacyjnej, mającej wydawać opinię o działających na terenie b. Królestwa Kongresowego szkołach średnich. („Przełg. Pedag.”, r. 1919, str. 452).

I. Pomoc moralna.

W punkcie 2 § 1-go Ustawy powiedziano, iż Stowarzyszenie ma na celu między innymi: „*Wzajemną pomoc moralną*”, a z wyjaśnień, jakie daje § 2 można do dziedziny tej zaliczyć chyba tylko punkt 12: organizowanie w miarę potrzeby sądów rozjemczych oraz częściowo p. 13: obronę praw nauczycielskich.

1. *Sprawy rozjemcze.* Sprawa rozjemstwa okazała się najbardziej potrzebna i pilną od samego początku. Nieunormowane stosunki, pomiędzy głównymi czynnikami pracy w szkole i jej właścicielami nastroczały w życiu sporo wą-

pliwości, które trzeba było poddać rozprawie osób kompetentnych, a bezpośrednio nie zainteresowanych.

To też, zaledwie zorganizowano w dniu 9/XII 1905 r. Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego, w ciągu tego samego miesiąca zgłoszono dwie sprawy. Do rozważenia ich Zarząd delegował 2-ch swych członków: ks. Marcina Szkopowskiego i Kacpra Tosio, którzy w ten sposób stali się pierwszymi rozjemcami wśród nauczycielstwa. A musieli oni umiejętnie rolę swoją spełniać, gdyż obie sprawy załatwione były ku zadowoleniu stron obu, jak o tem świadczy pierwsze sprawozdanie rękopiśmienne („Protokoły rękop. Zgromadzeń Ogólnych“ str. 52 — 62), odczytane na Zgromadzeniu Ogólnem w dn. 7/X 1906 r.

Rok 1906 przyniósł nowe zagadnienie w tej dziedzinie. Do Zarządu St. N. P. i jednocześnie do P. Zw. N. o moralną obronę zwróciła się nauczycielka, nie będąca członkiem Stowarzyszenia, z powodu usunięcia jej przez dyrektora ze stanowiska w środku roku szkolnego i bez podania motywów.

Tu nastęrczyło się przedewszystkiem pytanie, czy Stowarzyszenie ma się zajmować sprawą nauczycieli, nie należących do tej organizacji, a będących członkami innej, lub wcale do żadnej korporacji nauczycielskiej nie należących.

Zarząd załatwił to pytanie pozytywnie, a najbliższe Zgromadzenie Ogólne powzięło w związku z tą sprawą następujące ważne uchwały.

a) „Stowarzyszenie, jako korporacja, winna reprezentować ogół nauczycielstwa polskiego i żądać sprawiedliwości dla każdego z nauczycieli, który się do Zarządu o nią zwróci, niezależnie od tego, czy jest on członkiem Stowarzyszenia czy nie“ (wniosek K. Tosio).

b) „Przełożony zakładu naukowego, który w ciągu roku zrywa umowę z nauczycielem, winien dać na jego żądanie objaśnienie wyczerpujące“ (wniosek M. Dzierżanowskiej).

(Protokoły rękopiśmienne Zgromadzeń Ogólnych St. N. P. Protokół Zgrom. Ogóln. z dn. 2/II 1907, str. 122, 123).

Osobno podana Tablica XIV (str. 66) obrazuje statystykę spraw rozjemczych. Były one nietylko dość liczne, ale i różnorodne i z tego powodu zabierały wiele czasu i Zarząd, który początkowo załatwiał je przez swych członków zmuszony się widział powoływać później do spraw rozjemczych również kolegów z poza Zarządu. Słyszymy też na Walnych Zgromadzeniach słowa podziękia dla gorliwych rozjemców z poza Zarządu, jak np. M. Białowiejski, K. Czerwiński, W. Górski, M. Heilpern i Jan Zydzler. Wreszcie na Zgromadzeniu Ogólnem

a) *Regulamin Komisji Rozjemczej.* W dn. 12.II 1911 r. Zarząd wystąpił z wnioskiem wyboru przez Zgromadzenie Ogólne członków Komisji Rozjemczej i złożył projekt Regulaminu dla niej, które przyjęto (Księga Protokółów Zgromadzeń Ogólnych, str. 312 p. b.).

W hektografowanej odbitce (Prot. Zgrom. Ogóln. str. 299) wniosku tego na wstępie powiedziano:

„Kilkoletnie doświadczenie dowiodło, że charakter spraw, poddawanych przez osoby zainteresowane pod rozpoznanie i zaopiniowanie Zarządu Stowarzyszenia, który dla każdego z poszczególnych wypadków tworzył Komisję odpowiednią, nie zawsze nadawał się do traktowania ich w sposób rozjemczy, zwłaszcza, gdy obie strony lub jedna z nich do porozumienia się ze stroną przeciwną nie okazywała skłonności. Wobec tego Zarząd proponuje:

1) by wyraźnie i stanowczo określić na przyszłość charakter tego sądu koleżeńkiego;

TABLICA XIV.

Liczba spraw rozjemczych.

Rok	Złożono spraw	Załatwiono ¹⁾	Nie załatwiono ²⁾	Podaaie źródła wiadomości
1907	6	3	3	Księga protok. Zgrom. Ogólnych rękopis str. 132.
1908	3	1	2	„Wychow. w d. i szk.“ r. 1909 str. 200.
1909	10	6	4	„Wychow. w d. i szk.“ r. 1910 str. 293 t. I.
1910	9	7	2	„Wychow. w d. i szk.“ r. 1911 str. 315 t. I.
1911	1	1	—	„Wychow. w d. i szk.“ r. 1912 str. 236 t. I.
1912	3	3	—	„Wychow. w d. i szk.“ r. 1913 str. 272 t. I.
1913	9	8	1	„Wychow. w d. i szk.“ r. 1914 str. 279 t. I.
1914	9	6	3	„Wychow. w d. i szk.“ r. 1915 str. 614 t. I.
1915	12	4	8	„Wychow. w d. i szk.“ r. 1916 str. 1112 t. I.
1916	13	6	7	Protok. Zgromadzeń Ogólnych, rękop. str. 761.
1917	7	3	4	„Przeł. Pedag.“ r. 1918 str. 195.
1918	10	6	4	Protok. rękop. Zgromadz. Ogóln. z dn. 5/1. 1918 i „Przeł. Pedag.“ r. 1919 str. 258.
1919	?	?	?	

2) by instytucja ta funkcjonowała w łonie Stowarzyszenia poza Zarządem, jako działająca z wyboru i polecenia Zgromadzenia Ogólnego.

W dalszym ciągu z Regulaminu widać, że:

„Komisja Rozjemcza może być powoływana przez strony zainteresowane i do wyrażania opinii w sprawach ogólnych zasadniczych, dotyczących się etyki pedagogicznej“.

Od opinii Komisji może być jeszcze odwołanie:

a) albo do sądu honorowego;

b) albo do Walnego Zgromadzenia, które wybiera Komisję Apelacyjną, i wyrok tej Komisji staje się ostateczny.

¹⁾ Wydano opinie lub doprowadzono do porozumienia.

²⁾ Odrzucono lub sprawy niedokończono.

Wniosek ten i Regulamin Zgromadzenie Ogólne z dn. 12/II 1911 roku zatwierdziło („Wychowanie”, r. 1911, str. 425).

Tablica XV daje listę wszystkich osób, które wchodziły w skład Komisji Rozjemczej z wyboru Zgromadzeń Ogólnych z zaznaczeniem lat, kiedy swój mandat piastowały.

Po kilkoletniem jednak doświadczeniu Zarząd St. N. P. uznał za celowe wprowadzenie do owego Regulaminu pewnych zmian, które w formie wniosku złożył na Zgromadzeniu Ogólnem z dn. 28 II 1914 roku. Zgromadzenie wniosek ten zaakceptowało („Wychowanie”, t. I, str. 498). Zmiany przyjęte polegają na treściwem zredagowaniu całego materiału i na wprowadzeniu 2-ch nowych punktów:

TABLICA XV.

Członkowie Komisji Rozjemczych¹⁾ wybieranych przez Zgromadzenie Ogólne od r. 1911 — 1919

Z	Nazwisko i lata mandatu	Z	Nazwisko i lata mandatu
1	Białowiejski Maksymil. 1911, 12	11	Nowakowski Szczepan 1917, 18
2	Biernacki Wacław 1916	12	Ostromięcka Jadwiga 1915
3	Ciechanowicz Lucjan 1915	13	Reuttówna Jadwiga 1918
4	Czerwiński Kazimierz 1911, 14	14	Spasowski Władysław 1917, 18
5	Gadomski Jerzy 1918	15	Szkopowski ks. Marcin 1916
6	Heilpern Maksym. 1911, 12, 13, 14, 15, 16	16	Sznuk Andrzej 1915
7	Iwaszkiewicz Janusz 1918	17	Świętochowski Tomasz 1912
8	Juraszyński Jan 1911, 12, 13, 14, 15, 16, 17.	18	Tosio Kacper 1911, 14, 15, 16, 17
9	Karczewski Stanisław 1914	19	Walicka Antonina 1912
10	Król Kazimierz 1911, 16, 17, 18	20	Wóycicki Kazimierz 1917
		21	Zawadzki Grzegorz 1912, 13, 14

a) do grona Komisji wchodzi stale członek Zarządu, delegowany przez Zarząd,

b) członkom St. N. P. przysługuje prawo zwracania się wprost do Komisji Rozjemczej, która bezzwłocznie zawiadamia Zarząd St. N. P. o otrzymaniu danej sprawy z wymienieniem nazwisk stron i treści sprawy.

Regulamin Komisji Rozjemczej w nowej redakcji znajduje się w Rękopiśm. protokołach Zgromadzeń Ogólnych St. N. P. na str. 461, 462, (podajemy go na końcu książki, Załącznik II). Utrzymano w nim także ustęp: „Komisja wydaje również opinie w sprawach ogólnych, tyjących się etyki nauczycielskiej i koleżeńskiej”. Tu warto zanotować i fakt szczególny. Na to samo Zgromadzenie Ogólne jeden z członków złożył ni mniej, ni więcej tylko 13

¹⁾ Członkowie i zastępcy.

skarg i zażeń zarówno na poszczególnych członków, jak na cały Zarząd oraz na Komisję Rozjemczą. Stąd powstała konieczność wybrania Komisji Apelacyjnej dla jednej ze spraw, inne zaś podług propozycji Zarządu Zgromadzenie Ogólne załatwiło bezpośrednio.

b) *Komisje
Apelacyjne.*

Do Komisji Apelacyjnej wybrano wówczas pp.: Białowiejskiego Maksymiljana, Czerwińskiego Kazimierza, Króla Kazimierza, ks. Szkopowskiego

go i Sznuka Andrzeja.

Ponieważ jednak i z tego wyroku członek nie był zadowolony, więc ostatecznie po jakimś czasie wystąpił ze skargą na Zarząd do prokuratora sądu rosyjskiego, który po wysłuchaniu wyjaśnień Zarządu sprawę umorzył.

Fakt ten świadczy, że zdarzały się wystąpienia ludzi anormalnych, którzy skargami wiele czasu zabierali Komisji i Zarządowi.

W r. 1917 zaszła też potrzeba powołania Komisji Apelacyjnej. Na Zgromadzeniu Ogólnem z dn. 24/II i 3/III 1917 („Przeł. Pedag.” r. 1917, str. 314) wybrano pp.: Jezierskiego Wacława, Króla Kazimierza, Morawskiego Kazimierza, Nowakowskiego Szczepana i Sikorską Jadwigę.

Jednak wybór Komisji Apelacyjnej w razie potrzeby dla danej sprawy przez Zgromadzenie Ogólne miał tę niedogodność, że z rozstrzygnięciem sprawy, w której Komisja Rozjemcza wydała opinię trzeba było czekać do rocznego Zgromadzenia Ogólnego lub zwoływać zebranie nadzwyczajne. To też Zarząd w r. 1919 1/III i 4/III („Przeł. Pedag.”, str. 255) przez usta ówczesnego delegata swego do Komisji Rozjemczej p. Stef. Kwiatkowskiego przedstawił następujący wniosek:

c) *Zmiana instancji
apelacyjnej.* „Wobec tego, że apelacja do ogólnego zebrania przewleka sprawy, rozpatrzone przez Komisję

Rozjemczą, narażając na straty osoby zainteresowane, Ogólne Zebranie nadaje Komisji Rozjemczej, do czasu ściślejszego określenia tego punktu w nowej ustawie¹⁾, atrybucje ostatecznie rozstrzygającej instancji”, do wniosku tego p. Bojasiński Józef zaproponował poprawkę: „W razie niezadowolenia (stron), odwołanie od wyroku może mieć miejsce do pełnego kompletu Komisji Rozjemczej (członkowie wraz z zastępcami).

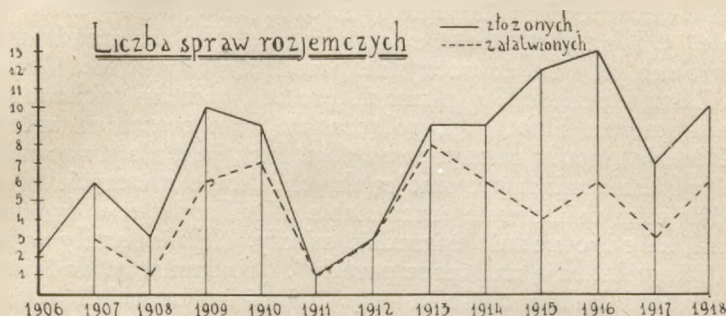
Wniosek ów z poprawką został zaaprobowany.

Zaznaczyć muszę, że, jakkolwiek w sprawozdaniu z Ogólnego Zgromadzenia w dniach 1 i 4/III 1919 r. („Przeł. Pedag.”, r. 1919, str. 258) powiedziano, iż Komisja Rozjemcza na ten rok została wybrana, ale nie znaleźliśmy nigdzie składu osób, powołanych do niej na rok 1919.

Wykres 4-y przedstawia nam silne wahania w tej dziedzinie. Lata 1909, 1910 oraz 1915, 1916 były najobfitsze co do liczby spraw

¹⁾ Mowa tu o Ustawie, którą przygotowywano dla zaprojektowanego połączenia St. N. P. z Towarzystwem Nauczycieli Szkół Wyższych w Galicji.

wniesionych, ale załatwienie ich znajduje się niejako w stosunku odwrotnym. Cechowała widocznie wniesienie tych spraw pośpieszność, gdyż wiele było odrzuconych.

Wykres IV.

d) *Prawa autorów.* Oprócz spraw rozjemczych, wynikających przeważnie na tle niewyraźnie omówionych stosunków pracy i płacy, zdarzały się nieporozumienia na tle praw autorskich.

W r. 1908 [Rękop. Protokoły Zarządu, 3.III, 1908, Nr. 47 (3)] jeden z autorów posądził innego o samowolne zapożyczenie całego układu podręcznika i wielu przykładów i zadań. Opinię w tej sprawie wydała Sekcja Arytmetyczna.

W r. 1912 („Wychowanie w domu i szkole” r. 1912, str. 359, punkt IX) delegacja Zarządu St. N. P. wraz z delegacją P. Zw. N. i Towarzystwem Badań nad Dziećmi, wydały opinię w sprawie stosunku autorów „Mojej książeczki” do autora „Elementarza”.

2. *Obrona publicz-* W sprawozdaniu z życia St. N. P. za r. 1908
na. („Wychowanie w domu i szkole” r. 1909, str. 202, t. I), znajdujemy pod punktem 5 następujący

ustęp: „Wobec szeregu artykułów, które ukazały się w numerach bieżących „Głosu Warszawskiego” i zawierały niesłuszną i krzywdzącą opinię o naszych żeńskich zakładach naukowych średnich, Zarząd przesłał 24/I 1909 r. do dziennika powyższego komunikat, wyrażający opinię, że sąd autora wspomnianych artykułów o szkołach żeńskich wypadł za surowy, a co gorsza, w znacznej mierze niesprawiedliwy, i zawiadamiający o podjęciu starań około zebrania dokładnych materiałów, któreby mogły rzucić prawdziwe światło na omawianą sprawę”.

Niestety jednak, Zarząd, spełniając pierwszą część swego komunikatu, nie mógł zrealizować obietnicy w końcowym jego ustępie. Gdy bowiem zwrócił się do pań przełożonych z prośbą o wypełnienie odpowiedniego kwestjonariusza, odpowiedziały tylko 4 szkoły, natomiast od 19 dostał pismo zbiorowe, odmawiające wypełnienia kwestjonariusza. Wobec tego Zarząd zaniechał dalszej interwencji w tej sprawie, ale osoby, które śledziły rozwój sprawy, mogły tylko powziąć

przekonanie, że obrona była bezpodstawna („Wychowanie” w domu i szkole”, r. 1910, t. I, str. 293, punkt 2 „działalności na zewnątrz”).

W sprawozdaniu z działalności St. N. P. za r. 1910 znajdujemy bardzo ciekawą opinię Zarządu (str. 316, punkt 6 „Wychow. w domu i szkole” t. I, r. 1911) treści następującej: „Wobec urządzanych niejednokrotnie na cele dobroczynne przedstawień o treści demoralizującej, Zarząd umieścił w pismach protest przeciw takiemu nadużyciu sztandaru filantropji, połączone z zgorzeniem młodzieży”.

Również mocno napiętnowany był fakt, jaki niedawno miał miejsce w jednym z miast prowincjonalnych: „dwie nauczycielki opuściły w środku roku zajmowane przez siebie od kilku lat posady i nie uznały nawet za odpowiednie uprzedzić szkoły. Zawiadomiły w ostatniej chwili, iż wyjeżdżają na lepsze posady”. „Rozumiemy, dodaje Redakcja, że wśród ludzi wogóle, a więc i wśród nauczycieli są jednostki rozmaitej wartości. Nie możemy jednak nie napiętnować faktu, który ubliża nie tylko osobom interesowanym, ale odbija się smutnym echem na ciężkich warunkach pracy nauczyciela w szkole” („Wychowanie w domu i szkole”, r. 1912, t. II, str. 468 „Smutny fakt”).

Wreszcie w sprawozdaniu z działalności St. N. P. za rok 1914 znajdujemy oświadczenie Zarządu, iż interwenjował niejednokrotnie w sprawie niepożądanego reklamowania się niektórych szkół prywatnych („Wychowanie w domu i szkole” r. 1915, t. I, str. 622, ustęp trzeci).

Przytoczyliśmy tu wybitniejsze fakty, które wpadły nam w oczy przy odczytywaniu sprawozdań i roczników. Widzimy z nich, że nie tylko Zarząd St. N. P., nie tylko Komisja Rozjemcza, ale i Redakcja organu tej korporacji starały się i dbały o to, aby utrzymać godność stanu nauczycielskiego na właściwym poziomie.

3. *Udział delegatów w sądach publicznych.* Do tej dziedziny zjawisk można zaliczyć udział delegatów St. N. P. w sądach publicznych.

Tak np. na wezwanie Głównego Sądu Obywatelskiego do pełnienia obowiązków ławników na posiedzeniach Wydziału Karnego Sądu Głównego i Trybunału, Zarząd St. N. delegował pp. J. Juraszyńskiego i K. Króla w r. 1915 („Wychowanie”, r. 1916, str. 1118, t. I, p. 11).

A w r. 1918 w odpowiedzi na odezwę Rady Miejskiej zaproponowano, jako kandydatów na ławników do Sądu Apelacyjnego i Okręgowego oraz Sądów Pokoju pp.: Wincentego Humnickiego, Adama Jaczynowskiego, Kazimierza Kulwiecia, Antoniego Sujkowskiego i Adama Szpadkowskiego („Przeł. Pedag.”, r. 1918, str. 455, ust. 6).

4. *Uznanie zasług.* Ale wzajemna pomoc moralna nie może polegać wyłącznie na godzeniu poważnionych, wyrokowaniu o winie lub nawet piętnowaniu publicznem niewłaściwego postępowania.

Musi tu jeszcze być brane pod uwagę ocenianie uczynków dobrych, wyrażanie publiczne uznania dla zasług, bo to dodaje bodźca

tym, do których jest skierowane, a zachęca do pracy wartościowej innych.

I tych czynności Zarząd nie zaniedbał, tem bardziej, że przez akty publicznej czci dla osób zasłużonych miał możność również wypowiedzieć swe credo obywatelskie.

To też już w drugim roku pracy Zarząd St. N. P. złożył wniosek na Zgromadzeniu Ogólnem z dn. 2.II 1907 r. zaliczenia w poczet członków honorowych Stowarzyszenia:

Elizy Orzeszkowej i
Konrada Prószyńskiego,

w uznaniu ich zasług na polu piśmiennictwa i rozwoju kultury naszego społeczeństwa. A Zgromadzenie przyjęło ten wniosek jednomyślnie. (Rękop. protokoły Zgromadzenia Ogólnego, str. 125 i 126, r. 1907).

„Szkoła Polska” z r. 1907 podała podobizny dyplomów: Konrada Prószyńskiego w Nr. 9 na str. 353, a Elizy Orzeszkowej w Nr. 17 na str. 632.

Zarówno treść tych dyplomów, jako też i zewnętrzne ich obrazy (jest znak Orła Białego i Pogoni) mogły powiększyć liczbę tych przewinień, które w rezultacie spowodowały zawieszenie „Szkoły Polskiej” przez władze rosyjskie w r. 1907.

I wśród stowarzyszonych znalazł się człowiek wielkiej zasługi. Był nim prof. Bronisław Chlebowski, któremu Zarząd przygotował w dniu 8.XII 1913 r. uroczystość jubileuszową z powodu 45-letniej pracy na niwie nauczycielskiej. Dokładne sprawozdanie z tego obchodu znajdujemy w Nr. 1 „Wychowania w domu i szkole” (r. 1914, t. I, str. 1 — 11).

Jak trafnie i celowo uchwycony był moment uznania zasług czcigodnego profesora, świadczy okoliczność, że na uroczystość przybyli delegaci najpoważniejszych organizacyj naukowych i kulturalno-oświatowych, jako to: Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Towarzystwa Kursów Naukowych, Komitetu Kasy im. iManowskiego, Towarzystwa Miłośników Historji, Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy, Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, oraz szkół pp.: Miłkowskiego, Rudzkiej i Sikorskiej.

Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego może być dumne z tego, że nie inne instytucje, ale właśnie ono było inicjatorem i organizatorem uroczystości dla tak bardzo zasłużonego obywatela.

To też Zarząd St. N. P. nie zadowolił się tym jednym aktem, lecz złożył na Zgromadzeniu Ogólnem w dniu 28.II.1914 r. wniosek zaliczenia prof. Bronisława Chlebowskiego w poczet członków honorowych St. N. P., co przyjęto jednomyślnie („Wychowanie w domu i szkole”, r. 1914, t. I, str. 499, ustęp 3, punkt 1).

Aktu doręczenia dyplomu honorowego dokonano później, jak to wzmiankuje sprawozdanie z działalności St. N. P. za rok 1914 („Wychowanie w domu i szkole”, r. 1915, t. I, str. 622, ustęp 8).

Idąc dalej po tej drodze z konieczną rozważą, Zarząd St. N. P. na posiedzeniu swem z dn. 9.IV r. 1915 [Rękopiśm. Protokoły Zarządu, Księga VII, Nr. 302 (4)] postanowił zorganizować jubileusz 40-letniej pracy p. Kacpra Tosio z powodu zasług jego w dziele organizacji szkolnictwa prywatnego i korporacji naszej. Już był wyznaczony termin projektowanej uroczystości (czerwiec) [Rękopiśm. Protokoły Zarządu, Księga VII, Nr. 310 (12)], p. K. Tosio sprzeciwił się temu. A jakkolwiek Zarząd nie chciał ustąpić, to jednak stanowisko jubilata sprawę odwlekało, a zmiany warunków bytu społeczeństwa i Stowarzyszenia w czasie wielkiej wojny sprowadziły pewne zapomnienie. Dopiero później w rękopiśmiennych protokołach Zarządu znajdujemy taką notatkę: „Przyjęto do wiadomości list prof. K. Tosio w odpowiedzi na adres St. N. P. do niego” (Protokół rękop. N. 454 (37) z dn. 6.XI r. 1917).

Po sprawdzeniu u źródła, dowiedziałem się, że Zarząd St. N. P. adres do p. K. Tosio wysłał z datą 4.X r. 1917.

Gorszy los spotkał uroczystość projektowaną dla p. Jadwigi Kuczyńskiej, wielce zasłużonej nauczycielki, niezmiernie cenionej i przez rodziców i przez dzieci. Zarząd St. N. P. na posiedzeniach swych w dn. 4.V i 18.V r. 1915 powziął postanowienie zorganizowania dla niej jubileuszu 45-letniej pracy [Rękop. Prot. Zarządu, Księga VII, Nr. 310 (12) i Nr. 312 (14)], ale z powodu wypadków wojennych odłożono go, a następnie sprawa poszła w zapomnienie.

Niech przynajmniej ta wzmianka o uchwałach jednomyślnych Zarządu z r. 1915 da świadectwo prawdzie, która nie była dotychczas opublikowana nigdzie.

W roku następnym na wniosek Zarządu Stowarzyszenia Zgromadzenie Ogólne w dn. 20.II r. 1916 zaliczyło w poczet członków honorowych Pawła Sosnowskiego („Wychowanie w domu i szkole“, r. 1916, t. I, str. 1126, ustęp. 3), a w sprawozdaniu z działalności Zarządu St. N. P. za rok 1916 znajdujemy wzmiankę o wręczeniu mu dyplomu członka honorowego St. N. P. („Przegląd Pedagog.“ r. 1917, str. 79, ustęp 3).

Poza tem Zarząd St. N. P. nie omijał sposobności zaznaczenia swego uznania dla członków tej korporacji, którzy opuszczali stolicę, miejsce bezpośredniej współpracy i wyjeżdżali, by objąć stanowiska ważniejsze i odpowiedzialniejsze.

Tak np. Zarząd przesłał w r. 1910 („Wychowanie“, r. 1911, t. I, str. 316, punkt 7) pismo z wyrazami szczerzej podziękującej i życzenia najlepsze na nowem zaszczytnem stanowisku prof. Ignacemu Chrzanowskiemu, gdy obejmował katedrę historii literatury polskiej w Uniwersytecie Jagiellońskim. Również serdecznie dziękował i życzenia składał p. Janowi Zydlerowi, gdy przechodził do Kalisza w r. 1913, by wprowadzić na normalne tory szkołę potrzebującą tego. Do p. Grzegorza Zawadzkiego, gdy przechodził na stanowisko pomocnika naczelnika Sekcji Szk. Sr. („Przegl. Ped.“, r. 1918, str. 121).

5. *Komisja Balotująca.* W związku z omawianą obecnie działalnością Stowarzyszenia była sprawa *Komisji Balotującej*. Według ustawy St. N. P. (§ 7 i § 8) nie zarząd decydował o przyjęciu nowego członka, lecz osobny organ, powoływany przez Zgromadzenie Ogólne oraz delegat Zarządu. Prawomocne były zebrania osób 10, początkowo corocznie wybierany cały komplet Komisji, t. j. 15 osób, ale uchwałą Zgromadzenia Ogólnego z dn. 12.II 1910 (Rękop. prot. str. 278, punkt *h*), zdecydowano, aby kadencja członków trwała 3 lata, a co rok wylosowywano 5 i wybierano tyleż osób.

Komisja Balotująca w ten sposób stawiała się stróżem doboru członków Stowarzyszenia, bo jakkolwiek kandydat na członka St. N. P. musiał na swem podaniu uzyskać własnoręczne podpisy 2-ch członków tej korporacji, to jednak decyzja ostateczna należała do Komisji Balotującej, która motywów odrzucenia podania nie wyjaśniała. Tabl. XVI (str. 74) wymienia osoby, które w różnych latach sprawowały mandaty członków Komisji Balotującej.

Ażeby uzyskać jak najdokładniejszą opinię o nowym kandydacie, Komisja postanowiła zapraszać na swe posiedzenia członków, wprowadzających kandydata [Protokoły rękopiśmienne posiedzeń Zarządu St. N. P. Nr. 216 (8) dn. 8.IV r. 1913]. A pragnąc zdobyć jak najwszechstronniejszą opinię Komisja zaprojektowała, aby nazwiska kandydatów były wywieszane w oznaczonym miejscu na 2 tygodnie przed jej posiedzeniem decydującem („Wychowanie w domu i szkole”, r. 1915, t. I, str. 721).

Że Komisja Balotująca tak szeroko pojmowała swą rolę, wskazuje fakt rezygnacji całego składu Komisji w r. 1918, gdy, zdaniem jej, Zarząd St. N. P. nie wyciągnął właściwych wniosków z orzeczenia Komisji co do oceny postępowania tych członków St. N. P., którzy, pozostając członkami tej korporacji, założyli nowe Towarzystwo Naucz. Szkół Średnich. Takie wystąpienie Komisji Balotującej uzasadniał jej przedstawiciel p. Jaczynowski na Zgromadzeniu Ogólnem z dn. 20.X 1918 r., jako moralny obowiązek ciała, stojącego na straży oblicza moralnego Stowarzyszenia“ („Przeegl. Ped.” r. 1918, str. 599).

6. *Postulaty ogólne.* Na zakończenie działu tego przytoczę ustęp z programu pracy w Stowarzyszeniu („Wychowanie w domu i szkole” r. 1913, t. II, str. 185): „Organizacja nasza ma na celu wytwarzanie opinii, budzenie sumienia społecznego; Stowarzyszenie winno się stać lub przynajmniej stawać ostoją w chwilach zwątpienia, pobudką w chwilach zastoju duchowego, dźwignią w chwilach upadku. Tu powinniśmy szukać rad i wskazówek w wypadkach wątpliwości życiowych i tu mamy składać na ołtarzu dobra naszego wspólne doświadczenie nasze, nasze najlepsze pragnienia i pożądanja”. „Korporacja nasza musi się stać probierzem sprawiedliwości stosunków życia nauczycielsko-szkolnego“.

TABLICA XVI

Spis alfabetyczny członków St. N. P., którzy wchodzili w skład Komisji Balotującej w okresie od 1905 do 1918 włącznie

№ Z	Nazwisko i imię	№ Z	Nazwisko i imię	№ Z	Nazwisko i imię
1	Adamczewski Stanisł.	23	Jantzen Stefan	45	Poniatowska Halina
2	Anders Janina	24	Jaroszyńska Leokadja	46	Ks. Popławski Sewer.
3	Bągieński Stefan	25	Jasińska Janina	47	Rudzka Leonja
4	Chrupczałowski Stef.	26	Juraszyński Jan	48	Rudzki Zdzisław
5	Czapliński Stefan	27	Jurkiewiczowa Kazim.	49	Rutkowski Zenobjusz
6	Dąbrowski Karol	28	Iwazskiewiczowa Zof.	50	Sierpińska Zofja
7	Dąbrowski Stanisław	29	Kłuskiewicz Marja	51	Skrobońska Stefanja
8	Dietl Józef	30	Konopczyński Emiljan	52	Służewski Ksawery
9	Dzierżanowska Marja	31	Ks. Kuczyński Jan	53	Stattlerówna Helena
10	Fegler Stanisław	32	Kudelski Adam	54	Steinbokówna Emilja
11	Fusiecki Wiktor	33	Kujawski Kazimierz	55	Strumpf Karol
12	Gaładykowa	34	Kukliński Tadeusz	56	Sujkowski Antoni
13	Gałązka Jan	35	Lorentz Antoni	57	Szumowska Regina
14	Gebethnerówna Józ.	36	Loth August	58	Thiel Stanisław
15	Gepnerówna Halina	37	Łaganowski Stefan	59	de Tilly Walerja
16	Hellman Jan	38	Łowieniecka Janina	60	Tworowski Adolf
17	Hertzówna Helena	39	Malinowski Michał	61	Walicka Antonina
18	Hewelke Paulina	40	Markowska Marja	62	Zarzecki Lucjan
19	Hryckiewicz Jan	41	Milewski Eustachy	63	Zawadzki Grzegorz
20	Jacusiński Wacław	42	Nowakowski Szczepan	64	Zawadzki Stefan
21	Jacynowski Adam	43	Olszewski Roch	65	Zydlar Jan
22	Jankowska Julja	44	Pieczynis Sylwester		

„Wobec niej przedewszystkiem powinniśmy poczuwać się do odpowiedzialności za wszystkie nasze uczynki. Ona powinna się stać dla nas uczelnią karności społecznej i zawodowej...”

„Uczmy się cenić swe prawa, ale nie usuwajmy się od obowiązków, bo wtedy dopiero będziemy rozumieli należycie godność swego powołania i innych nauczymy ją cenić”.

J) Pomoc materjalna.

Do czynności, obejmujących pomoc materjalną, należą w §-ie 2 następujące punkty: 14) pośrednictwo w wyszukiwaniu pracy dla uczestników, 15) posiadanie kasy oszczędnościowo-zapomogowo-pożyczkowej, 16) utworzenie schroniska stałego i czasowego... organizowanie pomocy lekarskiej oraz częściowo punkt 13) obrona praw nauczycielstwa.

St. N. P. realizowało tylko część tych postulatów. Nie tworzyło kasy, gdyż taka instytucja dla nauczycieli uzyskała legalizację już przed powstaniem Stowarzyszenia; również na dalszy plan odsunęło sprawę schroniska wobec tego, że dla nauczycielek schronienie istnieje oddawna, Kasa Nauczycielska gromadziła zapisy i fundusze na takie schronienie dla nauczycielstwa obu płci.

Przedewszystkiem Stowarzyszenie organizowało pośrednictwo pracy i pomoc bezpośrednią materjalną.

1. Pośrednictwo pracy. W pierwszym sprawozdaniu z działalności St. N. P. z końca r. 1905 i r. 1906, złożonem na Zgromadzeniu Ogólnem z dn. 7X 1906, znajdujemy wzmiankę o zorganizowaniu „Wydziału Rekomendacji Pracy”, którego kierownictwo objął jeden z członków Zarządu (Ręk. prot. Zgrom. Ogóln. str. 55). Zadaniem tego Wydziału było właśnie pośrednictwo pomiędzy osobami, poszukującymi nauczycieli, a nauczycielstwem. Wszelką myśl polecenia usunięto odrazu z Wydziału. Z jednej strony zbierane były oferty co do posad, z drugiej adresy i kwalifikacje naukowe nauczycielstwa i wzajemnie powiadamiano o tem osoby zainteresowane, starając się jednocześnie wskazać źródła informacji o danym nauczycielu czy nauczycielce, podane Biuru przez nich samych (Rękop. prot. Zgrom. Ogóln. str. 133 w sprawozdaniu za rok 1907).

Praktyka wskazała, że Wydział ten okazał się bardzo pożytecznym szczególnie dla prowincji, albowiem w Warszawie załatwiano te sprawy najczęściej bezpośrednio, mając ułatwione zebranie potrzebnych informacji (Tablica XVII, lata: 1908 do 1917, 1918).

Tablica XVII (str. 76) podaje nam liczby osób zaangażowanych wśród nauczycielstwa w latach 1907—1918 włącznie za pośrednictwem *Biura Pośrednictwa*, gdyż tak następnie przemianowano Wydział Rekomendacji. Przeciętnie wypadło, że ofiarowano posad 239 rocznie,

TABLICA XVII. Liczba posad nauczycielskich w Biurze

Rok	Szkoły średnie posad		W szk. element. posad		W domach pryw. posad		O g ó ł e m		0/0 obsa- dzonych
	zgło- szono	obsa- dzono	zgło- szono	obsa- dzono	zgło- szono	obsa- dzono	zgło- szono	obsa- dzono	
1907	?	34	?	?	?	14	178	48	27
1908	w. ¹⁾ 4 pr. ²⁾ 50	4 25	5	3	3	1	62	33	53
1909	41	24	7	3	8	3	56	30	54
1910	53	16	9	1	10	2	72	19	26
1911	?	?	?	?	?	?	57	35	61
1912	46	18	5	—	20	3	71	21	30
1913	72	53	23	11	24	8	119	72	60
1914	75	45	23	11	214	69	312	125	40
1915	74	62	30	7	151	51	255	120	47
1916	179	102	38	13	138	51	355	166	47
1917	w. 142 pr. 211	w. 93 pr. 102	w. 19 pr. 10	w. 5 pr. 9	w. 65 pr. 70	w. 43 pr. 17	w. 226 pr. 291	w. 141 pr. 128	62 44
1918	w. 173 pr. 426	132 194	—	—	74 142	52 29	247 568	184 223	74 39
							2859	1345	47
						rocznie	239	111	

1) w. — oznacza w Warszawie.

2) pr. — oznacza na prowincji.

Pośrednictwa St. N. P. w latach 1907 do 1918 włącznie

Obsadzonych posad otrzymali		Obsadzone przez człon- ków posady stanowią %	Źródła podanych wiadomości	Dochód uzyska- ny
człon- kowie St. P. N.	nie człon- kowie			
?	?	?	Rękopiś. prot. zgromadzeń ogólnych str. 133.	?
?	?	?	Rękopiś. protokoły ogólnych zgroma- dzeń str. 178.	?
?	?	?	Rękop. protok. ogólnych zgromadzeń str. 236.	250 rb.
?	?	?	„Wychow. w d. i szk.“ r. 1911 t. I. str. 315.	?
?	?	?	„Wychow. w d. i szk.“ r. 1912 t. I. str. 238.	?
?	?	?	„Wychow. w d. i szk.“ r. 1913 str. 265.	?
?	?	?	„Wychow. w d. i szk.“ r. 1914 t. I. str. 273.	?
?	?	?	„Wychow. w d. i szk.“ r. 1915 t. I. str. 607.	?
?	?	?	„Wychow. w d. i szk.“ r. 1916 t. I. str. 1104.	?
50	116	30%	Rękop. protok. zgromadzeń ogólnych str. 762.	1167 rb.
96	173	35%	Rękop. sprawozd. p. M. Trojanowskiej za r. 1917 w księdze protok. Nr. 2 ogóln. zgromadz.	7300 mk.
140	267	34%	Rękop. sprawozd. p. M. Trojanowskiej za r. 1918 w księdze protok. Nr. 2 ogóln. zgrom.	8000 mk.

a obsadzano po 111, niecałe więc 50% (prawie 47%). Stosunkowo nieznaczny odsetek zapotrzebowań zaspokojonych tłumaczy się tem, że główna liczba zapotrzebowań dotyczyła szkół, a szczególnie szkół średnich, które żądały specjalistów do pewnych przedmiotów i niezawsze znajdowano odpowiednie zgłoszenia wśród nauczycielstwa. Łatwiej było zaspokajać potrzeby nauczycieli na poziomie niższym, mogących uczyć wszystkich przedmiotów.

Biuro pośredniczyło w poszukiwaniu pracy nietylko dla członków ale i dla nie należących do Stowarzyszenia. Z Tablicy XVII (str 76/7) w latach ostatnich (1916, 17 i 18) widać, że zaledwie $\frac{1}{3}$ (średnio) posad obejmowali stowarzyszeni, a $\frac{2}{3}$ nieczłonkowie Stowarzyszenia. Nie mogąc zrzekać się pośredniczenia dla nienależących do St. N. P., Zarząd musiał jednak oznaczyć inne normy opłat za pośrednictwo dla tych 2 grup nauczycielstwa. A opłaty wogóle trzeba było pobierać ze względu na koszty korespondencji i przy zwiększonym ruchu na koszty uposażenia specjalnie oddanej temu działowi pracy osobie. Mając zaś pewne dochody, Biuro mogło zasilać fundusze za-móg, jak to miało miejsce w czasie wojny.

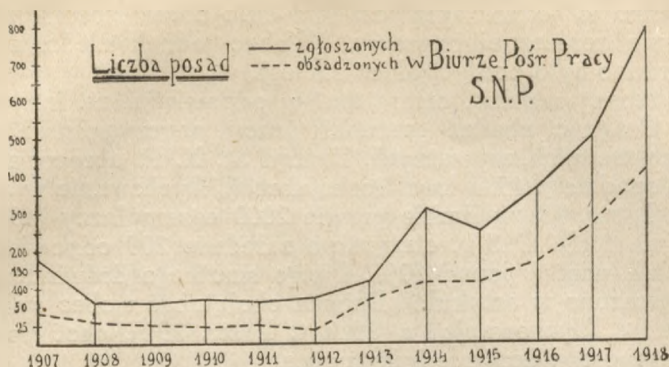
W r. 1915 Zarząd postanowił („Wych. w domu i szk.” r. 1916 t. I, str. 1105): 1) prowadzić Biuro przy udziale Komitetu Opieki, 2) oddać od 1/I 1916 r. Biuro pod fachowy kierunek p. M. Trojanowskiej, 3) ustanowić nowe normy opłat, a mianowicie: członkowie pracownicy i pracodawcy płacili 1% od rocznej pensji, nieczłonkowie pracownicy 2%, pracodawcy 3% rocznej pensji i nieczłonkowie opłacali 40 gr. wpisowego.

Rozważając Tablicę XVII, musimy stwierdzić jeszcze jeden fakt. Do wybuchu wojny, a więc w latach 1907 — 1913 włącznie daleko więcej było zgłoszeń i miejsc obsadzonych w szkołach, niż w domach prywatnych (192 miejsca obsadzono w szkołach, a 31 w domach prywatnych t. j. około 13%), a od r. 1914 stosunek ten uległ dużej zmianie (775 miejsc obsadzono w szkołach, a 312 w domach prywatnych, a więc 30%). Przed wojną prawie 6 razy więcej miejsc obsadzono w szkołach, niż w domach prywatnych, a w latach 1914 — 1918 włącznie tylko $2\frac{1}{2}$ raza więcej obsadzono miejsc w szkołach, niż w domach prywatnych.

Utrudnione warunki komunikacji, obawa wysyłania dzieci z domu do szkół w miastach sprawiły, że organizowano naukę w domu i stąd wynikło zapotrzebowanie większe na tę grupę nauczycieli.

Zwiększenie zaś znaczne wogóle popytu i podaży w szkolnictwie będzie można zrozumieć, gdy sobie przypomnimy, ile to rodzin, a więc i nauczycieli, podcinała wojna od miejsc stałego ich zamieszkania, a następnie zjawisko to można wytłumaczyć napływem nowych sił nauczycielskich, przybywających z Rosji.

Wykres 5-ty daje nam właśnie obraz raptownego zapotrzebowania od początku wojny i łagodniejszego, ale stale rosnącego zaspokajania tych potrzeb w tym samym okresie czasu.

Wykres V.

2. *Ulgi w opłacie wpisów.* Do Stowarzyszenia należeli również nauczyciele szkół elementarnych. W szkołach średnich prywatnych korzystały z ulg w opłacie wpisów dzieci nauczycieli szkół średnich. Stowarzyszenie uważało, że trzeba te ulgi rozciągnąć i na działkę nauczycielstwa szkół elementarnych. Wobec tego Zarząd za pośrednictwem bardzo czynnych swych członków (ks. M. Szkopowskiego i K. Tosio) zajął się tą sprawą i zdołał np. w r. 1907 uzyskać częściowe lub całkowite ulgi dla 27 dzieci nauczycielstwa szkół elementarnych, a prócz tego zorganizował przedstawienie teatralne i składki dobrowolne wśród nauczycieli szkół elementarnych na opłacenie reszty, dla której nie można było uzyskać ulg potrzebnych.

Jednak bardzo prędko druga część pomocy okazała się w życiu niepraktyczną i Zarząd w r. 1908 zaniechał zbierania funduszy na opłacanie wpisów a tylko w dalszym ciągu czynił starania w szkołach o ulgi wpisowe dla dzieci nauczycieli szkół elementarnych („Wychowanie” r. 1909 t. I, str. 200).

3. *Ankiety w sprawie bytu materialnego.* Pragnąc zdać sobie sprawę z położenia materialnego nauczycielstwa, Zarząd podjął starania o zebranie co do tego danych. Zaczął od kwestjonariusza w sprawie honorowania pracy nauczycielek w szkołach żeńskich, gdyż co do tego miał dość poważne narzekania osób zainteresowanych.

W „Szkoła Polskiej” z r. 1907 (Nr. 6 str. 256) Zarząd ogłosił kwestjonariusz o stopie płac, na który miały odpowiedzieć tak nauczycielki jak i przełożone szkół żeńskich.

W dalszych numerach organu „Szkoła Polska” (Nr. 11 str. 431 i Nr. 12, 13 str. 487) znajdujemy sprawozdanie z odpowiedzi. Niestety, były one bardzo nieliczne: na 50 egzemplarzy rozesłanych do przełożonych otrzymano 8 odpowiedzi, na 540 egzemplarzy rozesłanych do nauczycielek otrzymano 115 odpowiedzi, t. j. w pierwszym wypadku 16%, w drugim — 21%.

Pomimo to jednak sprawozdanie dało obraz stosunków, domagających się koniecznej naprawy. Wobec jednak niedostateczności danych, trudno było podjąć jakieś zabiegi.

Nie lepszy rezultat otrzymano w odpowiedzi na inny kwestjonariusz. Pragnąc zbadać warunki pracy nauczycielstwa naszego w szkołach średnich prywatnych, Zarząd St. N. P. opracował i rozesłał w listopadzie r. 1912 kwestjonariusze („Wychowanie w d. i szk.” r. 1913 t. I, str. 93) w liczbie prawie 2000 egzemplarzy (1978 egz.). Ale do dnia 1.III 1913 r. otrzymano zaledwie 209 odpowiedzi (?!), t. j. niewiele więcej ponad 10%. I tego smutnego doświadczenia rezultaty ogłoszono w artykule „Dziwna obojętność wobec cyfr bardzo ciekawych” („Wychowanie” r. 1913 t. I, str. 291), choć poważnych wniosków wyprowadzać nie było można.

4. *Przezorność.* Starania o gromadzenie wiadomości co do warunków uposażenia nauczycielstwa szkół prywatnych nie przeszkadzały Zarządowi szukać dróg naprawy w innych kierunkach.

Już w roku 1910 zapoczątkowano aktualną sprawę na posiedzeniu Sekcji Połączonych, a mianowicie „zabezpieczenie bytu nauczycielstwa”.

Na 1-em posiedzeniu w tej sprawie, które się odbyło w dn. 14/I 1911 r., uchwalono:

a) upoważnić przełożonych do potrącania na rzecz Funduszu Przezorności 6% z pensyj miesięcznych tych nauczycieli i nauczycielek, którzy i które podpisami wyrażą na to swą zgodę na zebraniu (z liczby 60 osób podpisało się 50),

b) fundusz zebrany tymczasowo składa się w Kasie Nauczycielskiej, jako depozyt,

c) dalsze decyzje co do umieszczania Funduszy Przezorności odłożyć do czasu, gdy Komitet Kasy ułoży warunki lokaty („Wychowanie” r. 1911 t. I, str. 204).

Drugie posiedzenie odbyło się w dn. 2/VI 1911 r. i na niem stwierdzono, że nauczyciele zaczynają w różnych szkołach gromadzić Fundusz Przezorności, a p. W. Górski przedstawił projekt zabezpieczenia, który wprowadza od początku r. 1911/12.

To też Zarząd Stowarzyszenia na posiedzeniu w dn. 9/VI 1911 r. postanowił zwrócić się z gorącym wezwaniem:

1) do nauczycielstwa polskiego o składanie 6% od swych pensyj na Fundusz Przezorności,

2) do przełożonych oraz do Rad Opiekuńskich szkół polskich i ich właścicieli, by przy układaniu budżetu w miarę możliwości zaczęli uwzględniać potrzebę powiększenia ze swej strony Funduszu Przezorności swych współpracowników, wreszcie dołączono do wezwania projekt p. W. Górskiego, który poniżej podajemy („Wychowanie” r. 1911 t. II, str. 72):

- a) nauczyciele składają 6% swej pensji,
- b) przełożeni minimalnie 1% od opłat wpisowych, napływających co pół roku,
- c) rodzice przez podniesienie wpisów o 2%, przyczem odsetki z punktów b i c wyniosą niewyżej 6%.

Myślą p. W. Górskiego było zdobyć jeszcze inne środki, by podnieść ogółem odsetki do 18%, przy tej bowiem normie Fundusz Przeworności po 30 latach dałby rentę w wysokości przeciętnej pensji miesięcznej danego nauczyciela.

Z początkiem następnego roku szkolnego, a więc we wrześniu r. 1911/12 Zarząd rozesłał do szkół zapytania o rezultaty odezw („Wychowanie” r. 1911 t. II, str. 290).

Przy tej właśnie sposobności pozwalały sobie przytoczyć ustęp z artykułu „Kierownik Szkoły”, drukowanego w tymże czasie w „Wychowaniu” (r. 1911 t. II, str. 303):

„Środki zdobyte (na szkołę) nie mogą i nie powinny być tajemnicą, tajemniczość ich bowiem daje oręż w ręce tych ludzi, którzy wypatrują najciemniejsze strony naszych instytucyj i mogą nazywać je przedsiębiorstwami handlowemi, a kierowników przedsiębiorcami”..

Z zebranych odpowiedzi na wezwanie okazało się, że:

- a) 5 szkół ma Kasy Przeworności,
- b) 2 szkoły zorganizowały je z inicjatywy Zarządu,
- c) 3 szkoły zainicjowały w Radach Opiekuńczych,
- d) w 4-ch szkołach około 30 osób z personelu nauczycielskiego zbiera Fundusz Przeworności (patrz „Wychowanie” r. 1912 t. I, str. 238).

Rezultaty bardzo słabe, ale co ciekawsze, że bardzo często nauczycielstwo objawiało niechęć do gromadzenia funduszu tak niezbędnego. To też w tych szkołach przedewszystkiem tworzyły się Kasy Przeworności, gdzie kierownictwo wzięło sprawę w swe ręce i cichy przymus stosowało, potracając z pensji odsetki.

5. Ustępstwa: na kupnie produktów; przy przejazdach i paszportach. Poza tem Zarząd Stowarzyszenia wyjednywał w rozmaitych firmach ustępstwa na kupnie produktów przez członków St. N. P. Wszystkie poważniejsze firmy księgarskie dawały conajmniej 10%. Na kupnie węgla, herbaty i t. p. produktów członkowie mieli również ustępstwa, wreszcie osiągnięto znaczne rabaty na biletach do łaźni centralnej (35%) i na biletach sezonowych na kolejach dojazdowych, a w biurze paszportowem Zarząd St. N. P. uzyskał dla swych członków ulgi paszportowe w r. 1915.

6. Normowanie spraw finansowych w szkołach. Z chwilą wybuchu wojny stosunki materialne i szkół prywatnych i nauczycielstwa zmieniły się tak dalece, że Zarząd St. N. P. czuł się zmuszonym znaczną część swych wysiłków zwrócić ku obronie bytu tych czynników.

1) Utworzono *Komisję Finansową* złożoną z pp. Dąbrowskiego K., Hewelkówny Pauliny, Juraszyńskiego Jana, Kostro K., Stypińskiego Józefa, Ślósarskiej Zofji i Walickiej An. i polecono jej opracować projekt, normujący płace personelu nauczycielskiego w roku 1914/15 w polskich szkołach średnich („Wychowanie” r. 1915 t. I, str. 619 p. 7).

Projekt Komisji został przyjęty na posiedzeniu w dn. 17 sierpnia r. 1914, w którym uczestniczyli przełożeni, przełożone i nauczycielstwo. Dotyczy on gospodarki finansowej w szkołach, które zmuszone były zmienić dotychczasowe warunki płacy i ogłoszono go w organie St. N. P. („Wychowanie” r. 1914 t. II, str. 546 p. III). Wobec przedłużających się wypadków wojennych w dn. 10.IV r. 1915 po zebraniu Połączonych Sekcyj wznowiono z pewnymi zmianami wskazówki co do umów na r. 1915/16 i ogłoszono je („Wychowanie” r. 1915 t. I, str. 722, p. 20/21).

2) Do regulowania spraw nauczania, w domach prywatnych (np. w kompletach) powołano również osobną *delegację*, w której skład weszli pp.: K. Kostro, C. Niewiadomska i H. Szalayowa oraz p. Grz. Zawadzki po ustąpieniu p. K. Kostry („Wychowanie” r. 1915 t. I, str. 619 p. 8). Delegacja również ogłosiła warunki pracy i płacy, obowiązujące obie strony w nauczaniu domowym, a także pośredniczyła w realizowaniu ich. („Wychowanie” r. 1914 t. II, str. 547 ostatni ustęp i str. 548).

7. *Komitet Opieki i Pomocy* 3. Wreszcie utworzono *Komitet Opieki nad Pozbawionymi pracy nauczycielami (lkami)*. (Wychowanie r. 1915, t. I, str. 620).

Komitet Opieki rozpoczął bardzo energiczną działalność:

1) Wprowadził w czyn uchwałę z dn. 3 września r. 1914, dotyczącą dobrowolnego opodatkowania się w stosunku conajmniej 1% od pensji miesięcznej. Wrześniowa składka dobrowolna, gdyż jeszcze normy nie były na początku roku szkolnego ustalone, dała rb. 775.28, czem nauczycielstwo dobitnie zmanifestowało poczucie potrzeby samopomocy koleżeńskiej, utrzymując ją stale w ciągu długich lat 5-ciu.

2) Komitet przejął prace Biura Pośrednictwa Pracy.

3) Zorganizował rozdawnictwo bezpłatnych, jednak zwrotnych, bonów na obiady.

4) Zajął się rozmieszczeniem bezdomnych nauczycieli.

Komitet zwrócił się z prośbą do nauczycielstwa, przełożonych szkół żeńskich, posiadających pensjonaty, jak również do właścicieli domów i uzyskał 36 pomieszczeń, w których 32 osoby przemieszkały ogółem 457 dni. Skierował również osób kilkanaście do domów obywatelskich po wsiach.

Prócz tego Komitet umieszczał osoby potrzebujące mieszkania w Schronieniu dla nauczycielek i w Gospodzie Tow. Ochrony Kobiet, ponosząc koszt utrzymania.

5) Komitet udzielał zapomóg pieniężnych zwrotnych terminowych i bezterminowych, a bezzwrotnych nieudzielał. („Wychowanie“ t. II r. 1914, str. 549—552).

Komitet również był stale w kontakcie z Komitetem Obywatelskim m. st. Warszawy, z Warszawskim Towarzystwem Dobroczynności w celu sprawiedliwszego podziału zapomóg.

Listę osób pracujących w tym Komitecie pod przewodnictwem p. J. Sikorskiej podaje osobna Tablica XVIII z zaznaczeniem terminów ich pracy.

TABLICA XVIII.

Lista członków Komitetu Opieki nad pozbawionymi pracy nauczycielami-lkami w latach 1914—1918 włącznie

Z	Nazwisko, imię i lata pracy	Z	Nazwisko, imię i lata pracy
1	Antosiewicz Wacław 1914	12	Morawski Kaz. 1914
2	Anders-Puhaczewska J. 1917, 18	13	Nowiński 1914, 15
3	Biernacki Wacław 1915, 16 do IV.	14	Ostromęcka J. 1916
4	Francikowski Fr. 1916, 17, 18	15	Pieczynis Sylwester od IV. 1916
5	Iwazkiewiczowa Zofja 1914, 15, 16 do IV.	16	Reuttówna Jadw. 1914, 15
6	Iżycka-Herman,) 1915	17	Rychterówna 14, 15, 16
7	Karczewska Zofja 1914, 16, 17, 18	18	Sikorska Jadwiga ²⁾ 1914, 15, 16, 17, 18
8	Kopczewski Wład. 1917, 18	19	Skrobońska Stef.,) 1915
9	Kostro,) 1915	20	Szteinbokówna Em. 1914, 15
10	Koziara 1914	21	Ślósarska Zofja 1915, 16, 17, 18
11	Łempicka J. 1914, 15, 16, 17, 18	22	Trojanowska M. 1915

W Tablicy XIX (str. 84/85) zobrazowana jest cała działalność Komitetu. Widać, że Stowarzyszenie racjonalnie od razu sprawę stawiało, zaczęło bowiem gromadzenie funduszków od nauczycielstwa, a jakkolwiek zasiłki napływały od innych instytucyj (Komitet Obywatelski m. st. Warszawy, Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności, a nawet osoby postronne), to jednak przeważną część funduszków zebrano od nauczycielstwa, bo w ciągu 3 lat pierwszych (1914, 15, 16) tą drogą osiągnięto prawie 54% ogólnej sumy wpływów, a jeśli dołączymy zwroty, pochodzące też od nauczycielstwa, a dochodzące niemał 10%, to wypadnie prawie 64% (ściśle 63,7%), a reszta t. j. 36% (ściśle 36,3%) wpłynęło z innych źródeł.

W 2 ostatnich latach po przejściu na walutę markową (1917 i 1918) jeszcze większy jest udział nauczycielstwa w akcji samopomocy, albowiem wynosi 75,4% a łącznie ze zwrotami (11,2%) daje 86,6% gdy z innych źródeł wpłynęło 13,4%.

¹⁾ Pracowały zastępczo w czasie wakacyj.

²⁾ Przewodniczącą

TABLICA XIX. Zestawienie sprawozdań rachunkowych Komii
za lata od 1914

Lata i rodzaj waluty	D O C H O D Y					W Y	
	Składki nauczycielstwa	Ofiary komitetów, towarzystw i osób postr.	Przeniesiono z innych komitetów St. N. P.	Zwroty i dochody nadzwyczaj.	Ogółem wpłynęło	Pożyczki	Zapomogi
1914	2351,35	1401,—	—	106,51	3858,86	1639,—	—
1915	4855,38	4301,90	446,33	944,27	10547,88	9528,50	—
1916	3383,94	68,87	900,—	883,94	5236,75	2724,55	785,—
Razem							
Rb.	10590,67	5771,77	1346,33	1934,72	19643,49	13892,05	785,—
%	53,9%	29,3%	7,0%	9,8%	100%	72,3%	4,2%
1917	6047,04	900,45	929,53 ¹⁾	1246,04	9123,03	4463,58	3446,68
1918	6366,—	384,—	—	576,—	7326,—	2552,—	4240,—
Razem							
Mk.	12413,04	1284,45	929,53	1822,04	16449,03	7015,58	7686,68
%	75,4%	7,8%	5,6%	11,2%	100%	45,3%	49,6%

¹⁾ Saldo w dn. 31/XII. 1916 wykazane jest w sprawozdaniach 430,34 rb. ale są omyłki albo w druku albo w sumowaniu, a rękopisów nie mogliśmy znaleźć.

tetu Opieki nad pozbawionymi pracy nauczycielami(lkami)
do 1918 włącznie

D A T K I				Źródła wiadomości i Salda
Na obiady, cukier, herb.	Opłaty za schronisko	Inne	Ogółem wydano	
285.10	147.80	191.50	2263.05	„Wychowanie“ r. 1915 t. I. str. 620.
598.52	84.—	261.51	10472.53	„Wychowanie“ r. 1916 t. II. str. 58.
2909.30	—	59.70	6478.55	„Przegl. Pedag.“ r. 1917 str. 82.
3792.92	231.80	512.71	19214,13	1) Pozostałość rb. 429,36 = mk. 929,53 przeniesiono na rok 1917.
19.7%	1.2%	2.6%	100%	
—	—	162.20	8072.46	„Przegl. Pedag.“ r. 1918 str. 197.
—	—	615.—	7407.—	„Przegl. Pedag.“ r. 1919 str. 114.
—	—	777.20	15479.46	Saldo w dn. 31/XII. 1918 mk. 969,57 ²⁾
		5.1%	100%	

²⁾ W sprawozdaniach nie wskazane to saldo i dokąd przeniesione; prawdopodobnie przejęła Komisja, o której mowa w uchwale Zgromadzenia Ogólnego z dn. /III. 41919 r. Patrz dalej str. 86.

Nauczycielstwo złożyło w ciągu pierwszych trzech lat do Stowarzyszenia rb. 10590.67 a w latach 1917 i 1918 mk. 12413.04 na rzecz pomocy koleżeńskiej i z tego może być dumne.

Działalność Komitetu ulegała pewnej ewolucji i dlatego nawet zmienił swą nazwę: od r. 1918 nazywał się *Komitetem Pomocy przy St. N. P.* Powoli zaprzestał pośredniczyć w wyszukiwaniu mieszkań, w wydawaniu bonów na obiady oraz rozdawaniu cukru i herbaty, a wyłącznie udzielał zapomóg i pożyczek („Wychowanie” r. 1916 t. II, str. 58—60 oraz „Przeł. Ped.” r. 1918, str. 197).

Przy przyznawaniu pożyczek lub zapomóg Komitet kierował się następującymi zasadami:

a) pożyczki udzielano niewysokie, przeważnie niżej rb. 50,
b) pożyczki przyznawano osobom potrzebującym bez względu na to czy należały czy nie należały do Stowarzyszenia.

Tak np. w r. 1915 przyznano pożyczki do wysokości rb. 9528 50 205 osobom (przeciętnie po rb. 46,48), w tem 43 członkom, 162 nieczłonkom St. N. P. Członkowie więc stanowili 20%,

c) zapomogi uważano wszystkie za podlegające zwrotowi (patrz „Wychowanie” r. 1914 t. II, str. 551 ostatni ustęp).

Musiała być praca Komitetu celowa i bardzo na czasie, gdyż nawet po skończeniu wojny utrzymano jego egzystencję w zmienionych naturalnie ramach.

Na Zgromadzeniu Ogólnem z dnia 4/III r. 1919, które było dalszym ciągiem Zgromadzenia Ogólnego członków Stowarzyszenia N. P. z dn. 1/III r. 1919 uchwalono następujący wniosek:

„Komitet Pomocy przy St. N. P. należy utrzymać, zmieniając nieco jego zadania a mianowicie:

1) Komitet Pomocy ma na celu udzielanie w nagłych wypadkach doraźnej pomocy w formie zapomóg i pożyczek bezprocentowych nauczycielstwu czynnemu, zarówno członkom, jak nie członkom Stowarzyszenia.

2) Fundusze Komitetu tworzą się:

a) z dobrowolnego podatku płaconego od pensji miesięcznej przez nauczycielstwo szkół średnich i seminarjów w poszczególnych zakładach,

b) ze zwrotów pożyczek udzielonych przez Komitet od początku istnienia,

c) ze zwrotów pożyczek, udzielonych z funduszu Veveyskiego, przekazanego Komitetowi.

3) Funduszami zarządza Komisja powołana przez Zarząd St. N. P. („Przeł. Pedag.” r. 1919, str. 256, ustęp 3).

8. *Zasiłki jednorazowe.* Oprócz tej stałej pomocy, jaką zorganizował Komitet Opieki nad pozbawionymi pracy nauczycielami i nauczycielkami, Stowarzyszenie otrzymywało jednorazowe zasiłki do rozporządzenia swego wyłącznie lub wspólnie z innymi organizacjami.

Tak np. w początkach lipca r. 1915 Komitet Obywatelski m. st. Warszawy z funduszy tak zwanej „Kwesty majowej”, zorganizowa-

nej na wpisy dla dziatwy i młodzieży szkół polskich prywatnych przekazał rb. 33000 na pokrycie części nie opłaconych pensyj nauczycielskich do dyspozycji Stw. Naucz. Polsk. i Polsk. Zw. Naucz („Wychowanie” t. I r. 1916, str. 1116 p. 6).

Do Komisji ze strony St. N. P. weszli pp. Jarosław Chełmiński, Stanisław Dąbrowski, Eugenjusz Sopoćko, Zygmunt Stankiewicz, Józef Stypiński, Adam Szpadkowski, ze strony P. Zw. N. pp.: Rafał Kornilowicz, Ludwik Krzywicki, Elżbieta Łempicka, Stanisław Słoński, Rudolf Szerękowski i Kazimierz Wóycicki, a jako przedstawiciele Komisji Opieki nad młodzieżą szkolną przy Komitecie Obywatelskim m. st. Warszawy brali udział czynny pp.: Kacper Tosio i Jan Zydler.

Ponieważ zgłoszona zgodnie z warunkami postawionemi przez Komisję kwota niedopłaconych pensyj nauczycielskich za rok szk. 1915/16 wyniosła rb. 88866.47, a do rozporządzenia Komisja miała rb. 33000, przeto należności mogły być w $\frac{1}{3}$ zaspokojone (ściśle za 1 rb wypadło 35 kop.) i szkoły, które otrzymały z tego podziału pewne sumy do wypłaty części należnych pensyj nauczycielskich, o takie same sumy winny były zmniejszyć należność od dzieci za wpisy szkolne. (Rękopis. sprawozd. znajdujące się w protokołach Ogólnych Zebrań St. N. P. na str. 637—640). Drukiem tego sprawozdania nie ogłoszono.

W październiku tegoż r. 1915 przesłana została Stowarzyszeniu suma rb. 10593 przez Szwajcarski Generalny Komitet Pomocy w Vevey dla ofiar wojny w Polsce do dyspozycji i na ręce p. Pawła Sosnowskiego dla nauczycieli Polaków. Otrzymałą sumę postanowiono przeznaczyć na bezprocentowe pożyczki dla poszczególnych nauczycieli w Warszawie i na prowincji niezależnie od tego, czy są członkami Stowarzyszenia czy doń nie należą („Wychowanie” r. 1915 t. II, str. 918, p. 40, 41, 42).

Tablica XX daje sprawozdanie z podziału tej sumy.

TABLICA XX.

Sprawozdanie Komisji Rozdzielczej funduszu z Vevey

„Przegl. Pedagogiczny” r. 1917 str. 83.

Suma przekazana z Vevey	rb. 10593.—		
„/o z Banku	„ 90.77		10683.77
Zwroty pożyczek	119.—		
„ „	54.—		173.—
		Ogółem wpływy	10856.77
Pożyczek wydano na	9665.—	rb. (172 osobom)	
Przekazano Komit. Opieki	900.—	„	
Mater. piśmien.	7.37	„	
		Ogółem wydatki	10572.37
		Saldo w dn. 2/II 1917 r.	284.40
Z liczby 172 osób 34	należało do szk. średn.	czyli 20%	
95	„ „ „ element.	„ 55%	
43	„ „ „ naucz. prywatn.	„ 25%	

Do Komisji Rozdzielczej tego funduszu powołano pp.: W. Bierackiego, Konst. Dąbrowskiego, P. Sosnowskiego, T. Świętochowskiego, jako przewodniczącego i Grz. Zawadzkiego po ustąpieniu p. Dąbrowskiego.

Komisja przyjęła zasady rozdziału następujące:

- a) pożyczki są terminowe, spłacane zaraz w ratach miesięcznych lub po wojnie w oznaczonych terminach,
- b) pożyczki bezterminowe spłacane są w miarę możliwości według uznania dłużników.

Poza tem Komisja uchwaliła, że decyzję co do ostatecznego przeznaczenia zwróconych z tego funduszu pożyczek poweźmie po wojnie Zgromadzenie Ogólne Stowarzyszenia Nauczycielsstwa Polskiego („Wychowanie“ r. 1916 t. I, str. 1116 p. 7) ¹⁾.

Wreszcie w r. 1919 Zarząd upoważnił członka swego J. Chełmińskiego do rozdziału funduszu rb. 18275 przesłanego z Moskwy, jako zaspokojenie niedopłaconych pensyj nauczycielskich („Prz. Ped.“ r. 1919, str. 453).

9. *Apro wizacja.* Zarząd St. N. P. rozwijał pomoc jeszcze w innym kierunku. Wobec niesłychanych trudności w zdobywaniu produktów pierwszej potrzeby szczególnie w czasie okupacji niemieckiej Zarząd St. N. P. pomagał Komitetowi Kasy Nauczycielskiej w organizowaniu sklepu do sprzedaży produktów codziennych potrzeb („Wychowanie“ r. 1916, t. I, str. 1118, p. 12), a z chwilą utworzenia się Kooperatywy Stowarzyszeń Warszawskich, Zarząd zapisał St. N. P. na członka, aby w zamian za 5-cio rubl. wkłady dać możliwość stowarzyszonym nabywania różnych produktów.

Z czasem (w r. 1917 we wrześniu) powołano do życia specjalną *Komisję do spraw apro wizacji*, która działała w ścisłym porozumieniu z Kasą Nauczycielską. Do Komisji tej weszli pp. Jacobi, Łempicka, Radliński, Waliszewski, a od Zarządu St. N. P. delegowany był p. Jerzy Gadomski („Przeł. Pedag.“ r. 1917, str. 445). Miała ona na celu wyjednywanie u władz dla członków Stowarzyszenia dogodniejszych warunków apro wizacji, np. starania o węgiel, drzewo, cukier, kartki chlebowe, zwiększenie norm elektryczności, ulgi tramwajowe („Przeł. Pedag.“ r. 1918, str. 185), a z Urzędu Zaopatrywania m. st. Warszawy kartki na obuwie, zelówki („Przeł. Ped.“ r. 1919, str. 106), w r. 1919 zaś sukno i płótna z towarów amerykańskich, wyjednane przez pp. Gałęckiego i Dentera za sumę 17.000 mk.

Pomimo tak różnorodnych zabiegów położenie nauczycielstwa było wciąż niesłychanie ciężkie. Zarząd do wykonywania niektórych czynności powoływał specjalne Komisje. Tak już 18 czerwca r. 1917 na zebraniu Sekcyj Połączonych wybrano *Komisję do poprawy bytu materialnego nauczycielstwa*. W skład jej weszli pp.: Adamczewski,

¹⁾ Decyzja co do tego powzięta była na Zgromadzeniu Ogólnem St. N. P. z dnia 4.III 1919 r. (patrz str. 86 tego rękopisu, lit. c), t. j. przekazano Komitetowi Pomocy przy St. N. P.

Gutkowski Tad., Szulc, W. Wóycicki i Zapolski; po wakacjach w Komisji tej czynni byli tylko pp. Szulc i Zawadzki Grz., który wszedł z grona zastępców. Za pośrednictwem tej Komisji Zarząd orzekł, że pensje nauczycielstwa winny być wypłacane w markach („Przeł. Ped.” r. 1918, str. 185, ustęp 5).

Z dniem 1 października r. 1917 całe szkolnictwo polskie zostało nareszcie objęte przez władze polskie; to też na najbliższem posiedzeniu Zarządu w dn. 9.X 1917 r. przy rozważaniu dalszych prac Stowarzyszenia ustalono następujące zasady: „Wobec zmiany warunków politycznych Stowarzyszenie stanie się instytucją nauczycielską i, jako takie, będzie musiało obok dotychczasowych spraw zająć się obroną spraw zawodowych...” („Przeł. Ped.” r. 1918, str. 180). To zaakcentowanie spraw zawodowych nie może świadczyć o braku uwzględniania ich w dotychczasowej działalności, gdyż temu przeczą fakty podane wyżej, natomiast jest ono dowodem tak ciężkiego położenia materialnego nauczycielstwa, iż wszelkie podejmowane zabiegi były niewystarczające.

Taki stan rzeczy skłonił Zarząd do podjęcia kroków bardziej demonstracyjnych i uświadamiających ogół społeczeństwa o położeniu nauczycielstwa. W połowie listopada r. 1917 poruszono sprawę zwołania delegatów Rad Pedagogicznych dla omówienia poprawy bytu materialnego nauczycielstwa i akcji w tym kierunku.

19. *Memorjały do Min. W. R. i O. P. w sprawie krytycznego położenia nauczycielstwa.*

Nim jednak Zarząd St. N. P. ustalił termin projektowanego zgromadzenia, odbył się wiec nauczycielstwa, zwołany na dzień 25 listopada r. 1917 z inicjatywy stowarzyszonych wprawdzie, ale niezależnie od Zarządu. Delegacja wiecu zaprosiła do współdziałania Stowarzyszenie i wspólnie przedstawiła Ministerstwu W. R. i O. P. memoriał pod datą 14.XII r. 1917 („Przeł. Ped.”, r. 1918, str. 59 — 61), domagając się:

- a) dodatkowego wynagrodzenia doraźnego,
- b) unormowania zasadniczego płac za rok 1917/18.

Niezależnie od powyższej akcji Zarząd Stowarzyszenia zwołał zebranie przełożonych szkół i delegatów Rad Pedagogicznych w dn. 15.XII r. 1917. Zebranie stanęło na tem stanowisku, iż do czasu utworzenia szkół państwowych, szkoły prywatne należy uważać za instytucje zastępcze w kraju i Państwo powinno się zatroszczyć o byt nauczycielstwa tych szkół.

Złożono memoriał Ministerstwu W. R. i O. P., w którym przedstawiono konieczność przyjscia nauczycielstwu z doraźną pomocą i zajęcia się jego sprawami na przyszłość. Jednocześnie uznano, iż państwowy dodatek drożyzniany powinienby wynosić przynajmniej 50% pensyj obecnych rocznych. („Przeł. Ped.”, r. 1918, str. 62).

Memoriał ogłoszono w „Przeł. Ped.” z r. 1918, str. 119 i 120.

Od dnia 15 grudnia, t. j. od pierwszego zebrania *delegatów Rad Pedagogicznych* akcja w sprawie poprawienia bytu materialnego i unormowania płac nauczycielskich przeszła do zorganizowanych

w ten sposób Rad Pedagogicznych oraz wybranej przez nie Delegacji („Przeł. Ped.” r. 1918, str. 186).

Jako wynik zjednoczonych starań nauczycielstwa Ministerstwo W. R. i O. P. przyznało fundusz w wysokości 600.000 Mk. na zasiłek drożyzniany dla nauczycieli szkół średnich; do rozdziału jego powołano Komisję, w skład której weszło: 2 delegatów St. N. P., 2 delegatów Rad Pedagogicznych Szkół Średnich, 1 delegat Kasy Nauczycielskiej, 1 delegat Zrzeszenia Nauczycieli Żydowskich Szkół Średnich i 3-y osoby, mianowane przez Ministerstwo. Komisja rozesała przede wszystkim kwestjonariusz w celu wyjaśnienia położenia materialnego poszczególnych nauczycieli. („Przeł. Ped.”, r. 1918, str. 164).

11. Komisja Reemigracyjna. Do tych zajęć różnolitych przybyła nowa dziedzina pracy dla Stowarzyszenia. W r. 1918 zaczęła napływać fala nauczycielstwa, powracającego z Rosji. Wobec tego Zarząd w porozumieniu z delegatami nauczycielstwa, skupionego na przymusowym wygnaniu w Rosji i Zrzeszeniem Nauczycieli Szkół Elementarnych powołał specjalną *Komisję Reemigracyjną*, do której weszli członkowie Zarządu St. N. P., Komisji do spraw zawodowych, Komitetu Pomocy i 3-ch delegatów organizacji na emigracji. Komisja rozpoczęła swe czynności w końcu czerwca r. 1918.

W związku z tem zostało zorganizowane przy Stowarzyszeniu N. P. *Biuro Reemigracyjne Nauczycielskie*. Celem jego było zaopiekowanie się nauczycielstwem, powracającym z Rosji, a więc wyszukiwanie lokali i pośrednictwo w wyszukiwaniu pracy. Biuro otrzymało zasiłek ministerjalny w sumie 4.000 Mk.

Najtrudniejszą sprawą było rozlokowanie gromadnie napływających reemigrantów i dostarczenie im bezpłatnych lokali. Ale dzięki ofiarności Rady Głównej Opiekuńczej, Zrzeszenia i przychylności pp. Gagatnickiej, Gutkowskiego, Łempickiej, Rudzkiej, można było około 300 nauczycielom i nauczycielkom zapewnić bezpłatny lokal do chwili otrzymania posady lub wyjazdu z Warszawy. („Przeł. Ped.”, r. 1919, str. 105, ustęp 4). Zapisano się w biurze 386 osób nauczycielstwa szkół średnich i 540 nauczycielstwa szkół początkowych. Największą liczbę nauczycielstwa dała Moskwa. Przybyły stamtąd 2 specjalne pociągi nauczycielskie, prócz tego dwie partje nauczycielskie przyjechały z Piotrogradu, a z Kijowa osób kilkanaście.

Polska Macierz Szkolna dała na zapomogi Mk. 2.000, Komitet Pomocy przy St. N. P. Mk. 200, doraźnie zebrano w Zrzeszeniu N. Szk. Pocz. Mk. 294. Biuro było czynne przez lipiec, sierpień i wrzesień („Przeł. Ped.”, r. 1919, str. 115).

Na Zgromadzeniu Ogólnym z dn. 4.III r. 1919 (które było dalszym ciągiem Zebrania z dn. 1.III r. 1919) był uchwalony wniosek p. W. Antosiewicza: „Walne Zgromadzenie powierza Zarządowi stworzenie Komisji, celem opracowania umów nauczycielskich na rok 1919/20. Umowy te winny być wydrukowane i udostępnione do na-

bycia przed 15.IV r. 1919, w celu piśmiennego zawierania umów". („Przeł. Ped.", r. 1919, str. 256, ustęp 8 i 9).

Prawdopodobnie rezultatem tej uchwały były ogłoszone z datą 26.VI r. 1919 normy płac nauczycielstwa polskich szkół średnich na rok 1919/20, opracowane przez Delegację Rad Pedagogicznych Polskich Szkół Średnich, potwierdzone jednomyślnie przez Zarząd Stowarzyszenia N. P. i Związek Zawodowy Nauczycielstwa Polskich Szkół Średnich oraz przyjęte przez Związek Rad Opiekuńczych Społecznych Szkół Średnich w Polsce i Koła Pań i Panów Przełożonych. („Przeł. Ped.", r. 1919, str. 263 i 264).

12. Wnioski o pracy Zarządu w dziedzinie pomocy materialnej. Jakkolwiek na każdym niemal Walnem Zgromadzeniu członkowie narzekali na zbyt mało owocną pracę Zarządu szczególnie w kierunku naprawy bytu materialnego członków Stowarzyszenia, to jednak trzeba przyznać, że Zarząd zawsze i poważne wysiłki robił w tej dziedzinie, tylko jest ona najtrudniejsza do zaspokojenia.

I dlatego słuszne będzie, gdy przytoczę ustęp. dotyczący tej sprawy, ze sprawozdania za rok 1918 St. N. P. („Przeł. Ped.", r. 1919, str. 451, ustęp 3-i).

„Stałem zadaniem Zarządu było podejmowanie wysiłków w celu polepszenia bytu nauczycielstwa pod każdym względem; ścisłe porozumienie, jakie osiągnięto ze Związkiem i Delegacją spowodowało fakt, iż przedstawiciele, udający się do władz państwowych lub podpisujący odpowiednie memorjały, reprezentowali całe nauczycielstwo i przedstawiali zbiorową wolę, z którą musiano się liczyć. Z licznych starań należy wymienić: w marcu bytność u Ministra W. R. i O. P. pp. Kalinowskiego i Bojasińskiego (wraz z przedstawicielami Delegacji i Związku) w sprawie płac nauczycielskich; bytność u szefa Sekcji II, pp. Szczawińskiego i Zdrojewskiego (razem z przedstawicielami Delegacji i Związku) w sprawie płac i warunków pracy nauczycielstwa szkół państwowych; w maju memorjał do Sejmu (wspólnie z Delegacją i Związkiem) w sprawie dodatku drożyznianego oraz memorjał do Sekcji II (z Delegacją i Związkiem) w sprawie bytu szkół prywatnych; w lipcu współudział członka Zarządu, p. Zdrojewskiego w naradach Sejmowej Komisji Oświatowej w sprawach szkolnictwa średniego i bytu nauczycielstwa oraz memorjały do Komisji Skarbowo-Budżetowej Sejmu w sprawie dodatku drożyznianego; do szefa Sekcji II Min. W. R. i O. P. w sprawie poparcia starań o uwolnienie nauczycielstwa od podatku od gazu i elektryczności; do Magistratu m. Warszawy o ulgi tramwajowe; we wrześniu memorjał do Ministerstwa (ze Związkiem) w sprawie Kursów Dopełniających; w październiku memorjał do Ministerstwa (ze Związkiem i Delegacją) w sprawie dodatku drożyznianego na nowy rok szkolny; w grudniu memorjał do Sejmu i Komisji Oświatowej Sejmu w sprawie powiększenia pozycji budżetowych, obejmujących zasiłki dla szkół". („Przeł. Ped." r. 1919, str. 451 i 452).

Wszystkie te starania naogół odnosiły skutek, a w każdym razie świadczyły o solidarności nauczycielstwa w sprawach zawodowych.

Komisja 6-ciu. Ważnym krokiem naprzód było powołanie tak zwanej Komisji 6-ciu, w której brał udział z ramienia Zarządu St. N. P. p. Zdrojewski. Składała się ona z przedstawicieli Delegacji Rad Pedagogicznych, Stowarzyszenia, Związku, Kół Pań i Panów Przełożonych oraz Związku Rad Opiekuńczych, celem jej obrad było opracowanie warunków płac nauczycieli szkół prywatnych co pewien przeciąg czasu.

Komisja ta została przekształcona później na *Komisję Norm* i trwa do obecnej chwili już przy T. N. S. W.

K) Życie towarzyskie.

Statut Stowarzyszenia przewidywał jeszcze jedną dziedzinę współżycia koleżeńskie, która, jakkolwiek postawiona na planie ostatnim, ma jednak poważną rolę w sprawie zbliżenia i zżycia się członków tej samej organizacji, a nawet wpływa pośrednio na podniesienie życia kulturalnego.

Mówimy tu o p. 7 § 2 Ustawy, który zaleca „urządzenie zebrani towarzyskich, koncertów i t. p. dla członków, ich rodzin i zaproszonych osób; organizowanie w gronie uczestników chórów, orkiestr, grup gimnastycznych i sportowych”.

Zarząd nie lekcewał tej dziedziny współżycia, jak o tem świadczą coroczne sprawozdania z działalności St. N. P., w których zawsze choć kilka wierszy poświęcono omówieniu tych objawów życia towarzyskiego, jak również i to, że do Komisyj życia towarzyskiego (Załącznik IV na końcu książki) często wchodził bardzo poważni członkowie St. N. P. Ze sprawozdań tych przebija szczerą nutą świadomości, że element nauczycielski mało zdradzał nietylko zdolności w tym kierunku, ale co gorsza objawiał małe zainteresowanie pod tym względem.

Nie zważając na te trudności, Zarząd St. N. P. od samego początku istnienia korporacji miał sporo inicjatywy co do rozbudzania życia towarzyskiego i nigdy się nie uchylał od udziału w niem.

Już w r. 1907 zorganizowano chór pod kierunkiem prof. Marka Zawirskiego, w r. 1908 przybył kwartet smyczkowy. Po śmierci prof. M. Zawirskiego ta działalność przerwała się, aż dopiero w r. 1913 zorganizowano pod dyrekcją dyrektora W. Lachmana nowy chór mieszański, który przetrwał do wojny.

W zimowym półroczu stale organizowano t. zw. „czarne kawy” w dni świąteczne, t. j. zebrania towarzyskie poobiednie, do których ożywienia przyczynił się bardzo fakt nabycia fortepianu, w r. 1908,

dzięki energii ówczesnego gospodarza lokalu, p. Zygmunta Tyszki. Odbywały się też nierzadko zabawy taneczne, nawet bardzo ochocze, które stwierdzały, że i nauczycielstwo może i umie się bawić, gdy znajdzie odpowiednie warunki i atmosferę. Na wiosnę czasami organizowano wspólne wycieczki - majówki. Jednym słowem, współzycie towarzyskie zataczało coraz szersze kręgi i wytwarzało miłą, pogodną, a czasami ponętą atmosferę, wśród której zżywali się ludzie coraz lepiej i mocniej.

W miarę wzmagania się znaczenia Stowarzyszenia, zapraszano na rauty i zabawy członków innych organizacji, np. lekarzy, prawników, inżynierów, artystów i t. p. W ten sposób Stowarzyszenie przedstawiało być zamkniętą dla siebie jednostronną organizacją, lecz szukało kontaktu z innymi sferami inteligencji, podnosząc przez to poziom swej kultury towarzyskiej. Takie wielkie zebrania miały miejsce w latach 1911 i 1913, a napewno stawałyby się coraz częstsze ze względu na rolę dodatnią współzycia różnych sfer inteligencji. „Czarne kawy” były urozmaicane występami artystycznymi osób z grona nauczycielskiego lub zapraszanych z zewnątrz. Te rodzaje strawy artystycznej skłoniły Zarząd do rozszerzenia działalności w tym kierunku.

1. Produkcje artystyczne. Odczuwając doniosły wpływ wychowawczy produkcji artystycznych, Zarząd podjął inicjatywę w organizowaniu przedstawień teatralnych i koncertów odpowiednio zaprojektowanych. Dzięki energii członka Zarządu, ks. Marcina Szkopowskiego, a przy cennym udziale pp. St. Kozłowskiego i Wł. Rabskiego, powołano Komisję, która dobierała sztuki do wystawiania, a Zarząd teatrów zgodził się na znaczne ustępstwa dla przedstawień, które się odbywały zwykle co soboty w godzinach poobiednich. Frekwencja była bardzo duża. Organizacją koncertów zajęła się p. Sobolewska.

Codzienną rozrywką stowarzyszonych były szachy. Nęciły one stale kilka grup zranych partnerów oraz galerje widzów z niechęcią przyjmowanych, o ile głos zabierali. Projektowano nabycie bilardu, ale szczupłość pomieszczenia obok wysokiej ceny, stawały na przeszkodzie urzeczywistnieniu tego wniosku. Gra w karty, jakkolwiek kilkakrotnie wysuwana, nie znajdowała poparcia dla braku odpowiedniej atmosfery. Nie wytworzono też grup sportowych samodzielnych, tylko wyjednano pewne udogodnienia dla stowarzyszonych przy zapisywaniu się na członków Towarzystwa Wioślarskiego i korzystania z lekcji gimnastyki, wioślarstwa i pływania.

2. Lokal. Bardzo ważnym czynnikiem w rozwoju życia towarzyskiego, klubowego, nie mówiąc o innych rodzajach współpracy koleżeńskiej jest niezawodnie lokal korporacji. Zarząd St. N. P. miał w tym kierunku nietylko świadomość i odczucie, ale doświadczenie. To też, widząc braki tego, co jest, starał się o wy-

szukanie lokalu coraz odpowiedniejszego. Ze szczupłego lokalu Kasy Nauczycielskiej, gdzie Stowarzyszenie zrodziło się i stawiało pierwsze kroki (Aleje Jeruzolimskie obecnie Nr. 11), przenosi się na ulicę Zgoda Nr. 8, stamtąd w Aleje Jeruzolimskie róg Kruczej (obecnie Nr. 15), a następnie w Aleje Jeruzolimskie róg Poznańskiej, obecnie Nr. 41, wreszcie w czasie wojny na Bracką 18.

Nic dziwnego, że przy innych kłopotach starania o coraz odpowiednie lokale były wielką udręką. Wreszcie musiała się zrodzić i myśl i chęć podjęcia inicjatywy co do własnego lokalu. To też gdy z inicjatywy Stowarzyszenia N. P. zwołany został w Warszawie w styczniu r. 1917 pierwszy Zjazd Nauczycielstwa Szkół Średnich i po zamknięciu rachunków okazała się pewna nadwyżka wpływów nad wydatkami, postanowiono *rb. 200* zdeponować, *jako zapoczątkowanie funduszu na własną siedzibę St. N. P.* („Przeł. Pedag., r. 1917, str. 79, ustp 2).

3. *Inicjatywa budowy własnego domu.* Korzystając z takiej poważnej inicjatywy i uznając jej doniosłość, Zarząd St. N. P. przygotował na najbliższe Walne Zgromadzenie odpowiedni wniosek, który brzmiał jak następuje:

„Ponieważ Komitet, zarządzający pierwszy Zjazd Nauczycielstwa Szkół Średnich, przeznaczył pozostałe saldo *rb. 200* na Fundusz domu własnego Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego, — wobec tego Zarząd St. N. P. proponuje, aby Walne Zgromadzenie doroczne poparło tę inicjatywę przez:

1) złożenie niezwłocznie jednorazowych dobrowolnych składek na ten cel,

2) Wezwanie przyszłego Zarządu St. N. P. do usilnych starań nad powiększeniem tego Funduszu (Księga rękopiśm. protokółów Walnych Zgromadzeń, str. 793 i 794)“.

Walne Zgromadzenie najbliższe odbyło się w dniu 24.II r. 1917 i na drugim jego posiedzeniu, które miało miejsce w dn. 3.III r. 1917, przyjęto jednomyślnie ten wniosek („Przeł. Ped.“ r. 1917, str. 313, punkt VI). Żadnych jednak śladów dalszej akcji w tej sprawie nie znajdujemy ani w materiałach drukowanych, ani rękopiśmiennych, oprócz pozycji w bilansach St. N. P. na 1.I 1918 i na 1.I 1919 r — W II Kasie Nauczycielskiej na budowę domu własnego Mk. 683,85.

L) Komisje rewizyjne.

Na zakończenie stosunków wewnętrznych należy wspomnieć, że wszelkie sprawy rachunkowe St. N. P. podlegały władzy Komisji Rewizyjnej, którą obierano corocznie na Zgromadzeniach Ogólnych w składzie 3 osób. Tablica XX, daje nam spis rewidentów z zaznaczeniem lat ich mandatów.

TABLICA XXI.

Lista członków Komisji Rewizyjnych St. N. P.

Nr.	Nazwisko i imię	Lata mandatów	Liczba lat
1	Arlitewicz Ziemowit	1916, 17, 18, 19	4
2	Barchwic Cezary	1908, 09, 10	3
3	Białowiejski Maksymiljan	1906, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14	9
4	Gorjaczkowski Włodzimierz	1918, 19	2
5	Grabowski Kazimierz	1915	1
6	Koralewski Kazimierz	1906, 7	2
7	Rzeszotarski	1916	1
8	Sopoćko Eugenjusz	1917, 18, 19	3
9	Świętochowski Tomasz	1911, 12, 13, 14, 15, 16, 17	7
10	Tyszka Zygmunt	1906, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 15	10

L) Stosunek do innych grup nauczycielskich.

1. *Zamiany St.N.P. Organizatorowie Stowarzyszenia Nauczycielstwa połączenia wszystkich nauczycieli.* Polskiego celowo nie określili poziomu szkół, w których korporanci mają pracować, mieli bowiem myśl zjednoczenia tu nauczycielstwa szkół śrenich niższych i wyższych (patrz str. 12).

To też na początku egzystencji St. N. P., bo w dn. 3.I r. 1906 odbyła się pierwsza konferencja członków Zarządu tej korporacji z delegatami Komisji Nauczycieli Ludowych, reprezentujących grupę 103 nauczycieli szkół początkowych m. st. Warszawy, a dalsze narady doprowadziły do włączenia ich do Stowarzyszenia oraz wytworzenia Sekcji Nauczycieli Elementarnych, która przedewszystkiem miała uwzględnić w swej pracy potrzeby tej grupy nauczycielstwa.

Szkoły wyższe dla społeczeństwa polskiego wówczas nie istniały, gdyż ogłoszono ich bojkot. Polaków na stanowiskach profesorskich prawie wcale nie było, a siły naukowe polskie, które były przy uniwersytecie, zajmowały tam podrzędne stanowiska tak, iż szukały pracy zarobkowej w szkołach średnich prywatnych.

2. *Rozłam wśród nauczycielstwa szkół średnich.* Pomimo tak wyraźnych i szerokich zamiarów ogarnięcia całego nauczycielstwa, od samego początku wystąpił rozłam wśród samych nauczycieli szkół średnich.

W uwadze do § 1 Statutu, zaznaczono wyraźnie: „W całej swej działalności Stowarzyszenie, jako takie, stoi poza stronnictwami politycznymi i nie może służyć za teren do agitacyj partyjnych”.

Ponieważ nikt z członków Komisji Redakcyjnej nie protestował przeciwko zasadom apolityczności St. N. P. i na Zgromadzeniu Organi-

zacyjnem w dn. 9/XII r. 1905 prawie jednomyślnie je przyjęto, przeto uznano 145 osób zapisanych za założycieli St. N. P., a wśród nich znajdujemy również przedstawicieli różnych poglądów politycznych.

W tym samym czasie grupa nauczycielstwa szkół średnich uznała stanowisko apolityczne korporacji za niewystarczające i przygotowała Statut innej korporacji „Polskiego Związku Nauczycielskiego”, w którym wprowadzono postulaty polityczne (między innymi 8-io godzinny dzień pracy).

Takie były pobudki powstania 2-ch towarzystw nauczycielskich szkół średnich, którzy, zaledwie uzyskali możliwość jawnego organizowania się, odrazu ujawnili brak solidarności. Trudno nie uznać tego faktu za błąd społeczny.

Zresztą błąd ten nie przestawał mścić się i trzeba było dużego taktu i wyrozumiałości ze strony nawet obu Zarządów, by łagodzić wybuchy, wyjaśniać nieporozumienia i o ile możliwości wiązać współpracę członków obu korporacyj tam przynajmniej, gdzie była ona możliwa, a nawet konieczna.

Nie będę poruszał drobnych nieprzyjemności, które przez swą częstotliwość stawały się nieraz bardzo przykre, przypomnę natomiast momenty wybitniejsze w stosunkach wzajemnych obu korporacyj, które ze względu na swą wagę znalazły odbicie w odpowiednich wystąpieniach Zarządów w organach tych towarzystw.

Powstały one na tle ożywionej działalności Stowarzyszenia przy organizowaniu dwu Zjazdów: przyrodniczo-geograficznego (który się odbył w dniach 2 — 5/I r. 1907) i historyczno-filologicznego (w dniach 3 — 7/IV r. 1907), w których zresztą brali członkowie Polsk. Zw. Nauczycielskiego bardzo czynny i liczny udział. (Rękopiśm. protokoły Zarządu St. N. P. od Nr. 24 (1) z dn. 12/II r. 1907 do Nr. 30 (7) z dn. 7/V r. 1907).

3. *Próby porozumienia.* Zarząd P. Zw. N. wyraził przekonanie co do pewnych uchybień w stosunku do Związku ze strony St. N. P. przy organizowaniu szczególnie drugiego z tych Zjazdów, gdy już Związek był zalegalizowany. Zalegalizowanie Polsk. Zw. Naucz. nastąpiło w dn. 31.I 1907 r. („Szkółka Polska” r. 1907, str. 343). Rezultatem korespondencji był projekt omówienia sprawy stałego współpracownictwa i współzycia obu korporacyj W maju r. 1907 zaczęła funkcjonować „Komisja Mieszana”, do której weszli członkowie Polsk. Zw. Naucz. pp. J. Grodecki, W. Jezierski, St. Szober, wybrani przez Zarząd St. N. P. oraz członkowie St. N. P. pp. K. Czerwiński, P. Sosnowski i L. Zarzecki, wybrani przez Zarząd Polsk. Zw. Naucz. ¹⁾.

Narady Komisji mieszanej doprowadziły do uchwalenia dwu postulatów [Rękopiśm. protokół Zarządu St. N. P. Nr. 31 (8) z dn. 21/V

¹⁾ Taki sposób powołania Komisji mieszanej był zaprojektowany przez P. Sosnowskiego i zastosowany w obu korporacjach.

r. 1907). 1) wspólnej pracy obu korporacji w Sekcjach i Zjazdach, 2) wzajemnego poszanowania i tolerancji w obu korporacjach. („Wychowanie“ r. 1909, t. I, str. 203 — 208), lub, jak zaznaczono w relacji Polsk. Zw. Naucz.: szerzyć ideę współpracy i rugować niechęć („Nowe Tory“ r. 1908 Sprawozdanie z działalności Zarządu Główn. P. Zw. Naucz. za czas od 16/II r. 1907 — 1/VI r. 1908, str. 1 — 27, osobna naradca w zeszyty sierpniowym p. 6). Jakkolwiek w dalszych naradkach, które odbywały się w czerwcu, a nawet na początku roku szkolnego 1907/8 omawiano sprawę połączenia obu korporacji, to jednak do uzgodnienia jednolitego wniosku nie doszło. (Rękopiśm. protokół Zarządu St. N. P. Nr. 37 (14) z dn. 15/X r. 1907 i następne).

Sekcje: języka polskiego, geograficzna, przyrodnicza rzeczywiście pracowały wspólnie nawet bodaj i przed tą uchwałą. Zdarzały się jednak przeszkody. Tak np. w połowie wiosny r. 1908 (wzmiankowany protokół w „Nowych Torach“) wydane zostały przez połączone Sekcje języka polskiego materiały do „Czytań w domu i szkole“. Ponieważ okazały się w nich błędy, trzeba było zatrzymać to wydawnictwo tylko do użytku członków Sekcyj, a do handlu go nie puszcząć. Jakkolwiek wina błędów leżała na całej Sekcji, to jednak Związkowa Sekcja języka polskiego zerwała współpracę z Sekcją języka polskiego przy Stowarzyszeniu i załatwiła tę sprawę niezbyt „poprawnie“, jak o tem wspomina Zarząd P. Zw. Naucz. we wzmiankowanej enuncjacji.

Inne Sekcje nie przerywały współpracy, a nawet pojedynczy członkowie Polsk. Zw. Naucz. w dalszym ciągu brali udział w pracach Sekcji Polonistycznej Stowarzyszenia. Poza tem nic się nie zmieniło.

W końcu listopada r. 1908 ujawniły się nowe próby zespolenia obu korporacji.

Przewodniczący obu towarzystw (S. Kalinowski i P. Sosnowski) w rozmowie prywatnej poruszyli sprawę zbliżenia, a nawet połączenia Stowarzyszenia i Związku, uznając szkodliwość obecnego stanu rzeczy. Dobrano więc członków każdej korporacji i zorganizowano w pracowni fizycznej Muzeum Przemysłu i Rolnictwa konferencję, w której uczestniczyli: M. Brzeziński, J. Grodecki, W. Jeziński, St. Kalinowski, P. Sosnowski. Wówczas ustalono, że zbliżenie należy rozpocząć od wytworzenia jednego wspólnego organu, dla którego zaprojektowano tytuł „Odrodzenie“ oraz do Redakcji upatrzono przedstawicieli Polsk. Zw. Naucz. pp. G. Grodeckiego i St. Kalinowskiego, a ze Stowarzyszenia pp. K. Króla i L. Zarzeckiego i wspólnego T. Świętochowskiego. Komisja, jako prywatna, uważała za konieczne oddać swe wnioski do rozważenia właściwym Zarządom. Zarząd St. N. P. uznał większością głosów projekt za dobry. Zarząd Polsk. Zw. Naucz. prawie jednomyślnie projekt odrzucił (P. J. Grodecki przed naradą Zarządu Polsk. Zw. Naucz. cofnął swą zgodę, wyrażoną w Komisji). („Wychowanie“ r. 1909, str. 208).

4. Sprawozdania Zarządów o stosunku obu korporacji publikowane.

I znowu wróciły scysje. Zarząd P. Zw. N. w sierpniowym zeszycie Nowych Torów z r. 1908 uznał za właściwe ogłosić drukiem sprawozdanie o stosunku P. Zw. N. do St. N. P. ¹⁾, wobec tego Zarząd Stowarzyszenia N. P. widział się zmuszonym podobne sprawozdanie podać ze swego punktu widzenia tembardziej, iż niektóre momenty w enuncjacji Związku uznał za nieco jednostronne. Sprawozdanie o stosunku obu korporacji Zarząd Stowarzyszenia odczytał na Zgromadzeniu Ogólnem z dn. 2/II r. 1909 i ogłosił w organie swym w zeszycie lutowym („Wychowanie”, r. 1909, str. 203 — 208).

5. Projekt sądu. W kwietniu tegoż roku 1909 Zarząd Związku przysłał do Stowarzyszenia komunikat z prośbą o zamieszczenie go w „Wychowaniu”. Zarząd St. N. P. nie zgodził się na to, motywując odmowę. Nastąpiła wymiana ostra korespondencji, a wreszcie dn. 10/X r. 1909 Związek zawiadomił Stowarzyszenie, że sprawę przekazał Komisji arbitrów przy Towarzystwie Kultury Polskiej. Komisja ta dopiero dn. 10/I r. 1910 zwróciła się do Zarządu St. N. P. z propozycją rozpoznania sprawy.

Pod datą 15/I r. 1910 Zarząd St. N. P. odpowiedział Komisji, iż chętnie i zawsze podda się orzeczeniu tylko takiej Komisji arbitrów, której członkowie wyjdą z wolnego wyboru obu stron, nie może więc w tym wypadku przyjąć propozycji ze względu na to, że lista arbitrów „Kultury” jest ograniczona. (Załącznik do rękopisu sprawozdania z działalności St. N. P. za rok 1909 odczytany na Walnem Zgromadzeniu w dn. 12/II 1910 r. Księga rękop. protokołów Zgromadzeń Ogólnych St. N. P., str. 240, 241).

Na tem urwała się korespondencja, która jednak nie przerwała współpracy obu korporacji w tych Sekcjach, gdzie dotychczas ona trwała.

Stan ten, również nie przeszkodził obu korporacjom w zorganizowaniu bardzo cennych 6-iu prelekcji prof. K. Twardowskiego ze Lwowa w dniach od 19/III — 24/III 1910 r., które bardzo ożywiły nauczycielstwo w czasie feryj wielkanocnych. („Wychowanie” r. 1910, t. II, str. 302).

Zdarzały się i później od czasu do czasu próby wznowienia połączenia obu korporacji ze strony osób, a nawet grup z poza Zarządu, jak o tem np. świadczy sprawozdanie z działalności Zarządu St. N. P. („Wychowanie” r. 1911 t. I, str. 318), w którym pod punktem 8 czytamy: „Załatwiono korespondencję od 2-ch grup nauczycielskich w sprawie połączenia towarzystw nauczycielskich”.

6. Nowe realne próby zespolenia. Wojna sprowadziła ostateczne załatwienie sprawy.

Już w połowie grudnia r. 1914 uznano potrzebę stworzenia jakiegoś kierowniczo - instrukcyjnego organu po-

¹⁾ „Nowe Tory” r. 1908, zesz. sierpniowy.

wstałego z osób z obu korporacji nauczycielskich. Wiec ogólnonauczyielski wybrał „Delegację szkolną”, która otrzymała swój regulamin (patrz „Wychowanie” r. 1915, str. 642 p. 6).

Weszli do niej ze St. N. P. pp.: P. Sosnowski i L. Zarzecki, z P. Zw. N. pp.: Jakubowski i K. Wóycicki, z grona przełożonych pp.: K. Kujawski, S. Nowakowski, L. Rudzka i J. Sikorska (skład tej Delegacji odtworzony z pamięci kilku osób, gdyż żadnych materiałów nie zostało).

Delegacja ogłosiła: 1) „Najogólniejsze zadania wychowawcze” („Wychowanie w d. i szk.” r. 1915 t. I, str. 505) bardzo gorąco i z pożytkiem dyskutowane na bardzo licznych posiedzeniach Sekcyj Połączonych i 2) Odezwę „W sprawie ustalenia pisowni” („Wychowanie w d. i szk.” r. 1915 t. I, str. 265), nawołującą do wprowadzenia jednej pisowni (wówczas pisowni Akademii Umiejętności w Krakowie) we wszystkich szkołach Królestwa Kongresowego.

Odezwa ta nie uzyskała aprobaty ogółu stowarzyszonych i prawdopodobnie stała się powodem rezygnacji osób wchodzących do Delegacji, której działalność wywołała po za tem tarcia wewnątrz Stowarzyszenia N. P. („Wychowanie w d. i szk.” r. 1916, str. 1113, Zarząd) i krytyki w formie „nieodpowiedniej” na łamach „Tygodnika Polskiego” (Nr. 14 z r. 1915), jak to widać z protokołów [Rękop. Prot. Zarządu Nr. 308 (10) z dn. 22/IV r. 1915].

Na wiosnę r. 1915 przeprowadzono ankietę w sprawie połączenia 2-ch zrzeszeń nauczycielskich. Złożono kilkaset odpowiedzi z rezultatem twierdzącym. Z kolei członkowie Stowarzyszenia i Związku niezależnie od Zarządów zwołali zebrania, które opowiedziały się za połączeniem i wybrały Komisję do omówienia warunków połączenia. Komisja mieszana w listopadzie r. 1915 za pośrednictwem jednego ze swych członków przedstawiła Zarządowi St. N. P. projektowane przez nią zasady połączenia 2-ch zrzeszeń nauczycielskich.

Dla wybadania opinii Stowarzyszonych Zarząd postawił sprawę tę na porządku dziennym wieczoru dyskusyjnego w dn. 24.XI 1915 r.

7. *Uchwały o połączeniu.* Zebranie Ogólne członków P. Zw. N. w dniu 16/I 1916 r., na którym sprawa ta była dyskutowana, pobudziło opinię stowarzyszonych. Wobec tego Zarząd St. N. P. zaprosił na swe posiedzenie w dniu 25/I 1916 r. prezydja Sekcyj dla omówienia zasad połączenia, a następnie zwołał na dzień 6/II r. 1916 zebranie Sekcyj Połączonych, specjalnie poświęconych tej właśnie sprawie, a na dzień 19/II r. 1916 drugie. Na zebraniach tych opracowano projekt warunków połączenia. Powyższy przebieg sprawy, przedstawiony na Walnem Zgromadzeniu członków St. N. P. w dn. 26/II 1916 r. („Wychowanie” r. 1916 tom I, str. 1129 i następane), poddano dyskusji, po której zapadły uchwały następujące:
- 1) Zasadniczy wniosek połączenia przyjęto jednomyślnie.

2) Przyjęto również wybranie Komisji, która ma ostatecznie załatwić wszystko i oddać swe projekty do zatwierdzenia Zgromadzeniu Ogólnemu.

3) Warunki połączenia, zaprojektowane przez pierwszą Komisję, przekazać nowej, jako dyrektywy.

Wiele pracy jednak miała Komisja, trzeba było bowiem uruchomić Komisję Rewizyjną obu towarzystw dla załatwienia bilansów i inwentaryzacji, oraz zebrania prawnych informacji. To też prawie po roku dopiero na następnym Zebraniu Ogólnym Nadzwyczajnym Członków St. N. P. w dniu 2 stycznia r. 1917 przedyskutowano wszystkie propozycje Komisji i uchwalono co następuje:

„Zebranie Nadzwyczajne Członków St. N. P. upoważnia pp. Józefa Stypińskiego, Władysława Wóycickiego i Zygmunta Gąsiorowskiego do załatwienia w imieniu Stowarzyszenia wszelkich formalności prawnych, związanych ze sprawą połączenia St. N. P. i P. Zw. N. na zasadzie warunków przyjętych przez niniejsze Zebranie Nadzwyczajne, a w szczególności do zawierania odnośnych aktów rejentalnych”.

8. *Warunki połączenia.* Ważniejsze z tych punktów są („Wychowanie” r. 1916 t. II, str. 223):

1) Stowarzyszenie N. P. i P. Związek N. łączą się jako dwie równorzędne organizacje.

2) Połączone organizacje zachowują nazwę Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego i jego Ustawę, a tem samem Związek i jego Oddziały prowincjonalne przestają istnieć.

6) Na dziewięciu członków Zarządu wspólnej organizacji trzech członków wchodzi z pośród P. Zw. N. a sześciu z pośród członków St. N. P.

8) Organem St. N. P. ma być wznowiony „Przegląd Pedagogiczny”, a obecny organ „Wychowanie w domu i szkole” przestaje wychodzić.

Na zebraniu tem zapisano 55 członków P. Zw. N. do St. N. P.

Wybory nowego Zarządu odbyły się dopiero na następnym Walnym Zgromadzeniu St. N. P., które miało dwa posiedzenia w dn. 24/II i 3/III r. 1917 („Przeł. Ped.” r. 1917, str. 308—314).

Wybrani zostali z grona członków b. P. Zw. N. pp.: Cynarski Jan, Radwan Władysław i Rygier Henryk, a z grona członków b. St. N. P. pp.: Bojasiński Józef, Chmielewski Konrad, Hellman Jan Norbert, Męczkowska Teodora, Stypiński Józef i Zawadzki Grzegorz.

Tak wprowadzono pod jeden dach 2 organizacje nauczycielskie, od roku 1906, a więc przez lat 11 rozdzielone.

9. *Charakterystyka członków dawnych organizacyj.* Ciekawą charakterystykę podstaw tego rozłamu podaje pierwszy prezes P. Zw. N. a ostatni prezes połączonego ze Związkiem Stowarzyszenia N. P. p. St. Kalinowski w przemówieniu swem na

Zgromadzeniu Ogólnem członków St. N. P. w dniu 1/III r. 1918

(„Przeł. Ped.” r. 1919, str. 250). „W czasach rewolucji r. 1905 rozbiło się nauczycielstwo na dwie organizacje, gdy stanęło przed nim zagadnienie, czy zająć stanowisko polityczne, czy tworzyć organizację apolityczną. Te dwie organizacje, jak się później okazało, nie różniły się, mały jeden cel, jedynie tylko mniejszy lub większy radykalizm odróżniał członków obu organizacyj”. Na to określenie możemy się zgodzić, o ile odpowiednio skomentujemy radykalizm. Radykalizm ten, zdaniem naszym, nie dotyczył poglądów, które bywały niemniej radykalne i wśród członków St. N. P., natomiast różnice zachodziły w metodach działania. Członkowie P. Zw. N. naogół wypowiadali się czy w piśmie czy w słowie bardziej *bezwzględnie*, członkowie St. N. P. *ogłędniej*. Gdy pierwsi w czynach swych byli *raptowniejsi*, drudzy—*ostroźniejsi*.

Na tem polegały różnice według nas.

10. *Nowy rozłam.* Niedługo jednak zjednoczone Stowarzyszenie cieszyło się zgodą. W dniu 4/XII 1917 r. na posiedzenie Zarządu St. N. P. przybył członek St. N. P. i oświadczył, że z inicjatywy grupy ludzi powstało w Warszawie nowe zrzeszenie pod nazwą *Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich*, które stawia sobie za zadanie obronę interesów zawodowych [Protokół ręk. Zarządu Księga IX Nr. 458 (41)].

Sprawę nowego Towarzystwa Zarząd rozważał na posiedzeniu swem z dn. 18/XII r. 1917, na które zaprosił również szereg członków z poza Zarządu [Księga IX protokół Nr. 461 (44)] i postanowił wnieść ją na Walne Zgromadzenie członków St. N. P. w dn. 12/II r. 1918 („Przeł. Ped.” r. 1918, str. 202 i 205). Zgromadzenie to powołało specjalną Komisję do rozważenia i oceny sprawy nowego Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich.

11. *Uchwała Komisji w sprawie członków, którzy utworzyli T. N. Sz. Śr.* Komisja złożyła swe oświadczenie na nadzwyczajnym walnym zgromadzeniu członków Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego w dniu 4/IV r. 1918 (Przeł. Ped. r. 1918, str. 359).

Brzmi ono, jak następuje: „Członkowie Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego, zakładając Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich bez uprzedniego usunięcia się z szeregów stowarzyszonych, postąpili wbrew zasadom korporacji; powoływanie się na opieszałość Zarządu St. N. P. w zakresie poprawy bytu materialnego nauczycielstwa nie może ich usprawiedliwić”. (Podp.): Antoni Sujkowski, Władysław Spasowski, Adam Jaczynowski, A. Szpadkowski, J. Iwaszkiewicz i Karol Dąbrowski.

Opinia ta, jak stwierdza protokół Nadzwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego St. N. P. z dn. 26/X r. 1918 („Przeł. Ped.” r. 1918, str. 598, ustęp 4) została przyjęta do wiadomości przez Zebranie Ogólne bardzo znaczną większością głosów (to było uzupełnienie protokołu poprzedniego Zebrania z dn. 4/IV r. 1918).

Żadnych dalszych konsekwencji nie wyprowadzono z tej uchwały, co nawet pociągnęło za sobą czasową rezygnację całej Komisji Balotującej (patrz str. 73 tej pracy). Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich istniało.

12. Delegacja Rad Pedagogicznych szkół warszawskich. Powstała jednak inna jeszcze odmiana rozłamu. Zarząd Stow. N. P., pragnąc jaknajwszechstronniej omówić sprawę zawodowe, postanowił jeszcze w dniu 20/XI 1917 r. [Prot. Nr. 456 (89)] zwołać delegatów Rad Pedagogicznych szkół średnich warszawskich, po porozumieniu z Kołami pań i panów przełożonych.

Zebranie Delegatów Rad Pedagogicznych odbyło się 15/XII r. 1917 („Przełg. Pedag.” r. 1918, str. 62). Instytucja ta uznała się za trwałą i samodzielną. Wybrała swą Komisję Wykonawczą (niby Zarząd). Uchwały swe ogłaszała w lokalu Stowarzyszenia. Ze względu na to, że zbyt luźne było porozumienie Delegacji Rad Pedagogicznych z Zarządem Stowarzyszenia, ten ostatni uchwalił, aby stale jeden członek Zarządu St. N. P. uczestniczył w posiedzeniach Delegacji. Pomimo to jednak stosunki coraz bardziej się zaostrzały i wreszcie skłoniły Zarząd do wprowadzenia sprawy na porządek obrad Walnego Zgromadzenia w dn. 23/XI r. 1918, które uchwaliło: „Zgromadzenie Nadzwyczajne Ogólne członków St. N. P. wzywa Zarząd, aby Delegacja Rad Pedagogicznych przeniosła swą akcję do St. N. P.” („Przełg. Pedag.” r. 1918, str. 602). Pertraktacje narazie nie doprowadziły do pożądanego skutku i Delegacja Rad Pedagogicznych działała jako ciało niezależne („Przełg. Pedag.” r. 1919, str. 102).

Natomiast Tow. Naucz. Szk. Śr. przestało ujawniać swą działalność, jak komunikował przewodniczący Stowarzyszenia p. J. Bojasiński w sprawozdaniu z działalności Zarządu St. N. P. za r. 1918 („Przełg. Pedag.” r. 1919, str. 101).

13. Związek Zawodowy Nauczycieli Szkół Średnich. Natomiast zjawiła się w początku stycznia r. 1919 nowa korporacja „Związek Zawodowy Nauczycieli Szkół Średnich”. Inicjatywa utworzenia takiej korporacji wyłoniła się już na wiecu w dn. 25/XI 1917, który został zwołany przez grono nauczycielstwa, przeważnie członków Stowarzyszenia, występujące pod firmą „Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich”. Tam właśnie pomiędzy innemi powzięto uchwałę, aby zobowiązać prezydium wiecu do natychmiastowego zalegalizowania Związku Zawodowego Nauczycieli Szkół Średnich i zwołania zebrania organizacyjnego („Przełg. Pedag.” r. 1918, str. 59).

Na Walnem Zgromadzeniu członków St. N. P. w dn. 1/III r. 1919 wypowiedziano wiele opinii za i przeciw tej nowej korporacji, ale nie powzięto co do tego żadnych uchwał. Przeważał jednak ten pogląd, że Związek Zawodowy Nauczycieli Szkół Średnich zjawił się, aby objąć dziedzinę pracy, której nie mógł podołać Zarząd St. N. P., i dlatego trzeba dążyć do zespolenia pracy obu korporacji przedewszystkiem we swólnym lokalu. Przy braku sprzeczności interesów obie organi-

zacje powinny się zbliżyć, a nawet zjednoczyć („Przeł. Pedag.” r. 1919, str. 250).

14. *Próby nowego zespolenia.* Ugodowa polityka nowego Zarządu, wybranego na drugim posiedzeniu Walnego Zgromadzenia członków St. N. P. w dn. 4/III 1919 (pierwsze miało miejsce dn. 1/III r. 1919), osiągnęła pewne rezultaty, jak czytamy w sprawozdaniu z działalności St. N. P. za r. 1919 („Przeł. Pedag.” r. 1919, str. 449).

Komisja Wykonawcza Delegacji Rad Pedagogicznych i jej Ogólne Zebranie przeniosły się do lokalu St. N. P., jak również tu znalazł się Związek Zawodowy Nauczycieli Szkół Średnich, tylko nie doszło do wytworzenia wspólnego Biura Pośrednictwa. Na zewnątrz stale występowały 3 organizacje razem.

15. *Stosunki St. N. P. z Tow. Naucz. Szk. Wyższych w b. Galicji.* To miało być przygotowaniem do zespolenia całego nauczycielstwa na obszarze Polski zjednoczonej w ramach Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych (które nastąpiło w końcu roku 1919), powstałego z połączenia

St. N. P. w Królestwie Kongresowem i Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych, oddawna działającego w b. Galicji. Właśnie w sprawozdaniu z działalności St. N. P. w r. 1917 („Przeł. Pedag.” r. 1918, str. 182 ustęp 4) znajdujemy wiadomość, że St. N. P. nawiązało łączność w pracach z T. N. S. W. w Galicji. Już w czasie styczniowego Zjazdu Nauczycielskiego w r. 1917 Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych zwracało się do Prezydium Zjazdu z propozycją łącznego działania na polu projektów organizacji i programów szkolnictwa polskiego.

Blizszy stosunek z Towarzystwem został zawiązany dopiero w pierwszych dniach maja r. 1917 podczas bytności w Warszawie d-ra J. Piątka, delegata T. N. S. W., który zaprosił Stowarzyszenie na Zjazd do Krakowa oraz zaproponował wzajemne wysyłanie członkom obu towarzystw organów ich: „Muzeum” i „Przeł. Pedag.”.

W styczniu r. 1919 w dniach 3 i 4 odbył się czwarty z rzędu Zjazd Polskich Towarzystw Nauczycielskich. Po zamknięciu Zjazdu prezydja towarzystw nauczycielskich z Warszawy, Krakowa i Lwowa odbyły wspólne posiedzenia, mające na celu połączenie Zrzeszeń nauczycielskich szkół elementarnych oraz połączenie Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego i Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych w b. Galicji.

16. *Wniosek o połączeniu St. N. P. i T. N. S. W.* To też na najbliższem Zgromadzeniu Ogólnem członków Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego z dn. 4/III 1919 (dalszy ciąg Zebrania Ogólnego z dn. 1/III) [„Przeł. Pedag.” r. 1919, str. 254 ustęp 2 i 3] został odczytany wniosek Zarządu treści następującej:

„Walne Zebranie St. N. P., odpowiadając na serdeczne wezwanie Kolegów i Koleżanek z poza dawnej linii granicznej, uchwała połączyć w jednej organizacji szereg członków oraz dorobek moralny i materjalny Stowarzyszenia z zastępami i dorobkiem Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych we Lwowie”.

Wniosek ten przyjęto przez aklamację. W celu omówienia Ustawy nowego towarzystwa odbyły się dwa zgromadzenia ogólne w dn. 11/IV i 15/IV 1919 r. oraz wybrano Komisję do ostatecznego załatwienia sprawy („Przegl. Pedag.” r. 1919, str. 258, 260).

W dniu 17/IV r. 1919 odbyło się w Warszawie wspólne posiedzenie członków Zarządu T. N. S. W. ze Lwowa z Komisją St. N. P. w składzie następującym: Józef Bojasiński, B. Dobrzański, ks. dr. An Gałusz, ks. Karol Korsak, T. Łazowski, Adam Malski, Fr. Oziębły, dr. St. Weiner, dr. K. Zagajewski i Zaremba. Przyjęto Statut, a ewentualne zmiany odłożono do Zgromadzenia Walnego po połączeniu się obu towarzystw („Przegl. Pedag.” r. 1919, str. 262).

Ostatni Zarząd z prezesem St. Kalinowskim na czele wraz z Komisją Organizacyjną, powołaną w lipcu r. 1919, do której weszli ze St. N. P. pp. Bojasiński, Chełmiński, Kopczewski, z T. N. S. W. pp. Dawidowski, Piątek, Weiner i z Poznańskiego Malski, przeprowadzili organizację Kół, Okręgów i Centrali („Przegl. Pedag.” r. 1919, str. 448). Organizacja Koła Warszawskiego nastąpiła dn. 6/XII r. 1919 (str. 455), Okręgu Warszawskiego dn. 28/XII r. 1919 (str. 457). Tak zostało zjednoczone nauczycielstwo szkół średnich wszystkich zaborów w Towarzystwie Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych.

Ale Związek Zawodowy utrzymał się osobno.

17 Stosunek do nauczycieli szkół elementarnych (ludowych i powszechnych). Nauczycielstwo szkół elementarnych w r. 1906 zapisało się częściowo do Stow. N. P. (częściowo do P. Zw. N.), gdzie miało swoją Sekcję do pracy naukowo-pedagogicznej oraz Komisję pomocy materjalnej (szczególniej co do opłat wpisów szkolnych za ich dzieci i pośrednictwa pracy).

Trzeba przyznać zupełnie otwarcie, że nietylko Sekcja Nauczycieli Elementarnych korzystała z pomocy nauczycieli szkół średnich, lecz i odwrotnie wybitniejsi nauczyciele szkół elementarnych bywali referentami w różnych sekcjach. Czas wojny przyniósł i tu zmiany organizacyjne. Na Zjeździe nauczycielstwa ludowego w Piotrkowie w dn. 1 i 2/I r. 1915, a potem w Lublinie 26, 27 i 28/IV r. 1916 postanowiono wyodrębnić się we własną korporację. Ze względu na granice terenów okupacyjnych nie można było myśleć o zjednoczeniu od razu całości. To jednoczenie więc szło od dwu ośrodków. W dn. 12/I r. 1917 zalegalizowano Statut „Zrzeszenia Nauczycielstwa Polskich Szkół Początkowych” w Warszawie („Przegl. Pedag.” r. 1917, str. 70), a otwarcie lokalu Warszawskiego Oddziału nastąpiło 13/V r. 1917 na Marszałkowskiej 123. W Krakowie zaś powstał dla b. Galicji „Związek Polskich Nauczycieli Ludowych”. A dopiero dn. 12/XII r. 1918 obie organizacje połączyły się w jedną i przybrały nazwę „Związek

Nauczycielstwa Polskich Szkół Powszechnych" („Przełg. Pedag." r. 1918, str. 588).

W sprawozdaniu St. N. P. za r. 1917 („Przełg. Pedag." r. 1918, str. 183) między innymi powiedziano: „Wobec istnienia Zrzeszenia Zarząd St. N. P. nie będzie dążył do organizowania nauczycielstwa ludowego, o ile jednak będą się chętni zgłaszali, Zarząd St. N. P. nie będzie im stawiał przeszkód". Zresztą stosunki St. N. P. ze Zrzeszeniem Nauczycieli Szkół Początkowych w Kr. Kongresowem ograniczały się do wzajemnej wymiany zdań i opinii w rzeczach ogólniejszej natury lub w sprawach projektów szkoły powszechnej. Delegaci Zrzeszenia brali udział w naradach Zjazdu delegatów Oddziałów Prowincjonalnych w sprawie projektów ogólnej organizacji budowy szkolnictwa i szkoły powszechnej.

18. *Stosunek do Kół* Na innym miejscu była wzmianka, że przełożeni i przełożone należeli do St. N. P. Już na posiedzeniu Zarządu z dn. 23/X 1906 (Protok. rękop. Nr. 12) odczytano list pp.: E. Konopczyńskiego, J. Zydlera, K. Kujawskiego, Wł. Włodarskiego i W. Górskiego z propozycją utworzenia Komisji czy Koła przełożonych. Zarząd odpowiedział, że taka organizacja musi podlegać tym samym przepisom regulaminowym, jakie obowiązują każdą Sekcję. Wobec tego, jakkolwiek Koła Przełożonych pań i panów powstały, lecz nie były one organem St. N. P. a formalnie uznawane były jako doraźna grupa, występująca w tej lub innej sprawie.

Posiedzenia Kół Przełożonych jakiś czas odbywały się w lokalu Stowarzyszenia, później jednak bywały przenoszone do lokalów poedyńcnych szkół.

Tak trwały rzeczy do czasu, gdy w Nr. 1 „Przełgądu Pedagogicznego" z roku 1918 został ogłoszony artykuł p. Wł. Radwana, w którym autor oświadczył, że „udział przełożonych właścicieli szkół w St. N. P. jest conajmniej niepożądany". Przedstawiciele przełożonych wystosowali zapytanie do Zarządu St. N. P. jak na tę sprawę zapatruje się? Zarząd odpowiedział dn. 7/II r. 1918 co następuje: „Godząc się z poglądem p. Wł. Radwana, iż w obecnych warunkach nietylko wskazanem, ale koniecznem jest powstanie organizacji właścicieli szkół, posiadającej swój odrębny Statut, Zarząd St. N. P. uważa jednak, że zarówno właściciele szkół, będący jednocześnie kierownikami, jak i kierownicy mogą i powinni, jako nauczyciele, należeć do St. N. P. i brać czynny udział w pracach jego" („Przełg. Pedag." r. 1918, str. 209—10).

Wypadek ten jednak skłonił obie strony do uregulowania wzajemnego stosunku Kół Przełożonych i St. N. P. Stosunek ten omówiono na specjalnem posiedzeniu przedstawicieli Kół Przełożonych i Zarządu w dn. 13/III r. 1918 [Prot. Ręk. Zarządu Nr. 475 (5)], poczem Zarząd większością głosów przyjął następujące warunki regulaminu Kół Przełożonych:

- 1) Członek Koła musi być członkiem St. N. P.
- 2) Na zebraniach Koła bywa delegat Zarządu St. N. P.
- 3) Na zebrania ogólne St. N. Polskiego Koła mają obowiązek przedstawiania sprawozdań ze swej działalności i ulegają Komisji Rewizyjnej tegoż St. N. P. (sprawozdań nie znaleźliśmy).
- 4) Koło może występować na zewnątrz i wtedy działa tylko w swem imieniu i na swoją odpowiedzialność⁴

Ogólne Zebranie St. N. P. z dn. 4/IV r. 1918 zatwierdziło te warunki i Koła wobec tego istniały przy Stowarzyszeniu Nauczycielstwa Polskiego („Przeł. Pedag.” r. 1918, str. 454).

19. Stosunek do Towarzystwa Wzajemnej Pomocy czynnych i byłych nauczycieli wyznania chrześc. w Łodzi. Znacznie wcześniej, bo już w roku 1898 powstało Towarzystwo w nagłówku wymienione w Łodzi, które rozciągało swą działalność na Łódź i Pabjanice (Ustawa Towarzystwa Wzajemnej Pomocy czynnych i byłych nauczycieli wyznania chrześcijańskiego m. Łodz. Łódź. Druk W. Wścieklicy, r. 1898)¹⁾. Oprócz różnych rodzajów pomocy materialnej objęło ono

i pomoc w samokształceniu, gdyż wyjednało z inicjatywy pierwszego prezesa swego p. Ksawerego Służewskiego pozwolenie gubernatora łódzkiego na prowadzenie biblioteki i czytelnicy tak, iż już w roku następnym (1899) znajdujemy w sprawozdaniach rachunkowych wydatki na ten cel notowane (Sprawozdanie z działalności Tow. Wzajemnej Pomocy obecnych i byłych nauczycieli i nauczycielek chrześcijan m. Łodzi za siedmioletni okres jego istnienia od 1/VII r. 1898 do 1/I r. 1905. Łódź. Drukarnia „Gońca Łódzkiego” r. 1905)¹⁾. Zarząd St. N. P., jak świadczą jego protokoły [Księga protokołów Nr. 29 (6) z dn. 23/IV r. 1907] zwracać się musiał do owego Towarzystwa z pewnemi propozycjami, gdyż w powyżej podanym protokole znajdujemy taką notatkę: „Od Tow. Naucz. Chrześcijan w Łodzi po 2-miesięcznej przerwie nadeszło zawiadomienie, że wobec istnienia w Warszawie kilku korporacyj nauczycielskich, identycznych w zasadzie, a jednak usiłujących ujawnić działalność rozbieżną, projekt przyłączenia się Towarzystwa do jednego z zalegalizowanych towarzystw nauczycielskich w Warszawie będzie przedstawiony do decyzji Ogólnego Zebrania w dn. 20/IV r. 1907”. Uchwała tego Zebrania widocznie wypadła ujemna, bo Towarzystwo naucz. chrześcijan w Łodzi istniało, jako odrębna organizacja, do r. 1916 włącznie, a nawet rozszerzyło swą ustawę w latach 1912 i 1914 na różne dziedziny życia nauczycielskiego, korzystając z treści ustawy Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego z r. 1905, oraz obejmując szerszy teren, bo całą gubernię Piotrkowską [Ustawa Towarzystwa Wzajemnej Pomocy czynnych i byłych nauczycieli wyznania chrześcijańskiego m. Łodzi. Łódź¹⁾]. W tłoczni F.

¹⁾ Wszystkie te broszury są drukowane w 2 językach równolegle: rosyjskim i polskim. Materiały te posiadam dzięki uprzejmości p. Pawła Macińskiego, dyrektora w Łodzi.

M. Kulisza, r. 1912 oraz Ustawa Stowarzyszenia Wzajemnej Pomocy czynnych i byłych nauczycieli chrześcijan w m. Łodzi¹⁾. Drukarnia F. M. Kulisza w Łodzi ul. Średnia 24. Zatwierdzenie tej ustawy ostatniej nastąpiło 11 stycznia r. 1914 przez p. o. gubernatora piotrkowskiego Fortwenglera]. Ta właśnie okoliczność tłumaczy nam wielką przerwę w działalności Oddziału St. N. P. w Łodzi, który w pierwszym sprawozdaniu ujawnił ruchliwość i wykazał 82 członków (r. 1907), a następnie nie tylko przestał przysyłać sprawozdania, ale jakgdyby zamarł zupełnie i dopiero w r. 1917 ożył.

Do takiego wniosku upoważnia nas między innymi notatka, którą znajdujemy w „Wychowaniu w domu i szkole” (r. 1911 t. I, str. 98) treści następującej: „W dn. 26/XI r. 1911 w Łodzi odbyło się Zgromadzenie Ogólne „Stowarzyszenie (?) Nauczycieli Chrześcijan”, na którym zdecydowano podjąć z Banku pieniądze na kupno placu pod budowę schronienia dla nauczycielstwa, należącego do tej korporacji”. Widocznie więc istniało to Towarzystwo dawno, gdy zdołało nagromadzić fundusze na budowę schroniska. Musiało ono absorbować nauczycielstwo m. Łodzi i spełniać rolę ważną równorzędnie ze St. N. P.

Właściwie żadnych stosunków bezpośrednich nie było pomiędzy St. N. P., i Towarzystwem, a później Stowarzyszeniem Naucz. Chrz. w Łodzi.

M) Udział St. N. P. w szerszym życiu społecznym.

1) *Wewnątrz kraju.* Stowarzyszenie nie zasklepiło się wyłącznie w dziedzinie nauczycielsko-szkolnej, lecz brało udział w całości życia społeczeństwa polskiego nie tylko w granicach Królestwa Kongresowego, lecz na całym obszarze dawnej Rzeczypospolitej. Zarówno Zjazdy nauczycielskie i naukowe, jak obchody jubileuszowe, organizowane dla wybitnych przedstawicieli nauki czy literatury zawsze miały delegatów z grona Stow. N. P., które było zapraszane do udziału w tych aktach społecznych, albo St. N. P. przysyłało gratulacje i adresy. St. N. P. również popierało egzystencję instytucyj dobroczynności publicznej, zapisując się w poczet ich członków zwykłych lub dożywotnich.

2) *Po za jego granicami.* Wreszcie St. N. P. brało udział na terenie międzynarodowym w sprawach, związanych z dziedziną naukowo-pedagogiczną. Tak np. dało poważną pomoc do wydania broszury: „Les écoles polonaises et leurs conditions hygieniques” w r. 1910 („Wychowanie” r. 1911, t. I, str. 316). W roku 1916 („Przegl. Ped.”, str. 79) przystąpiło w charakterze członka do Instytutu Polskiego w Bernie Szwajcarskim.

Stowarzyszenie było powoływane z racji swego charakteru do udziału w naradach przy organizowaniu instytucyj użyteczności społecznej, np. gmachów szkolnych, muzeum miejskiego i t. p. oraz do

„jury“ w czasie wystaw krajowych (higieniczna; światło, ruch i ciepło i t. p.) lub do narad nad projektem wydawnictw szkolnych (obrazy Uranji). Komitet Obywatelski powołał St. N. P. do objęcia opieki nad gmachami szkolnymi w czasie okupacji niemieckiej. Wreszcie St. N. P. zaproszone zostało do udziału w wyborach do Rady Miejskiej wobec czego był wyłoniony Komitet Nauczycielski Wyborczy, który przygotował spis nauczycieli, posiadających prawa wyborcze (P. P. r. 1917, str. 80).

3) *Stosunek do władz polskich w czasie okupacji.* Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego występowało lojalnie, zapewniając ze swej strony pomoc, nie tylko wobec władz polskich samorzutnie powstałych przed okupacją i w czasie okupacji niemieckiej, jak: Komitet Obywatelski centralny, Komitet Obywatelski m. st. Warszawy, Wydział Oświecenia, ale również wobec Tymczasowej Rady Stanu, której przesłało adres 3/III 1917 r.

4) *Przeciwstawianie się wpływom Niemców.* Gdy jednak przedstawiciel władzy szkolnej niemieckiej chciał narzucić swoją obecność na konferencjach Rady Departamentu Wyznań i Oświaty przy Tymczasowej Radzie Stanu i w ten sposób krępować swobodę dyskusji, to członkowie Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego, biorący udział w Radzie tego Departamentu, usunęli się od uczestnictwa w niej, bojkotując w ten sposób osobę narzuconego gościa.

5) *Stosunek władz rosyjskich do St. N. P.* Już w poprzednich rozdziałach zaznaczyliśmy, jakie trudności stawały władze rosyjskie przy powstawaniu St. N. P. Pomimo iż ogłoszona konstytucja październikowa w r. 1905 pozwalała na swobodne tworzenie Związków i Stowarzyszeń, zażądano legalizacji każdego nowopowstającego towarzystwa. Po dokonaniu tego aktu zdawało się, że St. N. P. będzie mogło spokojnie prowadzić swą pracę, a jednak niedługo czekaliśmy na nowe niespodzianki.

Gdy tylko władze spostrzegły, że Stowarzyszenie rośnie w wagę i znaczenie, że opiekuje się sprawami szkoły i nauczycieli, zaczęły podejrzliwie spoglądać na tę instytucję i nie kryły się z tem. Tak np. gdy nauczyciel w sprawach swego zawodu zachodził do Inspekcji Szkolnej z zażaleniem czy zapytaniem, wyraźnie mu tam radzono, aby poszedł na ul. Zgoda 8 (tam przez szereg lat mieściło się St. N. P.), a tam go najlepiej poinformują.

Powoli zaczęły się różne obostrzenia.

Od r. 1911 nakazano prowadzić w 2-ch językach wszystkie protokoły posiedzeń Zarządu, Zebrań Ogólnych, bilanse, budżety, protokoły Komisji Rewizyjnej i t. p.; od czasu do czasu przedstawiciele policji zachodzili do kancelarii St. N. P., żądając okazania sobie tych protokółów, jak to np. miało miejsce po raz ostatni w r. 1913 na rogu obecnie Poznańskiej i Alei Jerozolimskiej).

Nie pozwolono na otwarciu kursu naukowego matematyki dla czynnych nauczycieli tego przedmiotu, jakkolwiek w Ustawie jest wzmianka o tem, że St. N. P. może zakładać takie instytucje (władze sobie tłómaczyły, że St. N. P. może występować o koncesję na nie).

W r. 1912 dano rozporządzenie, aby przy organizowaniu wycieczek dla nauczycieli podawać nie tylko marszruty wycieczki, lecz i spis osób, które będą brały w niej udział.

Poza tem władze policyjne robiły przykre niespodzianki w czasie Zgromadzeń Ogólnych.

Tak np. na Walnem Zgromadzeniu 10.II r. 1912 wkrótce po rozpoczęciu obrad zjawił się na sali przedstawiciel policji i zażądał zamknięcia posiedzenia. Dopiero po godzinnej konferencji prezesa St. N. P. z owym gościem wyjaśniło się, że przerwanie narad było skutkiem tego, iż St. N. P. na czas nie podało porządku obrad, gdy zawiadamiało o posiedzeniu, że obecnie pozwala na dalsze prowadzenie obrad pod osobistą odpowiedzialnością prezesa i w obecności pomocnika komisarza policji („Wychowanie” r. 1912, t. I, str. 355).

6) *Władze policyjne niemieckie.* Podobny fakt miał miejsce i w r. 1916. Na Walnem Zgromadzeniu St. N. P. 26/II 1916 r. władza policyjna obecna na sali zażądała, aby mówcy obowiązkowo składali do prezydium na piśmie swe nazwiska, imiona, wiek oraz adresy. Widzimy, o ile precyzyjnie wymagania swe stawiały władze niemieckie, gdyż to już była okupacja niemiecka („Wychowanie”, r. 1916, t. I, str. 1120).

Zakończenie.

1. *Rola St. N. P.* Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego było jednym z organów wielkiego organizmu „Polski”. Nie dążyło ono do wyodrębnienia się w osobny organizm, któryby chciał żyć i pracować tylko dla siebie, dla członków tego samego zawodu, pilnując wyłącznie ich interesów.

Zdawało ono sobie sprawę z tego, że jako organ większej całości, pracą swą musi ożywić cały organizm, ale i jednocześnie rozumiało, że organ ten przez organizm musi być odżywiany i im żywienie to będzie dla organu dostatniejsze, tem działalność jego stawać się będzie sprawniejszą i dla całości pożądanszą.

Pracą swą równą, spokojną i wytrwałą St. N. P. rosło w świadomości swych obowiązków i praw, a jednocześnie nabierało znaczenia i uznania w społeczeństwie.

Stowarzyszenie Nauczycielstwa Polskiego, podług słów dyrektora W. Górskiego, zorganizowało kadry nauczycielskie w Kongresówce, wytworzyło stan nauczycielski, wypracowało programy nauczania, ponieważ, przeciwstawiając się władzom ówczesnym, musiało samodzielnie zająć się pracą twórczą w kierunku narodowym (Trzy rocznice.

Szkic z dziejów szkoły i nauczycielstwa b. Królestwa Kongresowego, P. Sosnowskiego. Książnica-Atlas. Warszawa—Lwów, r. 1926).

Tak trwało ono lat 14.

Stowarzyszenie N. P. powstało w czasie błyskawicy konstytucyjnej nad ziemią niewoli, przetrwało jeszcze długie dni upartego despotyzmu zaborcy, w czasie wielkiej wojny zaznało również twardej ręki innego zaborcy, aż doczekało się jasności zjednoczenia i wolności Ojczyzny.

Nauczycielstwo polskie w czasie niewoli uzbrajało się z konieczności w cechy negacji w stosunku do władz obcych, a w wychowaniu stosowało politykę ukrywania, tajności i nieprawdy względem przedstawicieli zaborcy. Choć rozumiało, że to są czynniki ujemne wychowawczo, stosować je musiało, jako lekarstwo - truciznę przeciw wynarodowieniu.

To też, gdy zajaśniała jutrzeńka niezależności, nauczycielstwo polskie może w większej mierze, niż inne grupy świadomych obywateli, radowało się, że wejdzie nareszcie na normalne drogi wychowawcze bez krycia się po zakątkach i prawdę dając otwarcie.

Nauczyciel polski zdaje sobie dokładnie sprawę z tego, że jego swojskie władze odczuwają i rozumieją tak treść, jak i wartość pracy wychowawczej, ale ten nauczyciel pragnie i domagać się słusznie musi, aby doniosłej roli jego działalności odpowiadały warunki, w których wypada mu powinność swą spełniać.

2. *Pożądanja nau- Nauczyciel, który ma wychowywać wolnego oby-
 czycielstwa.   watela, musi koniecznie sam odczuwać ten błogi
                                   ;stan wolności nie przez to, że będzie mu wolno
 wszystko robić, co zechce, lecz dzięki temu, że będzie powoływany do
 udziału w pracy przekształcania i naprawy szkoły i szkolnictwa, że
 będzie swe funkcje pełnił nie tylko, a może nie tyle podług narzuca-
 nych i często zmieniających się nakazów, lecz że będzie brał czynny
 i świadomy udział w doświadczeniach, obserwacjach, jednym słowem,
 w badaniach, które powinny poprzedzać każdą reformę, jeśli chce być
 ona rzeczywiście dobrą i racjonalną; że będzie się czuł nie poddanym
 tych władz i nie pionkiem do przedstawiania wyznaczonym, lecz oby-
 watelem wolnym państwa i prawdziwym współpracownikiem tych
 władz, które dadzą mu należną opiekę na terenie jego pracy i trudnej
 i wyczerpującej, i bardzo ważnej dla przyszłości narodu i państwa.*

Warszawa, dnia 12 maja 1929 roku.

O) Załączniki.

Tymczasowy lokal Zarządu — Al. Jerozolimskie 25¹⁾
w Redakcji „Przeglądu Pedagogicznego“.

(Nr. 1) Ustawa Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego

Warszawa,

Drukarnia M. Arcta, Ordynacka 3.

1905

C E L.

§ 1. Zważywszy, że tylko przy odpowiednim przygotowaniu i organizacji nauczycielstwo polskie może spełnić wielkie zadanie narodowego wychowania i kształcenia młodzieży, Stowarzyszenie ma na celu:

- 1) Doskonalenie i rozwój sił nauczycielskich pod względem obywatelskim, pedagogicznym i naukowym.
- 2) Wzajemną pomoc stowarzyszonych tak moralną, jak materjalną.
- 3) Zabezpieczenie interesów ekonomicznych i obronę prawną stowarzyszonych.

U w a g a. W całej swej działalności Stowarzyszenie jako takie stoi po za stronnictwami politycznymi i nie może służyć za teren do agitacji partyjnych.

§ 2. Ku osiągnięciu powyższych celów, Stowarzyszenie:

- 1) Zakłada seminarja nauczycielskie, prowadzi szkoły wzorowe, kursy pedagogiczne, ułatwia osobom, które chcą się oddać pracy pedagogicznej, nabycie praktyki nauczycielskiej, wysyła uczestników za granicę dla studjów naukowo-pedagogicznych.
- 2) Urządza w Warszawie lub na prowincji zebrania, konferencje, odczyty treści pedagogicznej i naukowej.
- 3) Zakłada biblioteki i czytelnie wydawnictw krajowych i zagranicznych.
- 4) Gromadzi zbiory, okazy, zdjęcia fotograficzne z rozmaitych działów wiedzy, przemysłu, sztuki i t. p.
- 5) Otwiera pracownie do badań i doświadczeń.
- 6) Tworzy sekcje i komisje dla specjalnych celów pedagogicznych.
- 7) Organizuje wycieczki naukowo-pedagogiczne w kraju lub za granicą.
- 9) Urządza wystawy pedagogiczne.
- 10) Wydaje czasopismo, omawiające sprawy szkolnictwa i wychowania wogóle, oraz podręczniki i dzieła naukowe i popularne treści pedagogicznej.

¹⁾ Obecnie Nr. 11.

- 11) Zwołuje zjazdy nauczycielskie.
- 12) Organizuje w miarę potrzeby sądy rozjemcze.
- 13) Organizuje obronę praw nauczycielskich.
- 14) Pośredniczy w wyszukiwaniu pracy dla uczestników.
- 15) Posiada kasę oszczędnościowo-zapomogowo-pożyczkową.
- 16) Utrzymuje schronienie stałe dla osób stanu nauczycielskiego, nie mogących już pracować, lub czasowe dla takichże osób, chwilowo pozbawionych pracy, oraz organizuje pomoc lekarską dla uczestników.
- 17) Urządza zebrania towarzyskie, koncerty i t. p. dla członków, ich rodzin i zaproszonych osób, organizuje w gronie uczestników chóry, orkiestry, grupy gimnastyczne i sportowe.

§ 3. Stowarzyszenie zakłada oddziały prowincjonalne na zasadzie niniejszej ustawy.

S I E D Z I B A.

§ 4. Stowarzyszenie ma stałą siedzibę w Warszawie, w lokalu wynajętym lub własnym.

S K Ł A D.

§ 5. Stowarzyszenie składa się z członków rzeczywistych i honorowych. Liczba członków jest nieograniczona.

§ 6. Członkami rzeczywistymi Stowarzyszenia mogą być osoby pełnoletnie obojga płci, które zawodowo pracują lub pracowały na polu pedagogicznym.

§ 7. Osoba, pragnąca zostać członkiem Stowarzyszenia, składa na ręce zarządu deklarację, opatrzoną własnoręcznymi podpisami 2 członków Stowarzyszenia, polecających kandydata, i wnosi tytułem wpisowego rubli 5.

Listę kandydatów wraz z nazwiskami osób wprowadzających, wywiesza się w specjalnej szafce, w lokalu Stowarzyszenia, przynajmniej na dni 14 przed balotowaniem.

§ 8. Balotowanie tajne kandydatów odbywa się na zebraniu komisji balotującej. Komisja składa się z 15 członków, wybieranych co rok na zebraniu ogólnym i z delegata zarządu. Dla prawomocności zebrania balotującego potrzebna jest obecność 10 osób. — Posiedzenia komisji balotującej odbywają się w miarę potrzeby. O przyjęciu decyduje większość głosów.

U w a g a. Informacje zebrane o kandydacie, oraz motywy odrzucenia kandydatury, pozostają tajemnicą komisji.

§ 9. Kandydat przyjęty na członka, otrzymuje od zarządu egzemplarz Ustawy i imienny bilet wejścia do lokalu. Bilet ten nie może być ustąpiony osobie innej.

§ 10. W razie nieprzyjęcia kandydata do Stowarzyszenia, opłacone wpisowe zwraca się. Kandydat odrzucony nie może być proponowany ponownie na członka przed upływem 2 lat.

§ 11. Wybór na członka honorowego dokonywa się na wniosek zarządu przez ogólne zebranie bez dyskusji, o przyjęciu rozstrzyga większość głosów.

§ 12. Członkowie rzeczywisci opłacają roczną składkę, oznaczoną przez ogólne zebranie na wniosek zarządu.

Członkowie honorowi od obowiązkowej składki rocznej są zwolnieni.

§ 13. Członkowie nie opłacający składki w przeciągu pół roku, nie mogą korzystać z praw członków, po roku zarząd wykreśla ich z listy stowarzyszonych.

§ 14. Osoby, pragnące wykreślić się ze Stowarzyszenia, zawiadamiają o tem zarząd piśmiennie.

U w a g a. Składki członkowskie i wpisowe nie zwracają się w żadnym razie.

§ 15. Członkowie mają prawo wprowadzać gości za opłatą, oznaczoną przez zarząd i w osobnej książce wpisują swe nazwisko obok nazwiska gości.

FUNDUSZE.

§ 16. Fundusze Stowarzyszenia stanowią:

- 1) Wpisowe i składki roczne członków.
- 2) Jednorazowe lub stałe ofiary, darowizny i zapisy.
- 3) Wpływy z urządzanych na rzecz Stowarzyszenia koncertów, odczytów, widowisk i t. p. (§ 2).
- 4) Opłaty od wprowadzonych gości.
- 5) Odsetki od kapitału.
- 6) Dochód z wydawnictw.
- 7) Dochody nadzwyczajne.

§ 17. Kapitał Stowarzyszenia, w miarę nagromadzenia, lokuje się w papierach procentowych lub w instytucjach finansowych, stosownie do uznania zarządu.

§ 18. Kierownictwo spraw Stowarzyszenia należy do zebrania ogólnego, oraz do zarządu.

ZEBRANIE OGÓLNE.

§ 19. Zebrania ogólne członków bywają: 1) zwyczajne, zwoływane przez zarząd corocznie, oraz 2) nadzwyczajne, zwoływane w miarę potrzeby przez zarząd, przez komisję rewizyjną lub też na skutek piśmiennego, umotywowanego żądania co najmniej 40 członków Stowarzyszenia.

U w a g a. O terminie i porządku dziennym zebrań ogólnych członkowie Stowarzyszenia winni być zawiadomieni za pośrednictwem pism na 3 tygodnie przed zwołaniem.

§ 20. Dla prawomocności postanowień zebrania ogólnego potrzebna jest obecność przynajmniej $\frac{1}{3}$ części wszystkich członków Stowarzyszenia, zamieszkałych w Warszawie. Jeżeli na zebranie ogólne nie przybędzie dostateczna liczba członków, to, w celu rozstrzygnięcia tych samych kwestji, zostaje zwołane powtórne zebranie, które, bez względu na liczbę obecnych, uważa się za prawomocne. Decyzje zebrań ogólnych zapadają większością głosów.

§ 21. Kompetencji zebrania ogólnego podlegają następujące sprawy:

- 1) Wybór przez tajne głosowanie członków zarządu, członków komisji rewizyjnej i komisji balotującej.
- 2) Zatwierdzenie bilansu i budżetu.
- 3) Zatwierdzenie wszelkich sprawozdań zarządu.
- 4) Określanie wysokości składki rocznej członków (§ 12).
- 5) Przyjmowanie zapisów i darowizn warunkowych.
- 6) Wybór członków honorowych (§ 11).
- 7) Rozpoznawanie wniosków zarządu.
- 8) Rozpoznawanie wniosków członków.

U w a g a. Wnioski członków winny być wnoszone na zebranie ogólne za pośrednictwem zarządu, przynajmniej na 3 dni przed zebraniem ogólnym.

9) Rozpoznawanie spraw dotyczących zmiany ustawy.

U w a g a. Decyzja, dotycząca zmiany ustawy, wymaga postanowienia większości $\frac{2}{3}$ osób, obecnych na zebraniu.

§ 22. Zebranie ogólne otwiera prezes zarządu lub jego zastępca, obradami zaś kieruje wybrany przez zebranie przewodniczący, który, wraz z zaproszonymi przez się: sekretarzem i asesorami, podpisuje protokół. Kopje protokołów zebrań ogólnych, poświadczone przez 2-ch członków zarządu obecnych na zebraniu, posiadają moc aktów urzędowych do wszelkich czynności oficjalnych.

Z A R Z Ą D.

§ 23. Zarząd jest przedstawicielem Stowarzyszenia i kieruje wszelkimi jego sprawami i funduszami. Zarząd składa się z 9 członków, wybieranych na lat 3

(§ 21, Nr 1), którzy ze swego grona większością głosów wybierają prezesa i jego zastępcę, oraz rozdzielają pomiędzy siebie czynności.

U w a g a. Co rok ustępuje 3 członków: w pierwszych dwóch latach przez losowanie, następnie co rok po 3, według starszeństwa wyboru.

§ 24. Prezes, w miarę potrzeby, lecz nie rzadziej niż 2 razy na miesiąc, zwołuje posiedzenie zarządu; zebranie jest prawomocne przy obecności przynajmniej 5-ciu członków. Uchwały zapadają większością głosów, w razie równości głosów, przeważa głos przewodniczącego.

U w a g a I. Zarząd ma prawo zaprosić na posiedzenie osoby nie należące do zarządu z głosem doradczym.

U w a g a II. Członek zarządu, któryby w przeciągu 3 miesięcy nie uczęszczał na posiedzenia i nieobecności swej nie usprawiedliwił, uważany jest za ustępującego, i na jego miejsce najbliższe zebranie ogólne wybiera, do końca kadencji ustępującego, innego członka zarządu.

§ 25. Do obowiązków zarządu należy:

- 1) Przyjmowanie nowych członków na skutek decyzji komisji balotującej.
- 2) Przedstawianie ogólnemu zebraniu kandydatów na członków honorowych

(§ 11).

3) Wprowadzanie w życie przewidzianych w ustawie (§ 2), środków działalności.

4) Zwoływanie oraz wykonywanie uchwał zebrań ogólnych.

5) Wydatkowanie, w granicach budżetu, na lokal, wynagrodzenie pracowników i na inne potrzeby gospodarskie oraz rozporządzanie funduszami Stowarzyszenia, zgodnie z postanowieniem zebrania ogólnego.

6) Zawieranie umów i zobowiązań w imieniu Stowarzyszenia, obrona interesów oraz ustanawianie pełnomocników do spraw sądowych i do wszelkich wogóle czynności w imieniu Stowarzyszenia.

7) Przyjmowanie zapisów i darowizn bezwarunkowych.

8) Prowadzenie ksiąg rachunkowych i protokołów posiedzeń zarządu.

9) Przygotowanie sprawozdań rocznych, bilansu i budżetu (§ 2, Nr. 2 i 3)

10. Rozpoznawanie wszelkich wniosków, mających wejść na rozpatrzenie zebrań ogólnych (§ 22, Nr. 8).

11) Korespondencja w sprawach Stowarzyszenia.

12) Przyjmowanie i uwalnianie urzędników i służby.

13) Oznaczanie czasu codziennego otwierania lokalu.

14) Oznaczanie wysokości opłaty dla gości, wprowadzonych przez członków

(§ 15).

15) Oznaczanie opłaty za napoje i potrawy, wydawane w lokalu, oraz za gry i zabawy.

§ 26. Wszelka korespondencja, pełnomocnictwa, czeki i t. p., winny być podpisywane przez prezesa i sekretarza, lub 2-ch członków zarządu, upoważnionych do tego.

KOMISJA REWIZYJNA.

§ 27. Do sprawdzenia sprawozdania rocznego, bilansu i kasy, ogólne zebranie wybiera corocznie na rok następny komisję rewizyjną z 3-ch członków Stowarzyszenia, nie będących w zarządzie (§22, Nr. 1). — Komisja rewizyjna po sprawdzeniu składa raport zarządowi, który obowiązkowo go przedstawia zebraniu ogólnemu.

Niezależnie od tego, komisja rewizyjna władna jest w każdym czasie, wedle własnego uznania, dopełnić sprawdzenia ksiąg i kasy, oraz stanu finansowego Stowarzyszenia.

PRZEPISY OGÓLNE.

§ 28. Stowarzyszenie może nabywać i sprzedawać nieruchomości, oraz zawierać wszelkie umowy, prawem dozwolone.

§ 29. Stowarzyszenie ma pieczęć z napisem „Stowarzyszenie nauczycielstwa polskiego”.

§ 30. W razie rozwiązania Stowarzyszenia, ostatnie zebranie ogólne, w komplecie przynajmniej $\frac{1}{2}$ ogólnej liczby członków rzeczywistych, większością przynajmniej $\frac{2}{3}$ obecnych, fundusze i pozostały majątek Stowarzyszenia przeznaczą na cele zgodne z interesami nauczycielstwa i nauczania narodowego polskiego. W razie nieprzybycia dostatecznej liczby członków na zebranie, następne już bez względu na liczbę obecnych będzie prawomocne.

W Grudniu 1905 r.

Spis Członków Założycieli.

Barchwic Cezary — Krucza 19	Gostomski Marcei — Sosnowa 13
Białowiejski Maksymilian — Złota 30	Graf Rudolf — Nowy-Świat 22
Biske Karol — Nowy Świat 19	Grabowska Helena — Wspólna 58
Brandsztetterówna Jadwiga — Nowy-Świat 4	Grabowski Edward — Wspólna 58
Buczek Henryk — Koszykowa 15, m. 14	Grodecki Józef — Prosta 12
Bouffałłowa Wanda — Piękna 62	Grzymkowska Marja — Senatorska 32
Ks. Budny Władysław — Wilcza 39	Hewelke Paulina — Marszałkowska 122
Brzeziński Mieczysław — Złota 56 A.	Hennel Zofja — Krochmalna 48
Bukowiński Władysław — Polna 34, m. 2, I-sze piętro	Hryckiewicz Jan — Żórawia 45
Cjot Mazowiecka Wanda — Złota 37, m. 21	Jaczynowski Adam — Krucza 5
Cieszewska Zofja — Marszałkowska 122	Jakacka Joanna — Senatorska 32
Chmieliński Bronisław — Nowogrodzka 8	Ks. Jamiołkowski Józef — Bracka 8
Chmielewski Konrad Krak. Przedmieście 6	Jankowska Julja — Nowogrodzka 58
Chlebowski Bronisław — Smolna 21	Jastrzębowska Bronisława — Ujazdowskie Aleje 39
Czarnocka Henryka — Ś-tej Barbary 10	Juraszyński Jan — Aleksandrja 3
Czartoryska Stefanja — Nowogrodzka 5	Juraszyńska Marja — Aleksandrja 3
Chrupczałowski Stefan — Śliska 30	Kaczyński Walerjan — Sosnowa 1
Dąbrowski Konstanty — Wspólna 56, m. 7	Karpińska Janina — Ogródowa 8
Dąbrowski Ignacy — Żórawia 3, m. 9	Kloss Waclaw — Stare-Miasto 27
Deutschmann Natalja — Żórawia 38	Koralewski Kazimierz — Wspólna 63 b
Domańska Jadwiga — Zielna 13	Korsak Zdzisław — Boduena 3
Dzierżanowska Marja — Złota 16	Ks. Korsak Karol — Świętokrzyska 28
Eberhardt Julja — Nowogrodzka 11	Kołodziejczyk Jan — Złota 32
Fałęcka Zofja Marszałkowska 153	Kotwicka Janina — Bracka 18
Fęgler Stanisław — Twarda 45	Kotwicka Jadwiga — Bracka 18
Fiedler Aleksandra — Złota 2	Konopczyński Emiljan — Okólnik 7
Gacka Aniela — Bracka 18	Kozłowski Wiktor — Smolna 19, m. 10
Gabszewicz Zygmunt — Ś-tej Barbary 8	Kulwieć Kazimierz — Piękna 58
Gałatnicka Józefa — Senatorska 32	Kulwieciowa Julja — Wspólna 54.
Gepnerówna Halina — Krakowskie Przedmieście 2	Kuczyńska Jadwiga — Żórawia 25
	Kujawski Kazimierz — Krucza 32
	Kudelski Adam — Skierniewice
	Kłuskiewicz Marja — Nowowielka 7
	Krukowski Józef — Śliska 50, m. 6
	Laskowicz Wanda — Warecka 10
	Lisowski Henryk — Nowogrodzka 36
	Linkówna Marja — Marszałkowska 122

- Lorentz Antoni — Moniuszki 7 (szkoła handlowa Prosta 14)
 Loth August, pastor — Królewska 19
- Laganowski Stefan — Ś-tej Barbary 5 (Wspólna 60)
 Łowieniecka Janina — Nowogrodzka 58
- Malinowski Michał — Chmielna 34
 Manczarski Aleksander — Krucza 12
 Maleszewski Franciszek — Bednarska 9
 Męczkowska Teodora — Chmielna 25
 Mickiewicz Marja — Piękna 22, m. 8
 Miklaszewski Sławomir — Piękna 31
 Miklaszewska Jadwiga — Koszykowa 59
 Milewski Eustachy — Górna 4
 Michniewiczówna Janina — Bracka 18
 Morawska Marja — Żórawia 10
 Mysłakowski Marjan — Miodowa 17
 Niewiadomska Cecylja — Wspólna 32
 Niesiołowski Rajmund — Marszałkowska 49
 Nitowski Jan — Hoża 52
 Niklewski Tomasz — Komitetowa 4, m. 14
 Niewiadomska Zofja — Marszałkowska 122
 Nowakowski Szczepan — Wilcza 56
- Orłowska Zofja — Nowowielka 28
- Papi Jadwiga — Bracka 8
 Pieczynis Sylwester — Nowowielka 7, m. 4
 Pięnkowski Walenty — Hortensja 6
 Plewiński Stanisław — Wspólna 28
 Poniatowska Halina — Nowy Świat 23
 Powiatowska Antonina — Wspólna 29
 Ks. Popławski Seweryn — Wspólna 63 B
- Radziukinas Józef — Złota 39
 Rowiński Michał — Nowogrodzka 9
 Różycka Zofja — Żórawia 23
 Rudzka Leonja — Zielna 13
 Rozmysłowski Michał — Chmielna 70
- Sancewiczówna Ewa — Sienna 20
 Serafinowiczowa Marja — Marszałkowska 49
 Sękowski Konstanty — Smolna 9
- Sikorska Jadwiga — Marszałkowska 153
 Sierpińska Zofja — Marszałkowska 63
 Skrobońska Stefanja — Zielna 13
 Ślósarska Zofja — Jerozolimska 63
 Służewski Ksawery — Prosta 12
 Skarbek-Malczewska Walentyna — Szopena 14
 Schmidówna Marja — Wolska 40
 Ks. Skomorowski Czesław
 Strumpf Karol — Wspólna 47 a
 Strońska Helena — Sadowa 3
 Sosnowski Paweł — Smolna 11
 Świętochowski Tomasz — Piękna 52, m. 4
 Świestowska Romualda — Szpitalna 10, m. 4
 świderski Franciszek — Złota 38
 Sznuć Andrzej — Szopena 10, m. 7
 Ks. Szkopowski Marcin — Koszykowa 13 a
 Szczepański Józef — Wielka 49
 Szymanowska Zofja — Świętokrzyska 39
 Szumowska Regina — Chłodna 15
 Statkiewicz Czesław — Koszykowa 35, m. 20
 Szuster Józef — Wspólna 10
- Taczanowska Jadwiga — Chmielna 48
 Tosio Kacper — Marszałkowska 33, m. 26
 Trejdosiewicz Waclaw — Złota 6
 Tyszka Zygmunt — Sosnowa 14
- Urbańska Kazimiera — Wiejska 13
 Uzdowski Józef — Tamka 42
- Vogt Lydja — Marszałkowska 122
- Walicka Antonina — Krucza 44
 Waroczewski Kazimierz — Sosnowa 14
 Wejchertówna Władysława — Nowogrodzka 34
 Wiewiórska Janina — Hoża 20
 Wolski Zygmunt — Prosta 14
 Włodarski Włodzimierz — Smolna 30
 Wysocka Jadwiga — Aleksandrja 3
- Zawadzki Grzegorz — Foksal 18, m. 27
 Zawirski Marek — Zielna 7
 Zajdler Halina — Chmielna 59
 Zarzecki Lucjan — Pańska 65, m. 2
 Zydler Jan — Złota 58.

Regulamin Komisji Rozjemczej

(Nr. 2) Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego.

I. Komisja Rozjemcza składa się z 3-ch członków, delegata Zarządu i 3-ch zastępców. Zgromadzenie Ogólne St. N. P. wybiera corocznie 3-ch członków Komisji Rozjemczej i 3-ch zastępców.

Komisja rozważa nieporozumienia wynikłe wśród członków Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego. Komisja wydaje również opinie w sprawach ogólnych, dotyczących się etyki nauczycielskiej i koleżeńskej.

UWAGA. Komisja może rozważać sprawy pomiędzy członkami St. N. P. a osobami postronnymi, osoby te jednak powinny wyrazić piśmienną zgodę, iż poddadzą się opinii Komisji lub w razie niemożności przyjęcia opinii Komisji zwołają sąd honorowy na zasadach ogólnie przyjętych.

II. Działalność Komisji powinna mieć charakter rozjemczy, a więc dążący do pogodzenia stron powaśnionych; w razie niemożności pogodzenia stron lub gdy treść sprawy przesądza możliwość pogodzenia się, Komisja wydaje opinię, do której obie strony obowiązane są zastosować się lub w odpowiednim terminie złożyć skargę apelacyjną. Skarga apelacyjna powinna być wniesiona do Zebrania Ogólnego Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego za pośrednictwem Zarządu; Zebranie Ogólne nie rozważa sprawy, lecz powołuje specjalną Komisję, złożoną z 5-ciu osób nie należących do składu Komisji Rozjemczej do rozpoznania ostatecznego wszystkich spraw podległych apelacji. Decyzja tej Komisji bezwzględnie obowiązuje obie strony.

III. Posiedzenie Komisji Rozjemczej jest prawomocne, o ile biorą w niem udział trzej członkowie lub ich zastępcy. Członkowie Komisji mają prawo wzywać ekspertów i świadków do oświetlenia rozważanej sprawy. Opinie Komisji Rozjemczej mogą być wydawane, o ile są jednomyślne (t. j. opinia Komisji Rozjemczej może być wydana dopiero po takim wyswietleniu sprawy, iż pomiędzy członkami Komisji niema zasadniczej różnicy w poglądach na rozważaną sprawę). W razie niemożności osiągnięcia porozumienia Komisja Rozjemcza zaprasza jeszcze 3-ch zastępców i rozważa sprawę w gronie 6-iu osób. Decyzje wówczas zapadają większością 2/3 głosów.

IV. Strona skarżąca wnosi nie później jak w 3 miesiące po zaszłem nieporozumieniu zażalenie na piśmie do Zarządu Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego, który po najbliższem swem posiedzeniu posyła je do Komisji Rozjemczej z zażnaczeniem czy strony są członkami Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego. Członkom St. N. P. przysługuje jednak prawo zwracania się wprost do Komisji rozjemczej, która bezzwłocznie zawiadamia Zarząd St. N. P. o otrzymaniu danej sprawy z wymienieniem nazwisk stron i treści sprawy.

Przewodniczący Komisji Rozjemczej obowiązany jest zwołać zebranie Komisji w przeciągu najdalej tygodnia od daty otrzymania sprawy.

Wszelkie posiedzenia Komisji Rozjemczej powinny być protokołowane. W tym celu członkowie Komisji Rozjemczej prócz przewodniczącego wybierają i sekretarza.

Zeznania świadków i ekspertów, powoływanych do oświetlenia sprawy, powinny być również protokołowane (zeznania swe świadkowie i eksperci podpisują).

Po zebraniu i rozważeniu materiału i dowodów dotyczących sprawy Komisja Rozjemcza usiłuje strony powaśnione pogodzić; w razie niemożności pogodzenia Komisja przesyła powziętą opinię stronom piśmiennie. Apelację do Zgromadzenia Ogólnego St. N. P. strony wnoszą na ręce Zarządu w przeciągu 2-ch tygodni po otrzymaniu opinii.

V. Komisja Rozjemcza niezwłocznie przesyła Zarządowi St. N. P. kopję opinii powziętej w każdej sprawie, jak również daje sprawozdanie z działalności swej Roczemu Zebraniu Ogólnemu St. N. P. za pośrednictwem Zarządu St. N. P.

Materiał zebrany w każdej sprawie przechowuje się w aktach Komisji Rozjemczej i może być wydany jedynie Komisji Apelacyjnej.

(Nr. 3) Opinia Zarządu St. N. P. w sprawie Szkolnych Kas Oszczędnościowych złożona za pośrednictwem delegata p. J. Stypińskiego Odziałowi IV Sekcji VIII Wydziału Oświecenia w grudniu r. 1915.

1. Uświadamianie dzieci co do potrzeby oszczędzania i przyzwyczajanie do oszczędzania pracy, czasu, własności cudzej i swojej powinno być uwzględnione w programie wychowawczym szkoły.

2. Szerzenie zasad oszczędności przez zakładanie Kas Szkolnych dla dzieci do kl. IV włącznie nie jest wskazane z następujących względów pedagogicznych:

a) Oszczędzanie musi wynikać z poczucia szerszych ideałów (np. podniesienie ogólnego dobrobytu kraju); poczucie to u dzieci naogół nie może być na tyle silne, by stało się główną pobudką do systematycznego oszczędzania.

b) Zachęcanie do gromadzenia dla siebie oszczędności w Kasie Szkolnej i oprocentowanie najdrobniejszych kwot uzyskanych w drodze darowizny, wysuwa na plan pierwszy czynniki natury egoistycznej i przyczynia się do wzmożenia u dzieci tych skłonności, które i tak są bardzo rozwinięte i które zwalczać należy.

c) Szkoła nie powinna podsycać w dziecku małostkowych pragnień i tych poziomych aspiracji, z którymi zetknięcie w życiu nazbyt często.

3. Wyrobienie w dzieciach poczucia oszczędności należy osiągać:

a) przez rozszerzenie tego pojęcia, t. j. przeniesienie punktu ciężkości z oszczędzania pieniędzy dla siebie na oszczędzanie pracy, czasu i własności cudzej i swojej,

b) przez zaprawianie do umiejętnego godzenia wydatków z dochodami.

Zakładanie Szkolnych Kas Oszczędnościowych dla młodzieży, t. j. od kl. V z punktu widzenia pedagogicznego posiada wskazane wyżej strony ujemne w stopniu o wiele mniejszym dla tego, że:

a) młodzież posiada bardzo często pieniądze przez siebie zarobione,

b) łatwiej zrozumie i głębiej przejmie się celem społecznym i narodowym, do którego osiągnięcia mają prowadzić Kasy Szkolne,

c) u młodzieży klas wyższych rozwija się altruizm i wyrabiają przez współżycie z kolegami instynkty społeczne, wobec czego czynniki natury egoistycznej nie są dla niej tak niebezpieczne, jak dla dzieci.

Wobec tego uważamy, iż:

1) W szkołach średnich mogą być zakładane Kasy Oszczędnościowe tylko dla młodzieży od kl. V-ej.

2) W ustawie Kasy winno być zastrzeżone, iż część sum zgromadzonych w ciągu roku powinna być przeznaczona na jakiś cel ogólny.

3) Szkolna Kasa Oszczędnościowa dla młodzieży nie da wyników ujemnych, jeżeli w gronie ciała pedagogicznego tej szkoły znajdzie się kilka osób chętnych i znających się na rzeczy, które podejmą się prowadzenia jej.

Z tego powodu obowiązkowe wprowadzenie kas we wszystkich szkołach nie jest wskazane.

Bez każdorazowej uchwały Rady Pedagogicznej Kasa w danej szkole wprowadzona być nie może.

Moment historyczny, jaki przeżywamy obecnie nie nadaje się zupełnie do szerzenia wśród młodzieży zasad oszczędności przez zakładanie kas; raczej przeciwnie, na pierwszy plan wysunąć należy hasło ofiarności.

(Nr. 4)

Sprawozdania nie podawały składu Komisji życia towarzyskiego, gdyż były one najczęściej organizowane ad hoc. Tylko w sprawozdaniu za r. 1913 („Wychowanie w d. i sz.” r. 1914 t. I, str. 281) znajdujemy zespół członków, którzy w tej dziedzinie współpracowali z Zarządem St. N. P. Byli to pp.: Antosiewicz W., Dąbrowski Karol, Hertzówna Helena, Juraszyńska, Majewski, Michałowska, Sosnowski P., Strumpfowa, Stypiński Józef, Szczęsny, Śliwowska Zofja¹⁾, Tyszkowa, Winkler Edward, Zawadzka.

¹⁾ P. Z. Śliwowska była dzielną sekretarką St. N. P. przez szereg bodaj 10 lat. Po niej objęła to stanowisko p. Bujalska.

(Nr. 5) Lista współpracowników¹⁾ organu St. N. P.
od r. 1906 — 1919 włącznie.

1. Adamczewski Stanisław	55. Frankowski Jan
2. Antosiewicz Wacław	56. Frycz Stefan dr.
3. Appel Karol	57. Galle Henryk
4. Arcichowski M.	58. Gawiński Antoni
5. Arlitewicz Ziemowit	59. Gażyńska Józefa
6. Bańkowska Cecylja	60. Gąsiorowska Zofja
7. Baranowski Ignacy junior	61. Gebertowa Gizela dr.
8. Bączkiewicz Jan dr.	62. Gorzycka-Wieleżyńska Adolfiną
9. Benni Tytus dr.	63. Gorzycki Wincenty
10. Benisławska M.	64. Gralewski Jan ks.
11. Biegańska M.	65. Grochowska M.
12. Biehler Matylda dr. m.	66. Grodecki Paweł
13. Bienenstock M. dr.	67. Groszowski Żelisław
14. Biernacki Wiktor	68. Grudzińska Anna
15. Bogdanowicz Edmund	69. Gutkowski Tadeusz
16. Bogusławski Edward	70. Haberkantówna Wanda
17. Borowiecka M.	71. Hahn Wiktor
18. Borowski Władysław	72. Heilpern Maksymiljan
19. Borowy Wacław	73. Hellman Jan
20. Brühlówna Emma	74. Helsz K.
21. Brzeziński Mieczysław	75. Hermanówna Anna
22. Buczkiewicz Stanisław	76. Hertzówna Helena
23. Bujakowski Zygmunt dr.	77. Hiller Adam
24. Buła T.	78. Hofman W.
25. Byszewski Witold	79. Hołub M. dr. med.
26. Chanecki Jan	80. Hornowska Marta
27. Chlebowski Bronisław	81. Iwaszkiewicz Janusz
28. Chmielewski Konrad	82. Jabłoński Józef
29. Chodecki Władysław dr. m.	83. Jacuński Wacław
30. Chrzanowski Ignacy	84. Jaczynowski Adam
31. Chrzanowska Wanda	85. Jakubowski Jan
32. Chudy Jezajasz	86. Jarecki Władysław dr. m.
33. Ciembroniewicz Józef	87. Jaroszyński Tadeusz dr. m.
34. Ciesliński Jan	88. Jastrzębska Justyna
35. Ciot-Mazowiecka W.	89. Jaxa-Bykowski Ludwik
36. Cybulski Stefan	90. Jezierski Wacław
37. Czeraszewicz Jan	91. Joteyko Józefa dr. m.
38. Czerwiński Kazimierz	92. Joteyko Tadeusz
39. Dawid J. Wł.	93. Jucewiczówna Wanda
40. Dąbrowski Stanisław	94. Kalabiński Euzebjusz
41. Dobrowolski A.	95. Kamiński J.
42. Dobrowolski Stanisław	96. Karbowski Antoni
43. Dobrzyńska Rybicka Ludwika	97. Karchowski D.
44. Duninówna H.	98. Karczewski Stanisław
45. Dyakowski Bohdan	99. Karpowicz S.
46. Dynowska Jadwiga	100. Karwacka A.
47. Dynowska Marja	101. Kędzierski K.
48. Ejsmond J.	102. Kleiner Juljusz
49. Erdmann E. T.	103. Knappe W. dr. m.
50. Fajęcki A. ks.	104. Kobierzycki Ludwik
51. Falski Marjan	105. Kobyliński St.
52. Fegler Stanisław	106. Kock Władysław
53. Fiedorowicz W.	107. Koczyński J. dr. m.
54. Fleszarowa Regina	108. Kołudzka J.

¹⁾ Dorywczych i stałych

109. Komarnicka Janina
 110. Komarnicki L.
 111. Kon-Feldblumowa Helena
 112. Konarski Kazimierz
 113. Konopczyński Emiljan
 114. Kontkiewicz S.
 115. Kopczyński St. dr. m.
 116. Korbut Gabriel
 117. Korycki Władysław
 118. Kostuch Tomasz
 119. Kowalewska H.
 120. Koziara T. A.
 121. Kozłowski Leon
 122. Kozłowski M. Władysław
 123. Krakowska T.
 124. Krasnowolski Antoni
 125. Kreczmer Michał
 126. Kridl Mansfeld
 127. Kropatsch Adam
 128. Kropla Jan (Zarzecki L.)
 129. Król Kazimierz
 130. Krysiński Andrzej dr. m.
 131. Kudelski Adam
 132. Kujawski Kazimierz
 133. Kukulski Zygmunt
 134. Kulwiec Kazimierz
 135. Kurtz Jan
 136. Kwiatkowski Stefan
 137. Kwietniewski S.
 138. Laskowiczówna Marja
 139. Legat A.
 140. Lemiesz B. (Zarzecki L.)
 141. Leśniewski Stanisław
 142. Lewkowicz Jakób
 143. Lipska-Librachowa M.
 144. Lisiecki Stanisław
 145. Lublinerowa M.
 146. Lutosławska Wanda
 147. Lutosławski Kazimierz dr. ks.
 148. Łaganowski Stefan
 149. Łagowski Florjan
 150. Łaparewicz A.
 151. Łazarczyk A.
 152. Łazowski Tadeusz J.
 153. Łopuszański Tadeusz
 154. Łowieniecka J.
 155. Łoziński Em.
 156. Łubek
 157. Mackiewicz Jan
 158. Magiera Jan
 159. Majewska Zofja
 160. Marciszewska
 161. Markiewicz Stanisław dr. m.
 162. Maternówna A.
 163. Mauersberger Jan ks.
 164. Merecki R.
 165. Męczkowska Teodora
 166. Michałowicz Mieczysław dr. m.
 167. Michalski Władysław
 168. Miklaszewski Bolesław
 169. Miklaszewski Sławomir
 170. Milewski Eustachy
 171. Mortkowiczowa J.
 172. Morzycka-Brzezińska J.
 173. Musiałowicz S.
 174. Mysłakowski M.
 175. Nałęcz Włodzimierz
 176. Nałkowska Anna
 177. Nawroczyński Bogdan
 178. Niewiadomska Cecylja
 179. Niewiadomski Eligjusz
 180. Niklewski Tomasz
 181. Nitowski Jan
 182. Nowicki Walery
 183. Nowicki Władysław
 184. Nusbaum Henryk dr. m.
 185. Odrzywolski M.
 186. Olczak M.
 187. Ołtuszewski Władysław dr. m.
 188. Orłowski Leon
 189. Orwicz T.
 190. Ostachiewiczowa Kazimiera
 191. Osterloff Waldemar
 192. Ostromecka Jadwiga
 193. Pachucka Romana
 194. Pannenko Irena
 195. Papi Teresa Jadwiga
 196. Pawlikowski Jan
 197. Pęczalski Marjan
 198. Piasecka Marja
 199. Piasecki Eugenjusz dr. m.
 200. Pieczynin Sylwester
 201. Pilatti Gustaw
 202. Piotrowski Władysław
 203. Plewiński S.
 204. Pogorzelski Stefan
 205. Poniatowska Halina
 206. Ponikowski Antoni
 207. Przanowski Władysław
 208. Przyłuski Józef
 209. Radwan Władysław
 210. Rapacki J. J.
 211. Rencki Juljusz
 212. Reyman Edmund Jan
 213. Rodysówna J.
 214. Rogóżewski R.
 215. Roguska Zofja
 216. Rokicki Czesław
 217. Rośliński Feliks
 218. Romer Eugenjusz
 219. Roquigny Lucjan
 220. Rouba N.
 221. Rowid St.
 222. Rozstański Bolesław
 223. Rudnicki Mieczysław
 224. Rudnicki Mikołaj
 225. Rutkowska Zenobjusz
 226. Rychter Stanisława
 227. Rygiel Henryk
 228. Rzepko W.

229. Rzętkowska Jadwiga
 230. Rzętkowski K. dr. m.
 231. Sadzewiczowa Marja
 232. Sawicki W.
 233. Segał Jakób
 234. Serejko Bolesław
 235. Sędzimir Jan
 236. Skłodowska-Szalayowa Helena
 237. Skorobohata-Stankiewiczówna Z.
 238. Skup' Władysław
 239. Słoiński Stanisław
 240. Służewski Ksawery
 241. Sobolewska Aniela
 242. Sosiński B.
 243. Sosnowski Paweł
 244. Sporzyński Ksawery
 245. Srebrny Stanisław
 246. Statkiewicz Czesław
 247. Statlerówna Helena
 248. Staweno B.
 249. Stefanowska Michalina
 250. Sterling Władysław dr. m.
 251. Stępowski Marjan
 252. Stołyhwo K.
 253. Straszewicz Zygmunt
 254. Strumpf Karol
 255. Studnicka Stanisława
 256. Szanserówna Julja
 257. Szarek Stanisława
 258. Szczepański Józef
 259. Szkopowski Marcin ks.
 260. Szmidtowa M.
 261. Szmurło Jan dr. m.
 262. Sznuke Andrzej
 263. Szober Stanisław
 264. Szoberowa St.
 265. Szulc Stefan
 266. Szumowska Regina
 267. Szwarc Stanisław
 268. Szwemin Jan
 269. Szybalska Z.
 270. Szycówna Aniela
 271. Szymanowska Zofja
 272. Ślaski B.
 273. Terpiłowska Julja
 274. Thieme A.
 275. Tosio Kacper
 276. Trzcinińska Ludwika
 277. Twardo Stanisław
 278. Ułaszyn Henryk
 279. Urbanowiczówna J.
 280. Uzdowski Józef
 281. Wachowski K.
 282. Walicka Antonina
 283. Waśnik Wiktor
 284. Werner Waclaw
 285. Wernic L. dr. m.
 286. Wesołowski Stan. ks.
 287. Węcowski Stanisław
 288. Węśławska Emilia
 289. Winkler Edward
 290. Wisznicki Mikołaj
 291. Witwiński Romuald
 292. Wołowska Prazmowska Teresa
 293. Wroński S.
 294. Wóycicki Władysław
 295. Zakrzewski Jan
 296. Zarzecki Lucjan
 297. Zawadzki Grzegorz
 298. Zawadzki Stefan
 299. Zawirska Jadwiga
 300. Zawirski Marek
 301. Zdziarski Stanisław
 302. Zieliński L. dr. m.
 303. Ziemiński Z.
 304. Zweigbaumowa N.
 305. Zylberowa D.
 306. Zwilling-Łoziński E.
 307. Żarecki W. (Zarzecki L.)
 308. Żypowska Eugenia

P) SPIS MATERJAŁÓW.

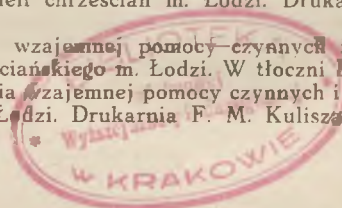
1. „Przegląd Pedagogiczny” 1882 — 1905. Dzieje Wydawnictwa oraz spis rzeczy i autorów. Opracowali: M. Białowiejski, A. Jaczynowski, E. Konopczyński, K. Król, F. Łagowski i A. Szcówna. Warszawa. Druk Wł. Łazarskiego, Marszałkowska 114. Rok 1907.
2. „Szkoła Polska”, dwutygodnik. Wydawnictwa rok XXV. Warszawa, r. 1906.
3. „Szkoła Polska”, dwutygodnik. Wydawnictwa rok XXVI. Warszawa, r. 1907.
4. „Sprawy Szkolne”, czasopismo, rocznik I. Warszawa, r. 1908.
5. „Wychowanie w domu i szkole”, rocznik II. Warszawa, r. 1909.
6. „Wychowanie w domu i szkole”, „ III. „ r. 1910.
7. „Wychowanie w domu i szkole”, „ IV. „ r. 1911.
8. „Wychowanie w domu i szkole”, „ V. „ r. 1912.
9. „Wychowanie w domu i szkole”, „ VI. „ r. 1913.
10. „Wychowanie w domu i szkole”, „ VII. „ r. 1914.
11. „Wychowanie w domu i szkole”, „ VIII. „ r. 1915.
12. „Wychowanie w domu i szkole”, „ IX. „ r. 1916.
13. „Przegląd Pedagogiczny”, rocznik XXXVI (1). Warszawa, r. 1917.
14. „Przegląd Pedagogiczny”, „ XXXVII (2). „ r. 1918.
15. „Przegląd Pedagogiczny”, „ XXXVIII (3). „ r. 1919.

Wiadomości jednak zawarte w tych rocznikach, a dotyczące działalności i życia Stowarzyszenia, są niezupełne, gdyż czasami względy cenzuralne powstrzymały Zarząd od ogłaszania pewnych szczegółów, a oprócz tego należało się liczyć z brakiem miejsca w piśmie, które nie było w stanie pomieścić artykułów.

Dlatego trzeba było sięgnąć do materiałów rękopiśmiennych. Ale i w nich znalazły się braki. Z rękopisów wymieniam:

16. Protokoły rękopiśm. Komisji Redakcyjnej Statutu Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego z listopada r. 1915. Wyłoniona ona została przez Zgromadzenie Ogólne Kasy nauczycielskiej z dn. 21/X 1905. Korzystałem z tych protokółów, dzięki p. J. Juraszyńskiemu, który był sekretarzem Komisji.
17. Dwie księgi protokółów rękopiśmiennych Zgromadzeń Ogólnych St. N. P., z których:
Księga I-a zawiera protokoły i załączniki stron od 1 do 820 włącznie.
Księga II-a zawiera protokoły i załączniki stron 821 — 949 włącznie.
18. Księgi protokółów Zarządu Głównego, a w szczególności:
Księga I-a. Protokoły od Nr. 1 z dn. 10/XII r. 1905 do N-ru 64 (24) z dn. 8/I 1909 r. włącznie,
Księga IV-a. Protokoły od N-ru 161 (31) z dn. 5/XII r. 1911 do N-ru 205 (35) z dn. 14/I 1913 r. włącznie.
Księga V-a. Protokoły od N-ru 206 (36) z dn. 21/I 1913 do N-ru 243 (33) z dn. 2/XII 1913 r. włącznie,
Księga VII-a. Protokoły od N-ru 292 (38) z dn. 29/XII 1914 do N-ru 351 (53) z dn. 4/I 1916 r. włącznie,
Księga IX-a. Protokoły od N-ru 452 (35) z dn. 23/X 1917 r. do N-ru 565 (38) z dn. 27/XII 1919 r. włącznie.

19. 3 księgi bruljonów protokółów Zarządu St. N. P. a w szczególności:
- a) Protokoły od N-ru 142 (12) z dn. 12/V 1911 do N-ru 235 (25) z dn. 7/X 1913 r. włącznie.
  - b) Protokoły od N-ru 236 (26) z dn. 14/X 1913 do N-ru 338 (40) z dn. 5/X 1915 r. włącznie.
  - c) Protokoły od N-ru 339 (41) z dn. 12/X 1915 do N-ru 441 (24) z dn. 24/VII 1917 r. włącznie.
- Brak więc protokółów Zarządu St. N. P. za okresy:
 od N-ru 65 z dn. 9/I 1909 do N-ru 141 z dn. 11/V 1911r. za 2 lata i 5 miesięcy,
 od N-ru 442 z dn. 25/VII 1917 do N-ru 451 z dn. 22/X 1917 prawie za 3 miesiące.
20. Księga materiałów do protokółów z posiedzeń Komitetu Opieki nad pozbawionemi pracy nauczycielami i nauczycielkami przy St. N. P. od dn. 3/IX 1914 r. do dnia 1/VII 1918, a więc od N-ru 1 — 141 włącznie.
21. Roczniki „Nowych Torów”.
22. Trzy części wydawnictwa „O Szkołę Polską”, a w szczególności:
- a) „O szkołę polską”. Protokół Zjazdu Delegatów Stowarzyszeń Nauczycielskich z Królestwa, Poznańskiego i Galicji, odbytego w Krakowie w dn. 6, 7, 8, 9 stycznia 1918 r. Lwów, 1918. Nakładem Książnicy Polskiej Tow. Nauczycieli Szkół Wyższych we Lwowie. Warszawa. Gebethner i Wolff. Poznań M. Niemierkiewicz.
  - b) „O szkołę polską” część II. Protokoły III-go i IV-go Zjazdu Delegatów Stowarzyszeń Nauczycielskich z Królestwa, Poznańskiego i Galicji, odbytych w dniach 25, 26, 27 sierpnia 1918 r. w Piotrkowie oraz w dn. 3 i 4 stycznia r. 1919 w Warszawie. Warszawa r. 1919. Nakładem Książnicy Polskiej Tow. Nauczycieli Szkół Wyższych w Warszawie.
  - c) „O szkołę polską” część III. Pierwszy ogólnopolski wielki Zjazd nauczycielski w dniach 14, 15, 16, 17 kwietnia 1919 r. w Warszawie. Sprawozdania i streszczenia opracował Wł. Kopczewski, sekretarz generalny Zjazdu. Lwów. Warszawa. Wydane staraniem Związku Polskich Towarzystw Naucz. Książnica Polska T-wa Nauczycieli Szkół Wyższych r. 1920.
23. Ustawa Towarzystwa wzajemnej pomocy czynnych i byłych nauczycieli wyznania chrześcijańskiego m. Łodzi. Łódź. Druk Wścieklicy r. 1898.
24. Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Wzajemnej Pomocy obecnych i byłych nauczycieli chrześcijan m. Łodzi. Drukarnia „Gońca Łódzkiego” r. 1905.
25. Ustawa Towarzystwa wzajemnej pomocy czynnych i byłych nauczycieli wyznania chrześcijańskiego m. Łodzi. W tłoczni E. M. Kulisza r. 1912.
26. Ustawa Stowarzyszenia wzajemnej pomocy czynnych i byłych nauczycieli chrześcijan w. m. Łodzi. Drukarnia F. M. Kulisza w Łodzi ul. Średnia 24 r. 1914.

Poprawka: Skutkiem przestawienia na koniec książki tablic VII i IX, przeznaczonych pierwotnie na str. 125 i 126, w skorowidzu przy niektórych nazwiskach powstały nieścisłości. Należy przeto przy nazwiskach, gdzie podano stronę 125 zastąpić ją tabl. VII, a stronę 126 — tabl. IX.

Wszystkim, których nazwiska nie doszły lub nie przechowały się w archiwach St. N. P. pomimo, iż pracowali w korporacji, składamy na tem miejscu hołd, jako tym „nieznanym”, którzy obowiązek spełnili.

P. S.

SKOROWIDZ

Nazwisk wymienionych w tekście i w tablicach.

Uwaga. Cyfry z prawej strony nazwiska wskazują stronicę, na których dane nazwisko znajdziemy.

Nazwy miast w nawiasie wskazują, gdzie w danej chwili mieszkała dana osoba. Gdy niema miasta przy danem nazwisku, należy rozumieć, że jest to Warszawa, choć czasami mogło to wynikać z braku wiadomości o innym mieście.

Do nazwisk panieńskich w skorowidzu dodane są nazwiska nowe, o ile dowiedzieliśmy się, że wyszły te osoby za mąż.

Przy nazwiskach osób, o których dowiedzieliśmy się, że nie żyją, postawiono † krzyżyk.

1. Adamczewski Stanisław 74, 88, 119.	21. Białowiejski Maksymilian † 37, 65, 67, 68, 95, 115
2. Adamowski 125	22. Biegańska M. 119
3. Anders-Puhaczewska Janina 74, 83	23. Biehlerowa M. dr. m. 45, 46, 119
4. Antosiewicz Wacław 83, 90, 118, 119	24. Bienenstock M. dr. 119
5. Appel Karol 26, 33, 46, 119, 125	25. Biernacki Wacław † 67, 83, 88
6. Arcichowski M. 46, 119	26. Biernacki Wiktor † 119
7. Arlitewicz Ziemowit 18, 26, 43, 46, 48, 49, 57, 60, 95, 119, 125	27. Biske Karol † 115
8. Austówna Michalina 21 (Ostrowiec)	28. Bochenek Wł. 21
9. Babiński Eugenjusz † 37	29. Bogdanowicz Edmund † 119
10. Bagiński Stefan 74	30. Bogusławski Edward † 26, 119, 125
11. Bańkowska Cecylja 119	31. Bojasiński Józef 18, 20, 26, 57, 68, 91, 100, 102, 104, 125
12. Bańkowska K. 21 (Lublin)	32. Borkowski Marek 5
13. Baranowski Ignacy junior † 119	33. Borowiecka M 119
14. Barchwic Cezary 95, 115	34. Borowski Władysław 26, 46, 48, 119, 125
15. Barska W. 21 (Piotrków)	35. Borowy Wacław 119
16. Barszczewska-Michałowska 7, 21 (Siedlce)	36. Borucki Stefan 21 (Kielce)
17. Bączkiewicz Jan dr. m. 119	37. Bouffałowa Wanda 115
18. Benisławska M. 119	38. Brandsztetterówna Jadwiga † 115
19. Benni Tytus 43, 44, 46, 63, 119, 126	39. Brodzikowski Stefan 21 (Włocławek)
20. Berkman Michał † 26	40. Brühlówna Emma 119
	41. Brzeziński Mieczysław † 2, 3, 4, 5, 17, 18, 20, 34, 35, 38, 39, 46, 48, 97, 115, 119

42. Buczek Henryk 115
43. Buczkiewicz Stanisław 119
44. Budny Władysław ks. 115
45. Bujakowski Zygmunt dr. 119
46. Bujalska 118
47. Bukowiecki Stanisław 32, 34, 61
48. Bukowiński Władysław † 115
49. Buła T. 119
50. Butrymowicz 21 (Częstochowa)
51. Byszewski Witold 119
52. Bzowski Konstanty 21 (Kalisz)
53. Chanecki Jan 119
54. Chelińska M. 21 (Piotrków)
55. Chełchowski Kazimierz † dr. m. 47
56. Chełmiński Jarosław 18, 20, 49, 87, 88, 104
57. Chlebowski Bronisław † 71, 115, 119, 125
58. Chmielewski Kazimierz 21 (Lublin)
59. Chmielewski Konrad 18, 20, 26, 44, 46, 48, 56, 57, 100, 115, 119, 125.
60. Chmieliński Bronisław 115
61. Chodecki Władysław dr. m. 119
62. Choiński ks. (Nowe Bródno) 21
63. Chrupczałowski Stefan 74, 115
64. Chrzanowski Ignacy 25, 26, 39, 72, 119
65. Chrzanowska Wanda 25, 26, 119
66. Chudy Jezajach 119
67. Ciechanowicz Lucjan 67
68. Ciembroniewicz Józef 119
69. Cieszewska Zofja 115
70. Cieśliński Jan 119
71. Ciot-Mazowiecka Wanda † 115, 119, 125
72. Cybulski Stefan 119
73. Cynarski Jan 18, 20, 44, 45, 46, 57, 100
74. Czapczyński Tadeusz 21 (Płock)
75. Czaplinski Stefan † 27, 28, 49, 74
76. Czarnecki W. 21 (Siedlce)
77. Czarnocka Henryka † 115
78. Czartkowski Adam 18, 20, 27, 28
79. Czartoryska Stefanja 115
80. Czechowski Aleksander 21 (Piotrków)
81. Czeraszkievicz Jan † 21, 119 (Łódź)
82. Czerwiński Kazimierz 26, 37, 46, 48, 65, 67, 68, 96, 119
83. Czerwiński Sławomir 21 (Piotrków)
84. Czubalski Z. 48, 125
85. Dal-Trozzo J. 26
86. Dawid J. Wł. † 119
87. Dawidowski Karol † dr 61, 104
88. Dawison Waclaw 44, 126
89. Dąbrowski Ignacy 115
90. Dąbrowski Jan 21 (Piotrków)
91. Dąbrowski Karol 74, 82, 101, 118, 125
92. Dąbrowski Konstanty 18, 82, 88, 115, 125
93. Dąbrowski Stanisław 74, 87, 119, 125
94. Degenówna Ślósarska Zofja 21 (Włocławek)
95. Denter Zygmunt 18, 88
96. Deutschmann Natalja 115
97. Dębicki Zdzisław 32
98. Dickstein Samuel 26, 48
99. Dietl Józef 74
100. Dobrowolski A. 119
101. Dobrowolski Stanisław 119
102. Dobrzański B. 104
103. Dobrzyńska-Rybicka Ludwika 119
104. Domańska Jadwiga 115
105. Dorot Adam 34, 125
106. Drobniewska Marja 26
107. Drzewiecki Konrad 48, 50
108. Duninówna H. 119
109. Dyakowski Bohdan 119
110. Dynowska Jadwiga 119
111. Dynowska Marja 119
112. Dzierżanowska Marja † 2, 65, 74, 115
113. Dzioba J. 21 (Częstochowa)
114. Eberhardt Julja 115
115. Ejsmond Józef 46, 119
116. Fajęcki A. ks. 119
117. Fałęcka Reimers Zofja 115
118. Falski Marjan 119
119. Fegler Stanisław 74, 115, 119, 125
120. Fiedler Aleksandra 115
121. Fiedorowicz W. 119
122. Fleszarowa Regina 119
123. Francikowski Franciszek 46, 83
124. Frankowski Jan 119
125. Frycz Stefan dr. 119
126. Fusiecki Wiktor † 74
127. Gabszewicz Zygmunt 115
128. Gacka Aniela 115
129. Gaczeński Stanisław † 18
130. Gadowski Jerzy 18, 26, 67, 88
131. Gagatnicka Józefa 90, 115
132. Gayówna Delfina 26
133. Galle Henryk 119
134. Gaładykowa 74
135. Gałazka Jan 74
136. Gałęcki Włodzimierz 18, 20, 88
137. Gałusz An. ks. dr. 104
138. Garnarczyk (Gancarczyk) Bronisław 2 (Zamość)
139. Gawecki B. dr. 21 (Siedlce)
140. Gawiński Antoni 119

141. Gażyńska Józefa 119
 142. Gaşiorowska Zofja 119
 143. Gaşiorowski Zygmunt 18, 44, 46, 57, 100
 144. Gebertowa Gizella dr. 119
 145. Gebethnerówna Józefa 18, 74, 125
 146. Gębnerówna Halina 18, 74, 115
 147. Gierszówna Janina 26
 148. Godecki M. Br 18
 149. Gogolewski R. 125
 150. Gołaszewski Tadeusz 21 (Radom)
 151. Gołąbek Józef dr. 21 (Włocławek)
 152. Gorecki Jerzy 21 (Ostrowiec)
 153. Gorjaczkowski Włodzimierz 49, 95
 154. Gorzycka - Wieleżyńska Adolfiną 119
 155. Gorzycki Wincenty 119
 156. Gostomski Marcełi † 115
 157. Górski Wojciech 53, 60, 61, 65, 80, 81, 105
 158. Grabowska Helena 115
 159. Grabowski Edward † 26, 115
 160. Grabowski F. 21 (Piotrków)
 161. Grabowski Kazimierz 95
 162. Graf Rudolf † 115
 163. Gralewski Jan ks. † 46, 57, 61, 119, 125
 164. Grochowska Marja † 119
 165. Grodecki Józef 96, 97, 115
 166. Grodecki Paweł 119
 167. Grotowski Żeliszaw dr. 119
 168. Grudzińska Anna 119
 169. Grzymała-Siedlecki A. 32
 170. Grzymkowska Marja 115
 171. Gutkowski Tadeusz 26, 89, 90, 119, 125
 172. Haberkantówna Wanda 119
 173. Hahn Wiktor 119
 174. Heilpern Maksymiljan † 2, 19, 26, 46, 48, 49, 50, 57, 65, 67, 119, 125
 175. Hellman Norbert Jan 18, 20 (Łomża), 21, 57, 74, 100, 119 (Warszawa)
 176. Helsz K. 119
 177. Hennel Zofja 115
 178. Hermanówna Anna 119
 179. Hertzówna Mirowska Helena 74, 118, 119
 180. Hewelke Paulina † 2, 3, 5, 18, 74, 82, 115
 181. Hilczur Franciszek 21, (Włocławek)
 182. Hiller Adam 119
 183. Hofman Witold 41, 42, 43, 119, 126
 184. Hołub M. dr. m. † 119
 185. Hornowska Marta 119
 186. Hryckiewicz Jan † 74 115
 187. Humnicki Wincenty 70
 188. Idzikowski Antoni 21 (Łódź)
 189. Iwaszkiewicz Janusz 67, 101, 119
 190. Iwaszkiewiczowa Zofja 18, 57, 74, 83
 191. Iżycka - Herman 83
 192. Jabłonowski Władysław 32
 193. Jabłoński Józef 34, 49, 119
 194. Jacobi 88
 195. Jacuński Wacław † 46, 74, 119
 196. Jacynowski Adam 37, 38, 51, 70, 73, 74, 101, 115, 119, 126
 197. Jakacka Joanna 115
 198. Jakubowski Jan 99, 119
 199. Jamiolkowski Józef ks. 115
 200. Janiczak J. 21 (Kielce)
 201. Jankowska Statkowska Julja 2, 5, 18, 74, 115
 202. Jantzen Stefan 74
 203. Jarecki Władysław † dr. m. 119
 204. Jaroszyńska Leokadja 74
 205. Jaroszyński Tadeusz dr. m. 119
 206. Jasińska Janina 74
 207. Jastrzębowska Bronisława † 115
 208. Jastrzębska Justyna 18, 20, 64, 119
 209. Jerin Stefan ks. dr. 21 (Zamość)
 210. Jaxa Bykowski Ludwik 119
 211. Jezierski Wacław † 18, 35, 48, 68, 96, 97, 119
 212. Joteyko Józefa dr. m. † 119
 213. Joteyko Tadeusz 119, 125
 214. Jucewiczówna Wanda 119
 215. Juraszyńska Marja 115, 118
 216. Juraszyński Jan 2, 37, 40, 42, 46, 57, 67, 70, 74, 82, 115
 217. Jurkiewiczowa Kazimiera 74
 218. Kaczyński Walerjan 115
 219. Kalabiński Euzebjusz 119
 220. Kalinowski ks. 22 (Kalisz)
 221. Kalinowski Stanisław 2, 16, 17, 18, 20, 34, 91, 97, 100
 222. Kamiński J. 119
 223. Karbowski A. † 41, 50, 119
 224. Karchowski D. 119
 225. Karczevska Zofja 26, 83, 125
 226. Karczewski Stanisław 18, 48, 63, 67, 119
 227. Karpińska Janina 115
 228. Karpiński 22 (Siedlce)
 229. Karpowicz S. † 119
 230. Karwacka A. 119
 231. Kędziński K. 119
 232. Kiński Feliks † 33
 233. Kisielska Julja 22 (Płock)
 234. Kleindienst Janina 22 (Łomża)
 235. Kleindienst Juljusz 22 (Łomża)
 236. Kleiner Juljusz 119
 237. Kloss Wacław 22 (Łódź) 115

238. Kluskiewicz Marja † 74, 115
 239. Kłyszewska Stanisława 22 (Kielce)
 240. Knappe W. dr. m. 119
 241. Knothe Bronisław 22 (Łódź)
 242. Kobendza Rom. 22 (Włocławek)
 243. Kobierzycki Ludwik 22, 119 (Zamość)
 244. Kobyliński St. 119
 245. Kock Władysław 119
 246. Koczyński J. dr. m. 119
 247. Kołodziejczyk Jan 115
 248. Kołudzka J. 120
 249. Komarnicka Janina 120
 250. Komarnicki L. † 120
 251. Kon-Feldblumowa Helena 120
 252. Konarski Kazimierz 120
 253. Konopacki 22 (Zamość)
 254. Konopczyński Emiljan † 2, 5, 18, 34, 35, 37, 74, 105, 115, 120
 255. Kontkiewicz S. † 120
 256. Kopczewski Władysław 18, 20, 27, 44, 45, 46, 48, 63, 83, 104, 126
 257. Kopczyński Edward 22 (Zamość)
 258. Kopczyński Stanisław dr. m. 45, 46, 120
 259. Koralewski Kazimierz 2, 26, 95, 115
 260. Korbut Gabrjel 120
 261. Kornilowicz Rafał † 46, 87
 262. Korsak Karol ks 104, 115
 263. Korsak Zdzisław 115
 264. Korycki Władysław 26, 120
 265. Kosiński J. 22 (Wieluń)
 266. Kosiński Jan ks. 22 (Włocławek)
 267. Kostro K. 82, 83
 268. Kostuch T. 22 (Kielce) 120
 269. Kotwicka Jadwiga 115
 270. Kotwicka Janina 115
 271. Kowalewska H. 120
 272. Koziara T. A. 34, 41, 46, 48, 83, 120
 273. Kozłowski Leon 120
 274. Kozłowski Stanisław † 93
 275. Kozłowski M. Władysław 120
 276. Kozłowski Wiktor 115
 277. Kożan Stanisław 22 (Częstochowa)
 278. Krakowska T. 120
 279. Krasnowolski Antoni † 120
 280. Kreczmar Michał 120
 281. Kridl Manfred 120, 125
 282. Kropatsch Adam 120
 283. Kropla Jan (Zarzecki L.) 120
 284. Król Kazimierz 36, 37, 46, 48, 67, 68, 70, 97, 120
 285. Krukowski Kazimierz 115
 286. Kryński A. A. 60
 287. Krysiński A. dr. m. 46, 120
 288. Krzakowski ks. 22 (Kielce)
 289. Krzywicki Ludwik 87
 290. Kuczyńska Jadwiga 72, 115
 291. Kuczyński Jan ks. 74
 292. Kudelski Adam 26, 74, 115, 120, 125
 293. Kujański Kazimierz 4, 5, 38, 46, 60, 74, 99, 105, 115, 120, 125, 126
 294. Kukliński Tadeusz 74
 295. Kukulski Zygmunt 41, 120
 296. Kulińska Z. 22 (Sosnowiec)
 297. Kulwiec Kazimierz 2, 3, 5, 18, 26, 35, 46, 70, 115, 120, 125
 298. Kulwieciowa Julja 115
 299. Kunicka Józefa 22 (Lublin)
 300. Kurtz Jan 120
 301. Kutyłowski 22 (Wieluń)
 302. Kwiatkowski Stefan 18, 26, 68, 120, 125
 303. Kwiek Lucjan 22 (Pułtusk)
 304. Kwietniewski Stefan 120
 305. Lachman W. 92
 306. Laskowiczówna W. 115, 120
 307. Legat A. 120
 308. Lemiesz B. (Zarzecki L.) 120
 309. Leśniewski Stanisław 120
 310. Lewicki Kazimierz 22 (Zamość)
 311. Lewkowicz Jakób 120
 312. Linkówna Marja 115
 313. Lipka Zygmunt † 39, 126
 314. Lipska - Librachowa M. 44, 45, 46, 120
 315. Lisiecki Stanisław 120
 316. Lorentz Antoni 74, 116
 317. Loth August 74, 116
 318. Lublinerowa M. 120
 319. Lutosławska Wanda 120
 320. Lutosławski Kazimierz † ks. dr. 120
 321. Łaganowski Stefan 35, 74, 116, 120, 125
 322. Łągowski Florjan † 120
 323. Łaparewicz A. 120
 324. Łazarczyk A. 120
 325. Łazowski Tadeusz J. 18, 45, 46, 104, 120, 126
 326. Lempicka Elżbieta 18, 57, 87, 88, 90
 327. Lempicka J. 83, 88, 90
 328. Łopuszański Tadeusz 57, 120
 329. Łowieniecka Rumłowa Janina 19, 74, 116, 120
 330. Łoziński E. 120
 331. Łubek 120
 332. Macherska 22 (Nowe Brudno)
 333. Maciński Paweł 22, 106 (Łódź)
 334. Mackiewicz Jan 120
 335. Magiera Jan 120
 336. Majewska Zofja † 120

337. Majewski Erazm † 26
 328. Majewski Władysław 118
 329. Małaszewski Franciszek † 116
 340. Malinowski Michał † 74, 116
 341. Malinowski Wiesław 34
 342. Małski Adam 104 (Poznań)
 343. Małowieski J. 22 (Siedlce)
 344. Manczarski Aleksander 116
 345. Marcinkowski ks. 22 (Włocławek)
 346. Marciszewska 120
 347. Marczuk A. 125
 348. Markiewicz St. dr. m. 120
 349. Markowska Marja 74
 350. Markuszewski Leon 22 (Hrubieszów)
 351. Maternówna A. 120
 352. Mauersberger Jan ks. 33, 120
 353. Mejro Czesław 61
 354. Merecki R. † 120
 355. Meczowska Teodora 2, 19, 20, 26, 44, 46, 49, 56, 57, 100, 116, 120, 125
 356. Michalski 22 (Kalisz)
 357. Michalski Jan 48
 358. Michalski Władysław 120
 359. Michałowicz Mieczysław dr. m. 120
 360. Michałowska 118
 361. Michniewiczówna Janina 116
 362. Mickiewicz Marja 116
 363. Mierzejewski Kazimierz 22 (Hrubieszów)
 364. Mikłaszewska Jadwiga 116
 365. Mikłaszewski Bolesław 19, 60, 120
 366. Mikłaszewski Sławomir 46, 116, 120.
 367. Mikułowski Pomorski Józef 61
 368. Mikułowski Tadeusz dr. 22 (Zamość)
 369. Milewski Eustachy † 74, 116, 120, 125
 370. Miller Stefan 22 (Zamość)
 371. Miłkowski 71
 372. Morawska Marja 116
 373. Morawski Kazimierz 48, 68, 83, 125
 374. Mortkowiczowa J. 120
 375. Morzycka - Brzezińska J. 120
 376. Mrozowska 22 (Mława)
 377. Musiatowicz S. 120
 378. Mysłakowski Marjan † 116, 120
 379. Nałęcz Włodzimierz 120
 380. Nałkowska Anna 120
 381. Nałkowski Waclaw † 125
 382. Nawroczyński Bogdan 19, 26, 43, 44, 46, 57, 59, 120, 125, 126
 383. Niec Franciszek 22 (Zamość)
 384. Niedbalski A. 22 (Siedlce)
 385. Niesiołowski Rajmund 116
 386. Niewiadomska Cecylja † 25, 33, 82, 116, 120, 125
 387. Niewiadomski Eligjusz † 120
 388. Niewiadomska Zofja 116
 389. Niklewski Tomasz † 116, 120
 390. Nitowski Jan † 116, 120
 391. Nowacki B. 22 (Mława)
 392. Nowakowski Szczepan † 67, 68, 74, 99, 116
 393. Nowicki Walerjan 22 (Włocławek) 120
 394. Nowicki Władysław † 120
 395. Nowiński 83
 396. Nusbaum Henryk dr. m. 47, 120
 397. Odrzywolski M. 120
 398. Olczak M. 120
 399. Olszewska H. 125
 400. Olszewski Bronisław 22 (Włocławek)
 401. Olszewski Roch 74
 402. Olszowski Mieczysław 22 (Płock)
 403. Ołtuszewski Władysław dr. m. 120
 404. Opęchowski J. 22 (Mława)
 405. Orłowska Zofja 116
 406. Orłowski Leon 120
 407. Orwicz T. 120
 408. Orzeszkowa Eliza † 71
 409. Ostachiewiczowa Kazimiera 120
 410. Osterloff Waldemar † 46, 48, 49, 120
 411. Ostromęcka Jadwiga 19, 56, 67, 83, 120
 412. Oziębły Franciszek 104
 413. Pachucka Romana 120
 414. Paluszkiewicz 22 (Kalisz)
 415. Pałasińska Irena 22 (Nowe Brudno)
 416. Pannenko Irena 120
 417. Papi Jadwiga † 116, 120
 418. Paschalski Z. 22 (Radom)
 419. Pawlikowski J. 120, 125
 420. Pawłowski A. 23 (Włocławek)
 421. Pęczalski Marjan 120
 422. Pfajfer Edmund 23 (Łódź)
 423. Piasecka Marja 120
 424. Piasecki Eugenjusz dr. m. 120
 425. Piątek Jan dr. 103, 104
 426. Piechowski K. 23 (Siedlce)
 427. Pieczynis Sylwester † 34, 46, 74, 83, 116, 120
 428. Pieńkowski Walenty 116, 125
 429. Pieszka Mich. 23 (Zamość)
 430. Pilatti Gustaw 120
 431. Piotrowski Stanisław 23 (Częstochowa)
 432. Piotrowski Władysław 120, 125

433. Plewiński St. 45 (Lublin), 116, 120
 434. Płodowski W. 23 (Częstochowa)
 435. Pogonowski M. 23 (Mława)
 436. Pogorzelski Stefan 120
 437. Poniatowska 23 (Mława)
 438. Poniatowska Halina 35, 50, 74, 116, 120
 439. Ponikowski Antoni 34, 120
 440. Popławski Seweryn ks. 74, 116
 441. Posner P. 34
 442. Powiatowska Antonina † 116
 443. Prauss Ksawery † 44, 46
 444. Prószyński Konrad † 71
 445. Przanowski Władysław 57, 120
 446. Przyłuski Józef 120
 447. Psarska W. 23 (Piotrków)
 448. Purwin Izabela 23 (Nowe Brudno)
 449. Rabski Władysław † 93
 450. Radliński Tadeusz 26, 88, 125
 451. Radwan Władysław 13, 14, 19, 20, 57, 61, 100, 105, 120
 452. Radziszewski Henryg † 33
 453. Radziukinas Józef † 116
 454. Rapacki J. J. 120
 455. Rencki Juljusz 120
 456. Reuttówna Jadwiga 67, 83
 457. Reybekiel Adolf 33
 458. Reyman Edmund Jan 120
 459. Ręczajski K. dr. 23 (Radom)
 460. Rodysówna J. 120
 461. Rogożewski R. 120
 462. Roguska Zofja 120
 463. Rokicki Czesław 23 (Wieluń) 120
 464. Roliński Feliks 120
 465. Romer Eugenjusz 120
 466. Roquigny Lucjan 120
 467. Roszko Stefan 23 (Zamość)
 468. Rouba N. 120
 469. Rowid St. 120
 470. Rowiński Michał † 116
 471. Rozmysłowski Michał † 116
 472. Rozstański Bolesław 120
 473. Różycka Zofja 116
 474. Rudnicka Antonina 26
 475. Rudnicki Julian 26, 125
 476. Rudnicki Mieczysław 120
 477. Rudnicki Mikołaj 120
 478. Rudzka Leonja † 61, 71, 74, 90, 99, 116
 479. Rudzki Zdzisław 19, 74
 480. Rutkowski Zenobjusz † 48, 74, 120
 481. Ruśkiewicz Tomasz † 33
 482. Rychterówna Stanisława † 26, 49, 56, 83, 120
 483. Rygiel Henryk 19, 20, 44, 46, 57, 100, 120
 484. Rypp J. W. 23 (Będzin)
 485. Ryslik J. 23 (Częstochowa)
 486. Rzepko W. 120
 487. Rzepko dr. m. 26
 488. Rzeszotarski 95
 489. Rzętkowska J.^a 46, 121
 490. Rzętkowski K. dr. m. † 33, 121
 491. Sadowski J. ks. (Hrubieszów)
 492. Sadzewiczowa Marja 46, 49, 121
 493. Sancewiczówna Ewa 116
 494. Sapiński Z. 23 (Piotrków)
 495. Sawicki W. † 33, 120
 496. Schmidtówna Marja 116
 497. Segał Jakób 33, 121
 498. Sempołowska Stefanja 57
 499. Serafinowiczowa Marja 116
 500. Serejko Bolesław 121
 501. Serkowski Stanisław 26
 502. Seroczyński Stanisław † 23 (Piotrków)
 503. Sędzimir Jan 121
 504. Sękowski Konstanty † 116
 505. Sienkiewicz Wł. 23 (Kielce)
 506. Siępińska Zofja 74, 116
 507. Sikorska Jadwiga † 2, 68, 71, 83, 99, 116
 508. Skarbek - Malczewska Walentyna 116
 509. Skłodowska - Szalayowa H. 56, 57, 82, 121, 125
 510. Skomorowski Czesław ks. 116
 511. Skorobohata-Stankiewiczówna Z. 121
 512. Skrobońska Stefanja 74, 83, 116, 125
 513. Skup' Władysław 121
 514. Słoiński Stanisław 26, 87, 121
 515. Służewski Ksawery † 74, 106, 116, 121
 516. Sobiński Stanisław † 48
 517. Sobolewska Aniela 46, 121
 518. Sobolewska M. 23 (Wieluń)
 519. Sobolewska M. 93 (Warszawa)
 520. Sochaniewicz Kaz. dr. 23 (Zamość)
 521. Sopoćko Eugenjusz 87, 95
 522. Sopoćkówna 29
 523. Sosiński B. 121
 524. Sosnowski Jan 33
 525. Sosnowski Paweł 2, 5, 17, 19, 26, 33, 46, 47, 48, 56, 57, 61, 63, 72, 87, 88, 96, 97, 99, 116, 118, 121
 526. Spasowski Władysław 67, 101
 527. Sporzyński Ksawery † 121
 528. Srebrny S. 121, 125
 529. Stanek M. 23 (Będzin)
 530. Staniszewski S. 61
 531. Stankiewicz Józef † 23 (Kielce)
 532. Stankiewicz Zygmunt 26, 27, 28, 87

533. Stankiewiczówna Zofja 125
 534. Starkiewicz L. 23 (Piotrków)
 535. Statkiewicz Czesław 19, 46, 116, 121
 536. Statterówna Helena 34, 74, 121
 537. Staweno B. 121
 538. Stefanowska Michalina 121
 539. Steinbokówna (Szteinbokówna) 74, 83
 540. Sterling Władysław dr. m. 121
 541. Stepowski Marjan 121
 542. Stołyhwo K. 121
 543. Straszewicz Zygmunt † 121, 125
 544. Strońska Helena 116
 545. Strumpf Karol 26, 74, 116, 121
 546. Strumpfowa Walentyna 118
 547. Studnicka Stanisława 121
 548. Sturgólewski 26
 549. Stypiński Józef 12, 19, 20, 38, 57, 61, 82, 87, 100, 118, 126
 550. Sujkowski Antoni 34, 36, 70, 74, 101, 125
 551. Swinarska 23 (Kalisz)
 552. Szałatkowska Janina 23 (Ostrowiec)
 553. Szanserówna Julja 121
 554. Szarek Stanisław 121
 555. Szartowska J. 23 (Kielce)
 556. Szczawiński Zygmunt 19, 20, 91
 557. Szczepański Józef 23 (Włocławek) 116, 121
 558. Szczęsny 118
 559. Szeller Oskar † 4
 560. Szerękowski Rudolf 19, 87
 561. Szkopowski Marcin ks. 2, 5, 19, 65, 67, 68, 79, 93, 116, 121, 125
 562. Szlerkierowa Marja Karolowa † 25, 26
 563. Szlenysowa 23 (Kalisz)
 564. Szmidtowa Marja 121
 565. Szmurło Jan dr. m. 56, 121
 566. Sznuk Andrzej 2, 5, 19, 46, 64, 67, 68, 116, 121, 125
 567. Szober Stanisław 19, 26, 44, 46, 48, 49, 50, 96, 121, 125
 568. Szoberowa St. 121
 569. Szpadkowski Adam 19, 20, 70, 83, 87, 101, 125
 570. Szperl Ludwik 125
 571. Szulc Stefan 89, 121
 572. Szulcowa W. 23 (Kielce)
 573. Szumowska Gaczeńska Regina 37, 74, 116, 121
 574. Szuster Józef 116
 575. Szwarc Stanisław 121
 576. Szwemin Jan 34, 43, 46, 48, 121, 125
 577. Szybalska Z. 121
 578. Szycówna Aniela † 46, 48, 121
 579. Szymanowska Zofja 116, 121
 580. Szymański J. 23 (Radom)
 581. Szymański ks. 23 (Włocławek)
 582. Ślaski B. † 121
 583. Sliwicka Zofja † 26
 584. Sliwowska Antosiewiczowa Zofja † 118
 585. Ślósarska Zofja 26, 82, 83, 116
 586. Świątkowski inż. † 26
 587. Swiderski Franciszek † 116
 588. Świerczewski 23 (Lublin)
 589. Świestowska Romualda 116
 590. Świętochowski Tomasz † 19, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 67, 88, 95, 97, 116, 126
 591. Taczanowska Jadwiga 116
 592. Tarkowski 23 (Żyrardów)
 593. Terpiłowska Julja 121
 594. Teslar J. A. 23 (Siedlce)
 595. Thiel Stanisław 19, 74, 125
 596. Thieme A. † 121
 597. de Tilly Walerja 74
 598. Tosio Kacper † 2, 3, 5, 19, 26, 48, 52, 65, 67, 72, 79, 87, 116, 121
 599. Tosio Katarzyna 26
 600. Trapszo-Drabczyński 23 (Kalisz)
 601. Trejdosiewicz Wacław 116
 602. Trojanowska Marja 78, 83
 603. Trojanowski St. 23 (Kalisz)
 604. Trzcńska Helena 23 (Piotrków)
 605. Trzcńska Ludwika 121
 606. Tulin Roman 24 (Łódź)
 607. Twardo Stanisław 121
 608. Twardowski Kazimierz 33, 98, (Lwów)
 609. Tworkowski Adolf 74
 610. Tyszką Zygmunt † 93, 95, 116, 118
 611. Tyszkowa Wanda 118
 612. Ułaszyn Henryk 121
 613. Urbanowiczówna J. 121
 614. Urbańska Kazimiera 116
 615. Uzdowski Józef † 116, 121
 616. Uziębło Stefan 24 (Lublin)
 617. Vogt Lydja 116
 618. Wachowski Kazimierz 121, 125
 619. Walicka Antonina 19, 56, 67, 74, 82, 116, 121
 620. Waliszewski Edmund 88
 621. Wąroczewski Kazimierz 116
 622. Wąsik Wiktor 26, 121
 623. Wejchertówna Szymanowska Władysława 116
 624. Weiner St. dr. 104
 625. Wencel L. 24 (Włocławek)
 626. Werner Wacław 26, 46, 49, 121
 627. Wernic L. dr. m. 121
 628. Wesołowski St. ks. 121
 629. Węckowski Stanisław 121
 630. Węśławska Emilja 121
 631. Wierzbńska Jadwiga 49
 631. Wiewiórska Janina 116

633. Więckowski B. 24 (Piotrków)
 634. Winkler Edward 19, 26, 118, 121
 635. Wisznicki Mikołaj 35, 121
 636. Wiśniowski Konstanty 24 (Łódź)
 637. Wiśniowski Tadeusz 36 (Lwów)
 638. Witwiński Romuald 19, 26, 121, 125
 639. Włodarski Włodzimierz 105, 116
 640. Wojciechowski Ignacy 24 (Włocławek)
 641. Wojnar Kacper 26
 642. Wojtowicz Władysław 19
 643. Wolski Zygmunt 116
 644. Wołowska-Prażmowska Teresa 121
 645. Woźnicki Jan 24 (Włocławek)
 646. Wóycicki Kazimierz 60, 67, 87, 99
 647. Wóycicki Władysław † 19, 34, 35, 44, 45, 46, 57, 60, 61, 89, 100, 121
 648. Wroński S. 121
 649. Wróblewska E. 24 (Lublin)
 650. Wróblewski Jan 24 (Częstochowa)
 651. Wróblewski K. 24 (Siedlce)
 652. Wyrzykowska L. 24 (Włocławek)
 653. Wysocka Zawadzka Jadwiga 116, 118
 654. Wyspiański Stanisław 35
 655. Zabotowski W. 24 (Siedlce)
 656. Zagajewski K. dr. 104 (Lwów)
 657. Zagrobska Z. 24 (Lublin)
 658. Zajdler Halina 116
 659. Zakrzewski Jan 121
 660. Zaleski Karol † 125
 661. Zapolska Downar Weronika 49
 662. Zapolski 89
 663. Zaremba 104
 664. Zarzecki Lucjan † 19, 26, 27, 28, 38, 39, 40, 42, 43, 46, 48, 49, 50, 74, 96, 97, 99, 116, 121, 125, 125
 665. Zawadzka Jadwiga 118
 666. Zawadzki Grzegorz 19, 20, 27, 28, 57, 63, 67, 72, 74, 82, 88, 89, 100, 116, 121, 125
 667. Zawadzki Stefan † 74, 121, 125
 668. Zawadzka E. 24 (Dąbrowa Górnicza)
 669. Zawirska Jadwiga 121
 670. Zawirski Marek † 92, 115
 671. Zbierski Stanisław 24 (Pułtusk)
 672. Zdanowiczówna 24 (Kielce)
 673. Zdrojewski Eugenjusz 17, 19, 20, 91, 92
 674. Zdziarski Stanisław 121
 675. Zieleniewska 24 (Kalisz)
 676. Zieliński 24 (Żyrardów)
 677. Zieliński L. dr. m. 121
 678. Ziemiński Z. 121
 679. Zweigbaumowa N. 121

680. Zwilling-Łoziński E. 121
 681. Zydler Jan 2, 19, 26, 46, 61, 65, 72, 74, 87, 105, 116
 683. Zylberowa D. 121
 683. Żaba B. 24 (Piotrków)
 684. Żarecki W. (Zarzecki L.) 121
 685. Żypowska Eugenja 121

Księgarnie:

- Arct Michał 26
 Fiszer 26
 Gebethner i Wolff 26, 50
 Lisowska 26
 Wende 26
 Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych we Lwowie 61, 62

Różne Instytucje:

- Akademja Umiejętności w Krakowie 63, 99
 Biblioteka Publiczna w Warszawie 26
 Biuro Pracy Społecznej 55
 Instytut Polski w Bernie Szwajcarskim 107
 Kasa im. Mianowskiego 26, 38, 49, 71
 Komitet Obywatelski Centralny 56, 108
 Komitet Obywatelski m. st. Warszawy 56, 58, 59, 83, 86, 108
 Komitet Opieki nad młodzieżą szkolną przy Komitecie Obywatelskim m. st. Warszawy 87
 Komitet Generalny Szwajcarski Pomocy w Vevey 87
 Politechnika Warszawska 59, 60, 63
 Polska Macierz Szkolna 4, 15, 80
 Rada Miejska m. st. Warszawy 70, 108
 Rada Oświecenia Publicznego przy M. W. R. i O. P. 64
 Towarzystwo Badań nad dziećmi 69
 Towarzystwo Dobroczynności w Warszawie 83
 Towarzystwo Dziennikarzy i Literatów 71
 Towarzystwo Higieniczne 51
 Towarzystwo Kultury Polskiej 98
 Towarzystwo Kursów Naukowych 33, 71
 Towarzystwo Miłośników Historji 71
 Towarzystwo Miłośników Przyrody 35
 Towarzystwo Naukowe Warszawskie 71
 Towarzystwo Ochrony Kobiet 82
 Towarzystwo Wioślarskie 33, 93
 Uniwersytet Fryburski 53
 Uniwersytet Krakowski 52, 72
 Uniwersytet Lozański 52
 Uniwersytet Lwowski 52
 Uniwersytet Warszawski 59, 60, 63
 Uniwersytety Szwajcarskie 53
 Uranja (Tow. pomocy szkolnych) 26, 35, 108

TABLICA VII.
Rozwój Sekcyj St. N. P. od r. 1906 do 1918 włącznie

Nr.	Nazwa Sekcji	PRZEWODNICZĄCY ORAZ LICZBA REFERATÓW LUB POSIEDZEŃ												
		r. 1906	r. 1907	r. 1908	r. 1909	r. 1910	r. 1911	r. 1912	r. 1913	r. 1914	r. 1915	r. 1916	r. 1917	r. 1918
1	Języka polskiego	C. Niewiadomska	C. Niewiadomska	C. Niewiadomska	C. Niewiadomska ¹⁾	C. Niewiadomska	pracują łącznie	St. Szober M. Kridl 11 referatów	C. Niewiadom- ska, St. Szober St. Dąbrowski 10 referatów	C. Niewiadom- ska, St. Szober St. Dąbrowski 7 referatów	St. Szober B. Nawroczyński 9 referatów	St. Szober Stef. Zawadzki 9 referatów	St. Szober St. Skrobońska Stef. Zawadzki 15 referatów	Stef. Skrobońska Stef. Zawadzki potem M. Kridl 12 referatów
2	Literatury polskiej	—	—	—	Br. Chlebowski	Br. Chlebowski								
3	Historyczna	Edw. Bogusławski	Edw. Bogusławski	—	K. Wachowski	K. Wachowski	K. Wachowski	J. Bojasiński 4 referaty	J. Bojasiński 1 referat	—	—	J. Bojasiński 6 posiedzeń	J. Bojasiński 2 posiedzenia	—
4	Wychowawcza	K. Kujawski	K. Kujawski	A. Szpadkowski	A. Szpadkowski potem ks. J. Gralewski	Ks. Jan Gralewski	Ks. Jan Gralewski	Kon. Dąbrowski potem A. Szpad- kowski 6 ref.	A. Szpadkowski 10 referatów	G. Zawadzki 9 referatów	Wł. Borowski 8 referatów	Wł. Borowski po- tem K. Morawski 11 referatów	K. Morawski po- tem Adamowski 9 referatów	—
5	Przyrodnicza	K. Kulwieć	K. Kulwieć	—	M. Heilpern	M. Heilpern łącznie	M. Heilpern łącznie	L. Szperl potem T. Męczkowska 16 referatów łącznie	M. Heilpern 18 referatów łącznie	M. Heilpern 9 referatów	M. Heilpern 14 referatów	M. Heilpern 4 referaty	—	—
6	Geograficzna	St. Łaganowski	St. Łaganowski, ²⁾	A. Kudelski	K. Chmielewski									
7	Arytmetyczna, a od roku 1910 matem. fizyczna	G. Zawadzki	G. Zawadzki	L. Zarzecki	L. Zarzecki	L. Zarzecki Z. Arlitewicz	S. Srebrny Z. Arlitewicz	J. Rudnicki Z. Straszewicz 7 referatów	I. Rudnicki 12 referatów	I. Rudnicki 6 referatów	Z. Czubalski 6 referatów	Z. Czubalski po- tem T. Gutkowski 14 posiedzeń	T. Gutkowski po- tem R. Witwiński 16 posiedzeń	R. Witwiński 18 referatów
8	Elementarna	St. Thiell	St. Thiell	I. Pawlikowski	I. Pawlikowski	I. Pawlikowski	I. Pawlikowski	A. Dorot 18 referatów	A. Dorot 12 referatów	R. Gogolewski 19 referatów	A. Marczuk 9 referatów	A. Marczuk 10 referatów	—	—
9	Języków nowożytn.	K. Appel potem St. Fegler	St. Fegler	St. Fegler	—	J. Szwemin	J. Szwemin	—	—	J. Szwemin 4 referaty	K. Zaleski potem St. Kwiatkowski 7 referatów	St. Kwiatkowski 4 referaty	St. Kwiatkowski 8 posiedzeń	—
10	Języków starożytn.	A. Sznuć	A. Sznuć	—	—	—	A. Sznuć	A. Sznuć 4 referaty	A. Sznuć 8 referatów	A. Sznuć 7 referatów	K. Dąbrowski	—	—	—
11	Rysunkowa	Ciot-Mazowiecka	Ciot-Mazowiecka	Ciot-Mazowiecka	Ciot-Mazowiecka	Z. Stankiewiczów- na	Z. Stankiewiczów- na	—	—	—	—	—	—	—
12	Ks. ks prefektów	—	Ks. M. Szkopowski	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13	Zawod. kształc.	—	Handlowa Z. Ar- litewicz	—	—	—	E. Milewski	—	—	—	—	—	—	Piotrowski 4 posiedzenia
14	Wychow. fizycznego	—	Gimnast. utworzo- no	—	—	—	—	—	J. Gebethnerówna 8 referatów	J. Gebethnerówna 4 referaty	W. Pieńkowski 8 posiedzeń	W. Pieńkowski 24 posiedzeń	H. Olszewska 19 posiedzeń	H. Olszewska 10 posiedzeń
15	Muzyczna	—	—	—	—	—	—	—	—	—	T. Joteyko	T. Joteyko 22 posiedzeń	T. Joteyko 12 posiedzeń	T. Joteyko 15 posiedzeń
16	Propedeutyczna	—	—	—	—	—	—	—	—	—	H. Szalayowa 6 referatów	—	—	—
17	Szkolna	—	—	—	powstaje	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18	Semin. naucz.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	powstaje	—	—
19	Jęz. rosyjskiego	—	Z. Karczewska	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20	Prof. szk. wyższych	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	powstaje	—	—

¹⁾ Pracowała wspólnie z takąż Sekcją. P. Zw. N.; honorowym prezesem obrano W. Łalkowskiego. ²⁾ Pracowała wspólnie z takąż Sekcją. P. Zw. N.

TABLICA IX.
Zmiany formalne organu St. N. P. w latach 1906 — 1919 włącznie

Rok	Tytuł pisma	Rok wydawnictwa	Charakter pisma	Wyszło numerów lub zeszytów	Stronic w roczniku	Arkuszy	Redaktor odpowiedzialny	Wydawca odpowiedzialny	Kierownik pisma	Administrator pisma	Sekretarz redakcji	Ogłoszony komitet redakc.	U w a g i
1906	Szkoła Polska	XXV	2-wu tygodnik	24 num. 21 zesz.	852	53 $\frac{1}{4}$	K. Kujawski	A. Jacynowski	—	—	—	tak	
1907	Szkoła Polska	XXVI	na Nr. 2 i t. d. ogłoszono organ S. N. P.	21 num. 18 zesz.	792	49 $\frac{1}{2}$	L. Zarzecki	J. Stypłński	—	—	—	nie	3/XI 1907 zawieszono
1908	Sprawy Szkolne	? I	miesięcznik	10 mies. 9 zesz.	840	52 $\frac{1}{2}$	Zygmunt Lipka w I. i II. a potem Tom. Świętochowski		L. Zarzecki nieogłoszony	—	—	tak w 10 numerach	Z. Lipka miał gotową koncesję. niewyzyskaną
1909	Wychowanie w domu i szkole	? II	czasopismo	10 mies. 9 zesz. 2 t.	1016	63 $\frac{1}{2}$	Tomasz Świętochowski		L. Zarzecki	—	—	tak	od listopada ukazują się informacje o szkołach
1910	Wychowanie w domu i szkole	? III	czasopismo	10/2 t.	961	60	Tomasz Świętochowski		L. Zarzecki	—	W. Hofman	tak	informacje o szkołach
1911	Wychowanie w domu i szkole	? IV	czasopismo	10/2 t.	550 511	66 $\frac{1}{3}$	Tomasz Świętochowski		L. Zarzecki	—	W. Hofman	nie	informacje o szkołach
1912	Wychowanie w domu i szkole	? V	czasopismo	10/2 t.	639 484	70	Tomasz Świętochowski		L. Zarzecki	—	W. Hofman	nie	informacje o szkołach
1913	Wychowanie w domu i szkole	? VI	czasopismo	10/2 t.	504 540	65 $\frac{1}{4}$	Tomasz Świętochowski		L. Zarzecki	—	W. Hofman	nie	informacje w Nr. 10 rezygnacja Zarzeckiego
I. pół./1914	Wychowanie w domu i szkole	? VII	czasopismo	5/1 t.	512	32	Tomasz Świętochowski		—	—	W. Hofman	tak	
II. pół./1914	Wychowanie w domu i szkole	? VII	czasopismo	2/1 t.	83	5	Tomasz Świętochowski		—	—	W. Hofman	tak	wojna
1915	Wychowanie w domu i szkole	? VIII	czasopismo	4/2 t.	417	26	Tomasz Świętochowski		—	—	W. Hofman	tak	w II pół. T. Benni kierował nieogł.
1916	Wychowanie w domu i szkole	? IX	czasopismo	4/2 t.	450	28	Tomasz Świętochowski		—	—	—	nie	Komitet był nieoficjalny
1917	Przegląd Pedagogiczny	XXXVI(1)	organ S. N. P.	10 mies. 7 zesz.	521	32 $\frac{1}{3}$	Tomasz Świętochowski		B. Nawroczyński	I pół. W. Dawison po- tem Wł. Kopczewski	Wł. Kopczewski	tak	połączenie S. N. P. i P. Z. N.
1918	Przegląd Pedagogiczny	XXXVII(2)	organ S. N. P.	10 mies. 8 zesz.	605	36	Tomasz Świętochowski		B. Nawroczyński	Wł. Kopczewski	Wł. Kopczewski	tak	
1919	Przegląd Pedagogiczny	XXXVIII(3)	organ S. N. P.	10 mies. 6 zesz.	460	28 $\frac{1}{4}$	Tomasz Świętochowski		I i II B. Nawroczyński, III, IV, V i VI Tad. Ła- zowski, VII i VIII w zas. Wł. Kop- czewski	Wł. Kopczewski Wł. Kopczewski Wł. Kopczewski	Wł. Kopczewski Wł. Kopczewski —	tak tak	przy kierownikach liczby rzymskie oznaczają numery pisma, które były redagowane przez dane- go kierownika

2373

